

ANTOLOGIE LITERATURY

*pro přípravu na státní
závěrečnou zkoušku*

Kristián Šujan

„Mějte dobrou náladu. Dobrá nálada vaše problémy sice nevyřeší, ale naštve tolik lidí kolem, že stojí za to si ji užít.“

Jan Werich

2013

Domorodci

www.domorodci.cz

Tato kompilační příručka *Antologie literatury* je určena všem studentům bohemistiky, kteří se připravují na státní závěrečnou zkoušku z české literatury. Tudiž i mně.
Tak ať to vyjde!

Kristián Šujan
student Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
září 2013

1. POČÁTKY PÍSEMNICTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ	4
2. STŘEDOVĚKÁ LITERATURA A JEJÍ ZVLÁŠTNOSTI	7
3. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ DÍLA ČESKÉ A LATINSKÉ STŘEDOVĚKÉ LITERATURY (X. – XIII. STOLETÍ)	9
4. ŽÁNROVÝ ROZVOJ ČESKY PSANÉ LITERATURY V DOBĚ VRCHOLNÉ GOTIKY	13
5. LITERATURA DOBY HUSITSKÉ A PODĚBRADSKÉ	17
6. ČESKÁ A LATINSKÁ LITERATURA V HUMANISTICKÉM, REFORMAČNÍM A RENESANČNÍM OBDOBÍ	20
7. LITERÁRNÍ VÝVOJ V DOBĚ POBĚLOHORSKÉ	23
8. VLIV EVROPSKÉHO OSVÍCENSTVÍ NA VZNIK ČESKÉHO NÁRODNÍHO HNUTÍ	27
9. VZNIK PROGRAMU ČESKÉHO NÁRODNÍHO HNUTÍ	32
10. LITERÁRNÍ VÝVOJ VE 30. A 40. LETECH 19. STOLETÍ	35
11. VÝVOJ ČESKÉ LITERATURY V 50. A 60. LETECH 19. STOLETÍ	39
12. LITERATURA A SPECIFIČNOST JEJÍCH STRUKTUR	42
13. POETIKA UMĚLECKÉHO TVARU, VÝZNAMOVÁ VÝSTAVBA LITERÁRNÍHO DÍLA	47
14. LITERÁRNÍ DRUHY A ŽÁNRY V HISTORICKÉM VÝVOJI	51
15. LITERÁRNÍ VĚDA, JEJÍ DISCIPLÍNY A VÝZNAČNÉ VĚDECKÉ OSOBNOSTI	56
16. LITERÁRNÍ VÝVOJ 70. A 80. LET 19. STOLETÍ	58
17. 90. LÉTA 19. STOLETÍ	62
18. PŘEDVÁLEČNÁ GENERACE	68
19. PRÓZA V PRVNÍM DESETILETÍ ČSR	72
20. DVACÁTÁ LÉTA. PROLETÁŘSKÉ UMĚNÍ. POETISMUS. DISKUSE UVNITŘ AVANTGARDY	74
21. TŘICÁTÁ LÉTA. KRIZE AVANTGARDY A ROZVOJ ROMÁNU	77
22. ČTYŘICÁTÁ LÉTA	81
23. PADESÁTÁ LÉTA; SCHEMATISMUS V POEZII, PRÓZE, DRAMATU A LITERÁRNÍ KRITICE	88
24. VÝVOJ ČESKÉ LITERATURY V LETECH 1956 – 1968	92
25. OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE; LITERATURA OFICIÁLNÍ, DISENTU A LITERATURA EXILOVÁ	97
26. LITERÁRNÍ ŽIVOT NA PŘELOMU 20. A 21. STOLETÍ. POSTMODERNISMUS	102
BIBLIOGRAFIE	107

1. POČÁTKY PÍSEMNICTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ

Staroslověnská literatura na Velké Moravě a v přemyslovském státě. Její funkce a žánrové rozrůznění

Písemnictví sloužící kulturním potřebám českých zemí vzniklo v souvislosti s křesťanstvím, jež se šířilo za přímé podpory panující šlechty.

Velká Morava (833-907) byla **knížectví**, menší státní útvar, který po kořistnických nájezdech Maďarů zanikl. Za krátkou dobu existence VM vládla dynastie Mojžírovců → první vladař Mojžír I. → poté Rastislav → Svatopluk → Mojžír II. → Svatopluk II. (Spekuluje se, že Přemyslovci pocházejí z Mojžírovců, ovšem nemáme pro to historické podklady).

Z období velkomoravského se dochoval jediný kostel, a to v Kopčanech na Slovensku, dále pak několik knoflíků, zbraní...

První zpráva o Velké Moravě (VM) → Mojžír I. vyhnal Pribinu z Nitry kvůli problémům ve státní správě. **Odkud čerpáme informace z Velké Moravy?**

- francké kroniky (Francká říše byla na jih od VM - válčila s ní)
- byzantské kroniky (Byzantská říše - diplomatické vztahy s VM)

Jak dlouho tedy funguje písemnictví na VM?

Od roku 863 (z pověření byzantského císaře - na žádost knížete Rastislava - přišli Konstantin a Metoděj - přinesli písmo hlaholské) **do roku 885** (žáci Konstantina a Metoděje byli vyhnáni z VM). **Proč byli roku 885 vyhnáni?**

- tlak latiníků (za ně se postavil Svatopluk)
- představitelé staroslověnské liturgie byli zbaveni podpory Metoděje, který umírá roku 885

Bratři Konstantin (Filosof) a Metoděj (organizační schopnosti) byli rodilí Řekové, ale protože pocházeli ze Soluně, města se silným slovanským zázemím, vyrůstali v dvojjazyčném prostředí.

Staroslověnština je nejstarší slovanský spisovný jazyk, který byl vytvořen pro potřeby křesťanství. Podle teorie bulharsko-makedonské (kterou vyslovil už Dobrovský a je uznávána v dnešní slavistice) byla základem stsl. lidová nářečí Slovanů sídlících v okolí Soluně.

Hlavním úkolem cyrilometodějské mise nebylo uvedení křesťanství do země, protože to už na VM bylo známo, nýbrž úkol politický. Šlo hlavně o upevnění církevní organizace, o rychlé vyučení domácího duchovenstva, které mělo sloužit jako hráz proti cizím duchovním, zejména franckého původu.

Jediný původní velkomoravský text vzniklý na území VM jsou **Kyjevské listy** (počátek 10. století), ostatní známe jen v podobě prepisované (přizpůsobovaly se autorovi, místu či době). Literární památky jsou většinou náboženského charakteru, a to proto, že na VM začíná pronikat křesťanství a monopol na vzdělávání má církev. Nabízí se zvědavá otázka pro studenty bohemistiky, která potvrdí předešlou premisu: kdo umí v této době číst a psát? No, přeci právě církev! Tedy: **staroslověnská kultura měla v první řadě sloužit potřebám kněžstva** - Život Konstantinův a Život Metodějův, obsahově i stylisticky náročná díla byla zřejmě zaměřená na nejvzdělanější část společnosti.

Pokud bychom měli zmínit texty určené lidu, řadíme sem duchovní písně, modlitby, úryvky z Bible, jednotlivá evangelia či žalmy (zpívají se mezi jednotlivými čteními). Většinou však nevznikaly na území VM, byly překládány z řečtiny a latiny. Literární odkaz Velké Moravy:

- **Proglas** - Nejstarší dochovaná slovanská báseň, **nerýmované**, veršované dílo, které složil pravděpodobně Konstantin. Jde o předmluvu ke všem čtyřem evangeliím. Proglas zdůrazňoval právo člověka na bohoslužby v jeho jazyce, definoval lidskou bytost jako bytost vzdělanou, která se odlišuje od zvířete právě schopností komunikovat. Proglas jásá nad tím, že byl Slovanům poskytnut nástroj ke komunikaci, nástroj k osvobození lidí - písmo.
- **Život Konstantinův** - Z hlediska **uměleckých kvalit je lepší**, má květnatější, vznešenější jazyk plný metafor, tropů, disputací, citací z bible a od

církevních otců. Je ovšem méně důležité.

o Ještě v Byzanci přeložil Konstantin základní text, který potřeboval k svému působení na VM. Byl to tzv. **evangeliář**, tedy úryvky z evangelií uspořádané podle církevního kalendáře určené k předčítání o sobotních a nedělních mších.

- **Život Metodějův** - Mnohem důležitější dílo, neboť se více zmiňuje o životě na Velké Moravě a poukazuje na problémy kněží. Dílo má funkci apologetickou. Obsahuje důkladný a obsáhlý prolog, který se od ostatních kapitol výrazně liší, tudíž je možné se domnívat, že ho psal jiný autor.

Legendistika

Zánik velkomoravské říše zpřetrhal vazby západních Slovanů s Byzancí, a tak se těžiště kulturního vývoje přesunulo na západ, do přemyslovských Čech (Lehár, 2013). Centrem hospodářského pokroku a kultury se stávají kláštery, při kterých vznikají knihovny i školy. Písemnictví má výlučně kněžský záběr.

Legendistika = Hagiografie - a) **pasionální** (líčení strašlivé mučednické smrti), b) **translační** (přenesení ostatků), c) **vitae** (o životě)

- **Chersonská legenda** (Řeč na přenesení ostatků sv. Klimenta) - 8 kapitol, translační legenda, autor si všímá dění kolem a text je zatížen faktograficky. Zjišťujeme, že jde vlastně o **reportáž**, která se nedochovala v řecké podobě, nýbrž jen v latinské a staroslověnské.
- **První staroslověnská legenda o sv. Václavu** - Text, který vznikl nedlouho po Václavově smrti → jaké o tomto tvrzení máme důkazy? → detaily, jen jeden nadpřirozený jev (Václavova krev se nechťela vsáknout do země), rok Václavovy smrti je uveden až v Kristiánově legendě (929 - asi blbě, spíše 935) → co vzniklo na kostech sv. Václava? Přeci pražské biskupství roku 973.
- **Kristiánova legenda** (Život a umučení sv. Václava a jeho báby sv. Ludmily) - Stěžejní dílo Vojtěchovy doby (10. století, sv. Vojtěch byl druhý pražský biskup), které je květnaté, psáno latinsky a vyrovná se evropským poměrům. V Kristiánově legendě je zachována nejstarší verze pověsti o původu přemyslovského rodu, a taktéž obhajoba staroslověnské, která se do Čech dostává pomocí Bořivoje, který sem šel s knězem Kaichem. Autor v Kristiánově legendě usiluje o to, postavit Čechy po bok velkým křesťanským zemím, a chce toho dosáhnout povznesením vzdělanosti.
- **Nascitur purpureus flos** (Legenda o životě sv. Vojtěcha) - Autorem tohoto faktografického díla, psaného latinsky, byl Bruno z Querfurtu, mučedník, jenž byl stát při šíření křesťanské víry na východě Evropy. *Nascitur purpureus flos* = Vykvetl purpurový květ (barva mučednické smrti).

V 11. století se staroslověnská kultura snažila vyrovnat se soudobou latinskou tvorbou, což dosvědčuje tzv. **Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu** (Gumpoldova legenda), **Život sv. Benedikta** a **Besedy sv. Řehoře**. Jediný staroslověnský rukopis dochovaný na naší půdě se nazývá **Pražské zlomky hlaholské**.

Staroslověnský překlad Bible

Bibli, kromě Knih makabejských, přeložili z řečtiny (Septuaginty) Metoděj a jeho žáci. Trvalo jim to 20 let, což je na tehdejší poměry opravdu úctyhodné.

První kniha makabejská popisuje události po smrti Alexandra Velikého, Druhá kniha makabejská není pokračováním předcházejícího díla (celou knihou provází myšlenka, že právě ti, kdo pevně věří v Boha, musí procházet velkým utrpením, nežli vejdou do věčné slávy).

Poznámka: Bible neboli Písmo svaté má 2 základní části: ① **hebrejský Starý zákon**, který je uznáván Židy → ti ho nazývají Pentateuch, protože je tvořen **pěti knihami Mojžišovými** (a zde najdeme také Žalmy, Přísloví, Píseň písní či Knihy makabejské) ② **křesťanský Nový zákon**, který je uznáván pouze křesťany (ti samozřejmě respektují i Starý zákon). Jádrem Nového zákona jsou 4 evangelia (Matouš, Marek, Lukáš, Jan - líčení Ježíšova života), dále pak epištoly a spis Zjevení Janovo (Apokalypsa).

Jak uvádí Radoslav Večerka (VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. 1. vyd. Praha: Nakl. Euroslavica, 2006, 273 p. ISBN 80-854-9471-X.), **hlavní proud exulantů z VM**, kteří s sebou nesli spisy, znali spisovný jazyk a uměli slovesně tvořit, **zamířil do Bulharska**, kde začal pěstovat písemnictví (překlady, kompilační činnost). Vynikla zde zejména dvě střediska: ① Prěslav ② Ochrid. Zlatý věk bulharského písemnictví byl zejména za vlády cara Symeona, kdy vznikla cyrilice. Z Bulharska se písemnictví šířilo přes Rumunsko na Rus, přes Srbsko do Bosny, a také do chorvátského přímoří. Staroslověnština vstoupila do dějin evropské středověké vzdělanosti jako třetí velký mezinárodní jazyk (vedle latiny a řečtiny). Nutno dodat, že církevní slovanština se dodnes, po více než tisíci letech, užívá při bohoslužbách jižních a východních Slovanů v rozsáhlé části Evropy a Asie.

Pro vzdělávání literatury v jazyce staroslověnském byl dokonce **v roce 1032 zřízen** zvláštní církevní ústav, a to **Sázavský klášter**.

2. STŘEDOVĚKÁ LITERATURA A JEJÍ ZVLÁŠTNOSTI

Rétoriky a poetiky.

Rétoriku (z řec. *techné rhetoriké* = umění řečnictví) můžeme vyložit jako „umění správně mluvit“, **soubor návodů, jak správně vytvořit řečnický projev**. Stejně jako poetika měla rétorika až do 19. století normativní charakter.

✓ **systém rétoriky:**

1. **invencio** (hledání látky pro projev)
2. **dispositio** (uspořádání látky)
3. **elocutio** (volba formálních prostředků)
4. **memoria** (zapamatování si textu)
5. **actio** (přednes, mimika, gesta, barva hlasu)

Poetiku (z řec. *techné poiétiké* = umění básnické) definujeme jako **nauku o výstavbě a tvaru literárního uměleckého díla**. První celistvější výklad poetiky představuje Poetika Aristotelova (důraz kladen na otázky podstaty básnictví).

✓ **systém poetiky:**

1. **salutatio** (navození kontaktu se čtenářem)
2. **exordium** (prolog)
3. **naratio** (vyprávění)
4. **petitio** (žádost)
5. **konklutio** (závěr)

Rozdíl mezi poetikou a rétorikou byl v tradičním pojetí, antickém a středověkém, bipolární → ① **poetika = umění poetické řeči**, ② **rétorika = umění prozaické řeči**. Pro středověkého člověka bylo důležité umět se dobře vyjadřovat, ovládat jazyk, mluvu. Nedílnou součástí jeho vzdělání proto byly rétoriky i poetiky.

Literární žánry, synkretismus funkcí.

Literární žánry:

- **duchovní písně** (Ostrovská píseň, Svatý Václave, Hospodine, pomiluj ny)
- **křesťanské modlitby** (Otčenáš); - **veršované legendy** (legenda o Jidášovi)
- **rytířský epos** (Alexandreida, král Artuš); - **kroniky** (rýmovaná Dalimilova kronika)
- **kazatelské texty** (Opatovický homiliář = soubor latinských kázání)

Synkretismus funkcí = literatura nemá funkci pouze věcnou (informovat čtenáře) a uměleckou (působit na jeho city). V literatuře dochází ke vzniku **synkretismu (spojení)** mnoha pomezích žánrů a textů, které nejsme schopni přesně vymezit. Například Dalimilova kronika je nejen dílem historiografickým, ale také politickým manifestem a epickou básní.

Co přispělo k synkretismu funkcí středověké literatury?

- ✓ **Anonymita autora** - autora většinou neznáme, nebo známe jen jeho jméno, které je uvedeno zmínkou v textu. Nevíme, z jaké společenské vrstvy pocházel, v jakých poměrech žil, jaké názory zastával. Autor ve středověku obvykle neměl ambice být jedinečným, využít vlastní individuality, tvorba byla vnímána jako služba panovníkovi či Bohu.
- ✓ **Titul knihy** - literární památky nemají autorem vytvořené názvy.
- ✓ **Neoriginalita** - autor se nesnažil přinést něco nového, navazoval na své předchůdce a smyslem jeho tvorby byla aktualizace starší předlohy.
- ✓ **Specifičnost překladů** - překlad se často podobal spíše výkladu, k oblíbeným postupům při zpracování předlohy patřila abreviace (autor **krátil** či vypouštěl pasáže, jež považoval za nedůležité) a amplifikace (autor **rozšiřoval** text o další části, zejména v oblasti argumentace).
- ✓ **Myšlenka kolektivního autorství** - na vzniku textu se pochopitelně podílely kromě autora i další osoby.
- ✓ **Sociální diferenciací autorů** - zpočátku autoři pocházeli výhradně z církevního prostředí, později se k nim přidává i šlechta; ve středověku dále tvořili ještě studenti a nejruznější potulní pěvci a umělci.

- ✓ **Torzovitost** - knihy byly do vynálezu knihtisku šířeny výhradně opisem - text byl proto často poškozen či ztracen. Obraz literárního díla tak musíme rekonstruovat ze zlomků. S tím souvisí i problematika datace díla.
- ✓ **Šíření ústní formou** - šíření umělecké literatury probíhalo zpočátku výhradně ústní formou, a to buď hlasitým předčítáním, nebo zpěvem. Ve starších dílech tak logicky převažuje verš kvůli snazšímu zapamatování.
- ✓ **Normativnost středověké estetiky** - středověký autor byl poučen středověkými poetikami a rétorikami, jež přinášely poučení o kompozici díla, o figurách a tropech, o rytmickém uspořádání či o pevných normách. Tvůrčí svoboda nebyla zdaleka tak velká jako v moderní literární tvorbě, což nutně vedlo k jisté obsahové i formální schematičnosti.

Autor, čtenář a literární život ve středověku.

Základní ideologií středověké Evropy zůstává křesťanství, které ovlivňuje víru, morálku, myšlení a samozřejmě též názory na umění. Výhradní postavení nejen v literárním životě má církev (při klášterech vznikají knihovny i školy - sem chodí kněží), která udržuje lid v poslušnosti a odůvodňuje společenské postavení (duchovenstvo, páni a poddaní). Základem je Bible. **V čele tehdejší společnosti stojí kníže. Ten má kolem sebe šlechtu, ozbrojenou družinu. Pomáhají mu vojensky a také udržet politickou moc.** Rádci panovníků se stávali kněží, kteří šířili křesťanství, vzdělanost, uměli číst a psát, uměli i latinsky - což byl jazyk učenců, v němž se psaly zákony či smlouvy.

Zajímavosti: Soudci soudili podle svého „svědomí a srdce“ (terminus technicus). Trest smrti měl funkci profylaktickou (preventivní) s tím, že teprve Bůh rozhodne, kdo bude spasen a kdo zatracen. Navíc nebylo tolik jídlo na to, aby živili vězně ve vězení. Každé město, které mělo hrdelní právo, vlastnilo šibenici na hlavní cestě → tělo viselo pro výstrahu vždy velmi dlouho.

Ve středověku ale bylo vcelku bezpečno a nekradlo se → kupec měl své zboží vystavené venku před dveřmi a když se to měšťanům líbilo, věc si vzali, vstoupili do domu a kupci zaplatili.

Ve 13. století se rozšířil kult Panny Marie (symbol mateřství), sama církev proti němu musela bojovat, aby nebyl víc jak Bůh.

Specifika interpretace středověkého literárního díla.

Při interpretaci (výkladu) středověkého díla musíme mít na mysli jednu podstatnou věc. Ve středověku jsme nežili, a tudíž na středověké dílo **nelze uplatnit pravidla** současných **historiků**, protože ani oni v této době nežili. Pro nás, jako pro čtenáře, je potěšení si číst středověká díla právě pro jejich estetickou hodnotu, nicméně jde o velmi obtížnou záležitost (jazyk, symboly) → středověký čtenář byl v tomto ohledu rozhodně zběhlejší.

Důležitou roli hrají rovněž **náboženství** (až v renesanci byla světská témata), **žánry** (například novela poprvé až v renesanci), **způsob šíření** (v novověku knihtisk, ve středověku ústně, opisováním či jednoduše pamětí) a **autoři** (středověcí tvůrci často psali pro šlechtu nebo pro bohaté měšťany). Jaká tedy je středověká literatura? Jednoznačně **není průřezová, pro každou společenskou skupinu existuje specifický typ textu**, a to už z toho důvodu, že jen málo lidí v tehdejší společnosti umí číst a psát. Knihy jsou navíc velmi drahé.

Významní badatelé v oboru medievalistiky: Dmitrij Sergejevič Lichačov, Umberto Eco, Dušan Třeštík

3. NEJDŮLEŽITĚJŠÍ DÍLA ČESKÉ A LATINSKÉ STŘEDOVĚKÉ LITERATURY (X. - XIII. STOLETÍ)

Počátky česky psané literatury.

První stopy existence češtiny nalézáme v církevněslovanských památkách, které vznikly na našem území. **Kyjevské listy z 10. století**, ale i tzv. Pražské zlomky hláholské či staroslověnské legendy o sv. Václavu a sv. Ludmile obsahují **bohemismy = české jazykové prvky ve staroslověnském textu, které do něj pronikly při tvorbě nebo opisování**. Ve staroslověnské legendě o sv. Václavu jsou i lexikální bohemismy (*milovati* místo staroslověnského *ljubiti*). Rovněž ve starých latinských textech vzniklých na našem území jsou české jazykové prvky, tzv. **bohemika = zpočátku to jsou zpravidla jen osobní a místní jména** (v Kristiánově legendě *Wratizlaw*); v Kosmově kronice a v některých latinských listinách z 11. a 12. století se objevují i obecná česká slova.

Vedle bohemismů a bohemik náleží k nejstarším pramenům poznání české literatury **glosy = jde o české překlady cizích slov či vět, které se ve formě přípisků (poznámek) nacházejí na okrajích (na rubu) nebo mezi řádky starých cizojazyčných textů**. Velké množství glos pochází z 12. a 13. století (*Mater Verborum* → latinský slovník). **První česká věta** pochází z počátku 13. století a objevila se na **zakládající listině litoměřické kapituly**. Je právního charakteru a pojednává o převodu půdy.

Rozvoj českého jazyka jako kulturního jazyka koncem 13. století bylo, důsledkem politického a hospodářského vzestupu českého státu za posledních Přemyslovců, doprovázeno silnou germanizací.

Žánrové rozrůznění.

- **duchovní písně** (Ostrovská píseň, Svatý Václave, Hospodine, pomiluj ny)
- **náboženská lyrika** (Tomáš Akvinský - Chvalte ústa - *hymna*)
- **křesťanské modlitby** (Otčenáš); - **veršované legendy** (legenda o Jidášovi)
- **rytířský epos** (Alexandreida, král Artuš); - **kroniky** (Kosmova kronika)
- **kazatelské texty** (Opatovický homiliář = soubor latinských kázání)
- **glosy**: dvě neliterární památky - Glosy Jagičovy (vídeňské) a Glosy Paterovy (svatořehořské)

Minnesängři a jejich tvorba za posledních Přemyslovců.

Za zlatý věk německého básnictví v Čechách považujeme období ohraničené počátkem vlády Václava I. (1230) a vymřením Přemyslovců (1306). Němečtí dvorští básníci - **minnesängři** - psali na objednávku → prvním známým byl rytíř z Porýní **Reinmar von Zweter**, jenž působil na dvoře Václava I. Po něm přicházejí i další jako **Němec Sigeher** a **Rakušan Friedrich von Sunburg**, autoři oslavných básní na Václava I. a Přemysla Otakara II. Dále například **Ulrich von Etzenbach**, rodák z českého království, který přirovnal ve svém díle *Alexandreis* (veršovaný román složený podle latinské básně Gualtera Castellionského) Přemysla Otakara II. k Alexandru Velikému. Taktéž napsal epos *Wilhelm von Wenden*, věnovaný životu panovníka bájně slovanské říše.

Přemyslův syn **Václav II. byl sám minnesängerem**, dochovaly se tři jeho básně ovlivněné tvorbou jednoho z největších básníků pozdního období dvorské lyriky **Frauenloba**.

Duchovní a milostná lyrika. Duchovní a rytířská epika.

Z duchovní tvorby je v popředí náboženská lyrika, představovaná hymnami (např. Tomáš Akvinský - Chvalte ústa) a legendami (Jakub de Voragine - Zlatá legenda).

Duchovní a milostná lyrika

Ostrovská píseň (Slovo do světa stvoření) - vznikla kolem roku 1300 jako velikonoční text, vyniká rýmovanou a rytmickou variabilitou. Píseň, žánrově řazena do duchovní lyriky, vypráví příběh o Kristově pozemském životě od narození až po jeho slavné zmrtvýchvstání, aniž by jej přitom zmiňovala jménem. **Text je psán česky, dochoval se původně**, má 4 strofy, verš sylabický, rýmují se vždy liché a sudé verše.

Kunhutina modlitba - vznikla na počátku 13. století. Název podle Kunhuty (dcera Přemysla Otakara II.), jež si objednala pasionál = soubor pěti duchovních textů. Tématem díla je konkrétní Kristus, eucharistický (vino a chléb proměněné v krev a tělo Páně). V modlitbě je Kristus přirovnáván ke Slunci, hovoří se o něm jako o spasiteli a těšiteli. Narážíme též na neologismy, aliterace, anafory, eufonie či na tematickou sevřenost textu (téma se objevuje na začátku a na konci díla). **Kunhutina modlitba vyniká básnickým mistrovstvím - verš sylabotónický (trochej, 8slabičný, třístopý)**. Báseň byla určena zejména vyšší vrstvě (šlechtě) a česky hovořící intelektuální elitě.

Mezi nejstarší milostné písně lidové řadíme *Kudy sem já chodila* a *Byla ti sem v sádku* z první poloviny 14. století, zapsané v divadelní hře o Magdaléně.

Duchovní a rytířská epika

Duchovní epika se snaží o uvedení cizích látek do naší literatury. Ustupovala náboženskému zájmu a zaměřovala se i na prvky zábavnosti.

Alexandreida - rytířský, rozsáhlý, česky psaný epos. Alexandreidy máme jen dvě pětiny. Text vznikl pravděpodobně na dvoře Václava II. (ten byl negramotný). Autor se snaží dohnat světový vývoj. Čestina se stává literárním jazykem. Autor byl vysoký šlechtic, čtenáři jsou také šlechta (už ale nejde o ozbrojenou družinu, šlechta sídlí na hradech a spravuje své pozemky) → **dochází k laicizaci literatury, texty se dostávají mimo kláštery. Od 13. století vstupují do literatury měšťané (doba zakládání měst)**.

Alexander Veliký ztělesňoval ve středověku ideál všestranně schopného, statečného a mocného válečníka. Autor tak přímými narážkami volá po silném českém králi, útočí na měšťany a prostý lid a často během událostí vystupuje do popředí. Ukazuje se, že autor byl vynikající veršovec a znalec českého jazyka. Používá šlechtická slova, vojenskou terminologii, bohatou synonymii (válka, boj, pobití, bezpokoje) a cizí slova (převzatá z němčiny - katze, kočka - stroj na ničení hradeb; z francouzštiny - kropieř - ochranná pokrývka na koně; z latiny - pardál, element...).

Legenda o Jidášovi (Apokryf o Jidášovi) - Toto dílo není dochováno celé, podle narážky na vymření panujícího rodu jej lze datovat do roku 1306.

V rytířské epice bývá ústřední postavou soudobý rytíř, ochránce žen a chudých. Uvedením postavy rytíře do duchovní epiky se tvorba začíná přibližovat soudobému životu.

Traktátová literatura. Latinská tvorba. Kronikářství a letopisectví.

Traktát je učené pojednání týkající se zprvu otázek náboženských, později i filosofických, estetických či mravních.

Latinská tvorba se rozvíjela nepřetržitě od konce antiky. Po roce 1100 končí stěhování národů a naše země se ve 12. století stává živnou půdou pro latinské písemnictví. Na samém počátku 12. století vznikla **Kosmova kronika**, na kterou navazovala řada významných kronikářů označovaných jako pokračovatelé Kosmovi (**kanovník Vyšehradský a mnich Sázavský**).

Autorem **Kosmovy kroniky** (Cronica Boemorum) je Kosmas (1045 - 1125). Jde o naši **první kroniku psanou latinsky**. Kronika zahrnuje dějiny a osudy národa od nejstarších dob mýtických (potopa světa, stavba babylónské věže) až do doby knížete

Vladislava I. (rok 1125).

Co je to kronika? Historické spisování, a to chronologicky či formou historického kalendáře. Záznamy, z kterých se vyvinuly kroniky, se nazývají **anály** (ročenky) – vedly si je kláštery, kostely... V této době se hodně četla i Hájkova kronika.

Kosmas prameny pečlivě sbíral a roztřídil na 3 skupiny:

- 1) bájeví podání starců (použití českých legend)
- 2) pravdivé zprávy hodnověrných lidí (svědci, s kterými se setkal)
- 3) to, co sám zažil

Zamlžuje každou zmínku o staroslověnské liturgii na našem území, a to kvůli velkému schismatu (rozkol mezi křesťanským Východem a Západem roku 1054). Vytváří státní mýtus! Přišel kmen Čechů? NE!

Příklad dalšího mýtického příběhu, který nebyl možný – válka s dívkami – jak by se ve středověku mohly ženy dostat ke zbraním?

KOSMAS: „Muži si dívky odnesli domů, opili a znásilnili.“

DALIMIL: „Vražděni.“ (postavení žen se mu nelíbí)

Proč jsou ženy jiné u Kosmy a jiné u Dalimila? Protože za Dalimila se měly lépe. Měly lepší postavení. České královny měly sebevědomí, manželky spravovaly šlechticům majetky. Proč je Kosmova kronika tak významná? Jedná se o první takto obsáhlou kroniku u nás. Jeho předchůdce → Kristiánova legenda. Proč bychom měli číst Kosmovu kroniku? Je to dobře napsané, aby to pobavilo.

Kosmas nepíše o poddaných, měšťanech, ale o Přemyslovcích, Vršovcích a Slavníkovcích → o mocenských elitách (to je cca 1% tehdejšího obyvatelstva).

Ideálním panovníkem je pro něj Břetislav, přemyslovský kníže (přezdívaný kronikářem Kosmou český Achilles): rozšířil stát, dobře bojoval, byl velmi zbožný, unesl ženu z kláštera, musel si ji vybojovat násilím, šířil křesťanství... zde Kosmas přidává a křivdí předchůdcům. Dnes bychom Kosmu asi trestně stíhali, protože s oblibou vypravuje o židovských pogromech, jimiž se obohacovali čeští panovníci.

V textu jsou častá bohemika, historické nepřesnosti a mylná datování a příběh je prokládán citáty, různými výroky. Užívá se též básnických slov, přímé řeči a anekdot.

Mnich Sázavský, benediktínský mnich, se vyjadřuje k existenci Sázavského kláštera (o tom se Kosmas nezmiňuje, protože byl nepřítel slovanské bohoslužby). Dílo je psáno latinsky.

Text má podobu nikoli kroniky, ale spíše legendy, přestože zázraky jsou poměrně potlačeny. Druhá část má podobu análů. A na konci opět kronikářské vyprávění.

V čem se vlastně pokračovatelé Kosmovi liší od samotného Kosmy?

- ✓ nedosahují takové umělecké úrovně jako Kosmas (ten studoval v Lutychu, a tudíž jde o otázku vzdělání)
- ✓ objektivita textu není úplnou, chtěli se zavděčit panovníkovi

Kanovník Vyšehradský – už samotný titul kanovník Vyšehradský (člen vyšehradské kapituly) nám říká, že musel být vděčný panovníkovi. Proč vůbec byla zřízena vyšehradská kapitula? Kvůli sporu mezi panovníkem (Vratislav) a biskupem. Vyšehradská kapitula podléhala papeži, měla tu být pro potřeby panovníka.

Text působí jako by se sestával z několika jednotlivých textů. **Autor v něm oslavuje knížete Soběslava I. (dokonce i špatné činy)**

Dalšími projevy latinského písemnictví jsou legendy (sbírku legend uspořádal **Jakub de Voragine** – soubor **Zlatá legenda**) jako Kristiánova legenda, legendy o sv. Václavu, sv. Ludmile či sv. Prokopovi (Vita minor – Menší život, Vita maior – Větší život). Vedle **kronikářství** a hagiografie rozkvétají ve 12. – 13. století dva literární žánry, a to **kazatelství** (homiletika – Opatovický homiliář – sbírka kázání cizího i domácího původu) a **liturgický zpěv**.

Letopisy (anály, ročenky) byly oblíbený žánr raně středověkého dějepisectví, předcházející kronice. Na rozdíl od kroniky jsou záznamy (o určité osobě či události v určité instituci, v klášteře či škole) pouze mechanicky zaznamenané bez kauzálního řadění a bez ambice skutečnost umělecky stylizovat či vysvětlovat.

Cronica domus sarensis (Kronika Ždárského kláštera) je jediná dochovaná klášterní kronika psána latinsky a ve verších (většinou hexametry). Za autora považujeme **Jindřicha Řezbáře**, cisterciánského mnicha (tito mniši byli zakladatelé rybníkářství v Čechách), který o sobě v kronice píše, že je **synem kameníka**. Žil v klášteře, neměl duchovní funkci, možná pracoval jako správce. Po čase vstoupil do řádu, ale klášteru se moc nevedlo, a tak Jindřich uprchl do světského světa mimo klášter (v této době vznikly pasáže o situaci v Čechách za vlády Braniborů). Jako starý muž se ovšem vrací a jako pokus o odpuštění, že opustil řád, začíná psát kroniku a **vyřezávat sedadla v klášteře** (chtěl, aby se mu tedy začalo říkat **Jindřich Řezbář**). *Cronica domus sarensis* má spolu s Dalimilovou kronikou (jež je psána česky a bezrozměrným veršem) **společné pasáže o sv. Zdislavě z Lamberka**.

- další klášterní kroniky: *Kronika mnicha Sázavského* (anály a dějiny počátku Sázavského kláštera), *Zbraslavská kronika* (zde jsou i dějiny země).

Středověké drama.

Vznik středověkého dramatu nenavazuje na antickou tradici, ale je spojený s liturgií velkých církevních svátků, hlavně Velikonoc a Vánoc. Hry se nejprve hrály v chrámech a účinkovali v nich klerikové (římskokatoličtí duchovní) a žáci klášterních škol. Později do her pronikají světské prvky a komika. Od 14. století účinkovali také měšťané, hrálo se na velkých scénách a děj trval i několik dnů. Námětem bývaly biblické příběhy od stvoření světa až po Kristovo zmrtvýchvstání s důrazem na Kristovo umučení. Středověké hry si libovaly v lyričnosti a v zobrazování drastických scén a ve vyvolávání silných emocí u diváka. Naši nejznámější středověkou hrou vyrůstající z parodie liturgických textů a navazující zároveň na prastaré pohanské tradice byla mysteriózní fraška **Mastičkář** (ze 14. století) dochovaná ve dvou rukopisech (muzejním a drkolenském). Zdroj: PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 422 p. ISBN 80-718-2124-1.

Nejstarší dramaticky předváděný liturgický obřad - velikonoční „Návštěva Božího hrobu“ (10. století). Jedním z nejstarších známých českých zápisů velikonočního obřadní hry je **Svatojiřské officium** z breviáře ženského benediktínského kláštera sv. Jiří na Hradčanech (z přelomu 12. a 13. století).

4. ŽÁNROVÝ ROZVOJ ČESKY PSANÉ LITERATURY V DOBĚ VRCHOLNÉ GOTIKY

Vrcholná gotika = doba lucemburská (zrození český psané literatury = doba kolem roku 1300) = doba vlády 3 panovníků:

- 1) Jan Lucemburský (1310 – 1346)
- 2) Karel IV. (1346 – 1378)
- 3) Václav IV. (1378 – 1419)

Staročeský překlad Bible a Pasionálu.

Po francouzském (kolem r. 1250) a italském (kolem r. 1300) překladu bible nebylo pochyb, že bylo v zájmu panujících Lucemburků vyrovnat se zemím, které tradičně udávaly ve středověké Evropě tón. V polovině 14. století tak dozrál čas vtisknout českou bibli do rukou vzdělců a proměnit ji v symbol dospělosti i české kulturní převahy. Podnět k úplnému překladu bible dal s největší pravděpodobností samotný Karel IV. a pracovalo na něm zhruba 10 překladatelů. Prostředníkem vzájemných styků byl pravděpodobně **Mistr Bartoloměj z Chlumce zvaný Claretus**, který získal podporu a shovívavý zájem pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Český biblický překlad byl určen pro ženské kláštery vysoké intelektuální úrovně a pro potřeby kazatelů. Nejstarší dochované opisy mají vysokou grafickou úroveň → **nejstarším známým textem je shořelá Bible drážďanská.**

Nejčtenějším dílem své doby se stal **Pasionál** (sbírka legend o mučednících). Jde o české zpracování Zlaté legendy Jakuba de Voragine. Autora překladu Pasionálu neznáme, ale víme o něm, že byl členem dominikánského řádu, měl blízko ke Karlu IV. a podílel se i na prvním úplném překladu bible do češtiny. Pasionál tvoří 166 textů věnovaných cizím i domácím světcům a obsahuje i legendy o českých světcích či překlad latinské legendy o sv. Václavu.

Dvorský okruh Karla IV. Latinsky a německy psaná literatura na českém území.

Čechy jsou v době císaře Karla IV. středem evropského i politického dění, Praha se svými 40 000 obyvateli zastává vedle Říma post nejlidnatějšího města Evropy. Pražské biskupství je povýšeno na arcibiskupství (1344) a Arnošt z Pardubic se stává 1. arcibiskupem. Roku 1348 dochází k založení Karlovy Univerzity. Důležité zmínit, že Karel IV. se opíral o bohaté měšťany a o církve, což vedlo k oslabení vyšší šlechty. Na jeho dvoře se vystřídaly takové osobnosti jako Cola di Rienzo (italský politik) či Francesco Petrarca. Karel IV. podporoval dějepisné snahy → dvojí cíl: ① zasazení českých dějin do univerzálního rámce dějin celého křesťanstva a ② nové, do současnosti dovedené zpracování českých dějin samých → zpracování českých dějin se za přímé účasti Karla IV. ujal **Přibík Pulkava z Radenína**. Na dvoře Karla IV. působili rovněž malíř Theodorik, Konrád Waldhauser (Postila studentů), Jan Milíč z Kroměříže (Knížka o Antikristovi) nebo **Jan ze Středy**, kancléř Karla IV.

Dochází k laicizaci literatury a vznikají pestrá díla:

1. **legendy**
 - a. Legenda o sv. Kateřině
 - b. Legenda o sv. Prokopovi
2. **drama** – Hra Tří Marií, Mastičkář, Hra veselé Magdalény
3. **žakovská poezie** (vagantská – vagant = student) – zmar, erotika, výsměch nejruznějším sociálním vrstvám
 - a. Svár vody s vínem
 - b. Podkoní a žák
4. **sociální satira**
 - a. Hradecký rukopis (např. bajka o Lišce a džbánu)
5. **kronikářství**
 - a. Vita Caroli
 - b. Přibík Pulkava z Radenína
 - c. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila

6. nauková literatura

- a. Klaret a jeho Glosář, Bohemář a Vokabulář
 - b. Kniha rožmberská (nejstarší česká právní příručka)
7. **zvířecí alegorie** - Smil Flaška z Pardubic - Nová rada
8. **písňová tvorba** - Závišova píseň

14. století zůstává v paměti Čech jako doba rozkvětu německé prózy. Kancléř Karla IV. **Jan ze Středy** překládá nejen z latiny, ale rovněž právě z němčiny. Jan ze Žatce píše vrcholné dílo německé pozdně středověké prózy **Ackermann aus Böhmen** (Oráč z Čech). Zatímco veršované legendy v této době těží zejména z latinských zdrojů, eposy doby lucemburské mají za vzor německé předlohy. Jmenujme např. eposy **Tristan a Izolda** (rytířský epos) či **Malá a Velká růžová zahrada** (hrdinský epos).

Duchovní a milostná lyrika.

Lucemburská epocha přejala dvě písně, a to **Hospodine, pomiluj ny**, z níž učinil Karel IV. součást korunovačního obřadu a píseň **Svatý Václave**. Milostné písně ve 14. století navazují na tradici evropské dvorské lyriky. Vznikají tzv. **svitánicka**, jejichž tématem je loučení milenců za svítání po strávené noci. Mezi nejznámější skladby patří *Stratilať sem milého, Drievo sie listem odievá, Otep myrrhy* (o duši, která touží po Ježíši Kristu; duše vystupuje jako dívka, Ježíš jako muž) či **Závišova píseň**, která je specifická po stránce veršové (najdeme v ní stopy chorálového lidového zpěvu). Typizuje lásku jako milostnou službu.

Didaktické a satirické básnictví.

Didaktické básnictví si klade za cíl poučit recipienta o křesťanství, povznést jeho mravní život či jej společensky vzdělat. Podobné tendence se uplatňují i v **Legendě o sv. Kateřině** → v českém překladu se pohanští učenci ohromeně ptají na základní články křesťanské víry a Kateřina je o nich poučuje.

Legenda o sv. Kateřině (Stockholmská legenda) je veršovaná skladba psána v polovině 14. století **česky** a vysokým stylem. Kateřina je patronka artistické fakulty UK. Autor se vyžívá v líčení hrůz, dominuje fantastika. Legenda vypráví o lásce krásné a učené dívky z Alexandrie ke Kristovi → pro svou víru byla mučena a vystavena trýznivým mukám → nakonec byla štáta.

- ✓ **erotická mystika** = milostný cit svázan s Kristem (duchovní téma s prvky světsví)
- ✓ z legendy je známý **popis bičování** → symbolika barev na jejím těle → místo krve mléko → neposkvrněnost
- ✓ u jejího hrobu **vytéká olej** → kdo se jím potře, uzdraví se

V době lucemburské je didaktický záměr vlastně běžnou součástí básnické tvorby, jmenujme působivé veršované kázání *O bohatci* či rozsáhlou báseň *Desatero kázanie božie* či alegorickou báseň *Nová rada*. Právě autor Nové rady Smil Flaška z Pardubic patří se svým dílem rovněž do žánru satirického básnictví, kam řadíme též **Hradecký rukopis**, soubor satir z 2. poloviny 14. století, jež odrážely hospodářský a politický vzestup měšťanstva.

Rukopis obsahuje například i 7 satir **O řemeslnících a konšelích**:

- ✓ o ševcích
- ✓ o konšelích
- ✓ o kovářích
- ✓ o sladovnicích
- ✓ o lazebnících
- ✓ o řeznicích
- ✓ o pekařích

Poprvé se stávají předmětem literatury **řemeslníci**. V satirách nalézáme prvky dialogu, kritiku hry v kostky, úplatkářství a kritiku nedbalosti.

Písně žáků darebáků – sbírka určená širokému studentskému publiku, v níž většinou anonymní autoři poukazují na nešvary tehdejších představitelů společnosti (hlavně církve, která žila bujarým životem).

Podkoní a žák – veršovaná skladba, jejíž děj se odehrává v hospodě, kde probíhá hádka mezi lidmi na okraji společnosti, a to mezi podkoním (starší muž) a žákem (student VŠ). Spor, v němž jde o postavení ve společnosti, přihlíží sám autor. Celá hádka vyvrcholí rvačkou mezi oběma stranami, v tu chvíli autor odchází. Funkce textu není výchovná, ale zábavná. Dílo je psáno velice oblíbenou formou **disputace (sporu)** – ty se nejprve zabývaly závažnými tématy (Spor duše s tělem či Oráč z Čech), stále častěji se poté však začaly objevovat úsměvné básně, které obtížné filosofické disputace ironizovaly.

Tkadleček (Hádka milence s Neštěstím) – dialogický svár opuštěného mládence s Neštěstím, kdy předmětem sporu je Adlička, Tkadlečkova milá, jež ho navždy opustila. Literárně se Tkadleček pojí s tzv. pekelnými romány (prozaická forma, použití formálních prostředků soudobého soudního sporu). Neštěstí má racionální argumenty (renesance), Tkadleček bouří vášněmi a emocemi (středověk). Neštěstí nakonec vítězí, protože v dialogu mluví jako poslední.

Bajka o lišce a džbánu – autorem je neznámý měšťan. Jedná se o jedinou původní staročeskou bajku.

Traktátová literatura. Epika.

V ženském benediktínském klášteře sv. Jiří na Pražském hradě, vznikl Pasionál abatyše Kunhuty (pro vysvětlenou, abatyše neboli Matka představená je označení pro představenou kláštera), soubor latinských traktátů a knižních maleb založený na složité symbolice a spojený myšlenkou mystického sňatku duše s Kristem.

Kolda z Koldic – Mystické traktáty – v díle najdeme výklad teologických práv, vůbec nejde o mystiku. Kolda z Koldic byl významnou postavou, která to dokonce dotáhla až na inkvizitora. Jeho traktáty **O udatném rytíři** a **O nebeských příbytcích** jsou obsaženy v Pasionálu abatyše Kunhuty.

Tomáš Štítný ze Štítného – Knížky šestery o obecných věcech křesťanských; Řeči besední; Řeči sváteční a nedělní

V posledních desetiletích doby lucemburské začíná rozkvět české prózy. Ta se věnuje tématům, která byla doposud vyhrazena veršované epice (legendě a dvorskému románu). Nejvýznamnějším projevem je již zmíněný **Pasionál (české zpracování Zlaté legendy)**, **Trojánská kronika** (nejde ani tak o kroniku jako spíše o román o dobytí Troje; dříve se jí proto také říkalo Letopisy Trojanské), **povídky Štilfrida a Brunclíka** nebo **cestopis Mandevilla**, který přeložil Vavřinec z Březové (protějškem této literární mystifikace je Milion od Marca Pola).

Kronikářství a staročeské drama.

Největší dílo domácího latinského dějepisce po Kosmovi se nazývá **Zbraslavská kronika**. Po smrti Václava II. (1305) jej začal psát opat Zbraslavského kláštera Ota, který však zemřel a jeho dílo dokončil Petr Žitavský.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila je česky psaná kronika, veršovaná (bezrozměrné verše, kterých je asi 4600). Psáno nízkým stylem, který je blízký širokému publiku; v předmluvě využívá rétoriku. Kronika začíná následovně: biblická potopa světa, stavba babylonské věže, o počátcích českého jazyka, o Krokovi, Libušina věštba, Divčí válka... končí počátkem vlády Jana Lucemburského (1314). Dílo je psáno na počátku 14. století (vymírá domácí rod Přemyslovců, po nich nastoupí Habsburkové a Korutanci z německy mluvících oblastí), dominantním čtenářem byla česká šlechta. Z hlediska faktografického není Dalimilova kronika tak kvalitní jako Kosmova.

Kdo je autorem Dalimilovy kroniky? Asi český rytíř, vlastenec. O autorovi je známo, že uměl velmi dobře česky, latinsky a německy. Dodnes se nadále užívá označení Dalimil (kanovník kostela Boleslavského). Celou knihou se prolíná obava z rostoucího přílivu cizinců, zvláště Němců (to se projevuje například v pověsti o knížeti Oldřichovi a Boženě).

Dalimil navazuje na Kosmovu kroniku (přejímá chyby – například historické omyly v pořadí biskupů, prvním biskupem byl Dětmar) a není tak přesný jako Kosmas.

Vita Caroli – pokud bychom definovali Karlův **Vita Caroli** jako životopis, není to zcela správné, jelikož explicitně takovému typu textu říkáme **knížecí zrcadlo**. Dílem se prolíná dvojí diskurs, a to autobiografický a didakticko-teologický. **Ve třetí kapitole** Karel IV. zdůrazňuje lásku ke studiu a popisuje jeden z nejsilnějších prožitků svého dětství, a to pobyt na francouzském královském dvoře. Nicméně vůbec **se nevyjadřuje o svých rodičích, ani o svém věznění na hradech Lokti a Křivoklátě**. Pro období vrcholného středověku je známo už jen jedno panovnické dílo, a to životopis aragonského krále Jakuba I. psaný v lidové katalánštině.

Drama mělo k lidem mnohem blíže než ostatní literatura, zobrazovalo totiž lidový život a odhalovalo společenské protiklady. Používaly se hojně vulgarismy, latinské i německé zkomoleniny pro parodování městského patriarchy, přísloví a pořekadla. Ve středověké hře byly pocítovány dvě jazykové vrstvy – oficiální, původně liturgické × složky nové, lidové. Jmenujme některá díla: **Mastičkář**, **Hry veselé Magdaleny** a tři staročeské dochované **planky**.

Mastičkář vznikl na přelomu 13. – 14. století (totožná verze velikonoční hry, s týmiž mastičkářem a týmiž zpěvy se však zachovala v rakouském augustiniánském Klosterneuburgu v zápise již ze století třináctého!). **Staročeská fraška o mastičkáři, která byla teprve později uměle přistavena k vážné hře náboženské**. Několik verzí: Mastičkář muzejní (starší), Mastičkář drkolenský – oba rukopisy byly částí dramatické slavnosti velikonoční. Oba rukopisy berou inspiraci ve třech latinsko-německých hrách (stopy češtiny). **Celkově se jedná o jediné velikonoční hry celé středověké literatury evropské**.

Mastičkář má žakéřský původ – žakéři byli příslušníci královského nebo panského dvora, byl to umělec, který byl zván všude, kde bylo publikum; každý se uplatnil a prodal, a to jako **kejklíř** (veřejně předvádí nějaký výkon, předvádí napínavou hru před diváky), hudebník s repertoárem písní (museli mít i herecký talent).

Žánrově jde o **veršovanou satirickou frašku**, zesměšňující pochybné léčitele a poměry ve středověké Praze. Jsou známy dvě části: první tvoří vložku latinsko-české hry **Tři Marií**, v druhé části je obsažen ve zlomcích rukopisu několika latinsko-českých náboženských her. Děj se odehrává v prostředí středověkého trhu; stojí na počátku vývoje českého divadla. Hra byla kvůli obscénním scénám vykazána ven z kostelů do venkovského prostředí.

Po stránce lexikální se jazyk Mastičkáře příliš neliší od tehdejšího lidového způsobu vyjadřování (Havránek 1979: 33). Příznakovými prvky slovní zásoby této literární památky jsou především expresiva, výrazy staročeského slangu, germanismy a latinské pasáže (pro prsa užívá označení *pušky*, dále například expresivní slova při popisování pohlavního aktu...). **Nalézáme i německé prvky: „Rubíne, vo pis tu kvest?“ – typicky žakéřský prvek (žakéřská komika!)**.

V muzejním Mastičkáři nacházíme vedle němčiny také prvky latiny, které se střídají s češtinou: *Sed', vem přišel mistr Ipokras / de gratia divina! / Neniet' horšieho v tento čas / in arte medicina*. Celé latinské pasáže, doprovázené českými verši obsahujícími jejich volný překlad, zaznívají při příchodu tří Marií a jsouce obsahu liturgického vytvářejí kontrast s dosavadní lidovou komikou a obhroublými scénami. Přepis díla do prózy provedl v 19. století **Jan z Hvězd**.

5. LITERATURA DOBY HUSITSKÉ A PODĚBRADSKÉ

Reformní proudy v předhusitském období. Hus a jeho skupina.

Husovi předchůdci jsou kazatelé a spisovatelé, kteří svými díly aktivně zasahovali do politického života a odhalovali špatnosti tehdejší společnosti, zejména církve. Do této skupiny patří **Matěj z Janova** či **Konrád Waldhauser** - Němec, kterého do Prahy povolal Karel IV. Svá kázání pro studenty shrnul v latinském spisu **Postila studentů**.

Většího významu i úspěchu nabyla kazatelská a charitativní činnost **Jana Miliče z Kroměříže**, někdejšího úředníka v císařské kanceláři Karla IV. Kázal česky a tím se mohl obracet i na chudinu. Napsal **Knížku o Antikristu**, jeho kazatelská činnost je zaznamenána ve sborníku **Nedonošený plod**.

Lid toužil po teologických otázkách v mateřském jazyce → tuto oblast otevřel **Tomáš Štítný ze Štítného**. Své mravoučné drobné traktáty shrnul do několika sborníků, z nichž nejznámější jsou **Knížky šestery o obecných věcech křesťanských** a **Knihy naučení křesťanského**, rovněž pak **Řeči besední** a **Řeči sváteční a nedělní**.

Společnost zasáhla krize, sama církev se zmitá v těžkých problémech, davy lidí žijí v bídě. Dochází k rozkolu církevní jednoty (**schizma**), kdy v jednu chvíli existují dokonce tři papeži. Počátek husitské doby - první desetiletí 15. stol. = **doba Husova veřejného vystupování** (střediskem reformního hnutí se stala Betlémská kaple; Husova kazatelská činnost zasahovala stále širší publikum a měla stále větší ohlas), kdy se za svou činnost a tvorbu dostává do konfliktu s církevní vrchností. Už před tím se do podobné situace dostali Jan Milič a Matěj z Janova, kteří byli vyšetřováni pro podezření z bludů. **Hus** → **proces** → **církevní koncil v Kostnici**, který měl vyřešit papežské schizma a Husa → **Hus články ze svých knih neodvolal** → **po 247 dnech fyzického a psychického teroru byl dne 6. července 1415 upálen na hranici** (na hlavě měl papírovou korunu se 3 čerty, kteří se rvali o kacířskou duši).

Atmosféru koncilu popisují **Petr z Mladoňovic** (člen Husovy družiny) či **Vavřinec z Březové** ve své kronice. **O rok později byl v Kostnici upálen také Husův žák Jeroným Pražský**, vynikající filosof, řečník, účastník mnoha disputací na evropských univerzitách.

události:

- ✓ 1409 - Dekret kutnohorský (odnětí většiny hlasů Němcům na Univerzitě v Praze)
- ✓ 1415 - upálení mistra Jana Husa
- ✓ 30. 7. 1419 - **mezník ve vývoji husitského hnutí** → **vypukla revoluce**
- ✓ 1419, srpen - **umírá Václav IV.**
- ✓ 1420 - **Václavův bratr Zikmund Lucemburský v čele křížové výpravy proti husitům**

První období revoluce vrcholí porážkami křížáckých vojsk (pod vedením Žižky a poté Prokopa Holého) → pak došlo k vnitřním rozporům → vleklá válka mezi umírněným a radikálním křídlem husitského hnutí - mezi skupinami:

- ✓ **pražanů** - spojení univerzitních mistrů s husitskou šlechtou; představitelé měšťanstva
- ✓ **táborů** - Husovi stoupenci soustředění v nově založeném městě Táboře; reprezentovali radikální venkov

1432 začínají husité jednat s církevním koncilem svolaným do Basileje a 1434 je v bitvě u Lipan poraženo radikálnější křídlo husitského hnutí. Následně je Zikmund Lucemburský přijat za českého krále a mírem mezi husity a katolickou Evropou končí sedmáct let revoluce a začíná období, které vyústí ve vládu Jiřího z Poděbrad (1458 - 1471).

Vývoj českého a latinského básnictví a prózy.

Dominantou literárního procesu se stává próza → **náboženský traktát** (odborné či popularizační pojednání) a **postila** (sbírka kázání). Básnictví slouží zejména nábožensko-politickým potřebám → nejproduktivnějším útvarem je **duchovní píseň**.

Jistebnický kancionál = soubor duchovních písní - liturgické, bojové i duchovní

Jan Hus (1371 - 1415) - nebyl to žádný revolucionář, nechtěl násilí. Přebraz viděl v Johnu Wycliffovi (profesor teologie na Oxfordu). Jeho přínos:

- ✓ reforma českého pravopisu: **O pravopise českém** (lingvistický traktát, který možná napsal Hus), **nabodenička** (diakritický pravopis)
- ✓ **Dcerka** - praktické rady, jak žít
- ✓ **Knížky o svatokupectví** - nejbojovnější spis
- ✓ **Postila**
- ✓ **Husovy Listy** - drobné traktáty, dopisy

Nejrozsáhlejší český spis 15. století vytvořil Husův přítel, po jeho smrti vůdce pražského husitského kněžstva **Jakoubek ze Stříbra - Výklad na Zjevení sv. Jana. Vavřinec z Březové**, věkem vrstevník Husův, zaměstnanec v dvorské kanceláři Václava IV., přeložil **Mandevilla** (John Mandeville byl autor jednoho z nejrozšířenějších středověkých cestopisů), napsal latinskou **Husitskou kroniku** či rozsáhlou latinskou báseň **Píseň přeslavné Koruny české**.

Mezi Husovy pokračovatele patřili **Jan Želivský, Jan Žižka, Prokop Holý a Petr Chelčický**. Ten byl sřiravým kritikem soudobé církve a hlasatelem křesťanství, jež odvrhuje bohatství, moc a násilí a jehož pravou vlastí je nebe a na zemi je jeho vlastí společenství s chudými a trpícími → lid viděl v jeho myšlenkách vyjádřenu svou touhu po spravedlivém řádu bez sociální nerovnosti

O boji duchovním (1421) - odpůrce války; naprosto odmítl jakoukoliv formu tělesného boje → požadavek důsledného dodržování příkázání „nezabiješ“ (do sporu o právo na válku se dostával již dříve s Jakoubkem ze Stříbra); uznával pouze boj duchovní (= boj proti ďáblu)

O cirkvi svaté (brzy po r. 1421) - vyjádřil svůj názor na církev - ta je jedno tělo s mnoha údů, vzájemně sobě rovnými, a hlavou tohoto těla je Kristus

O trojiem lidu (kol. 1425) - traktát, v němž rovněž zdůrazňuje rovnost a odmítá sociální nespravedlnost a útrapy poddaného lidu (což je v příkrém rozporu s feudálním názorem)

dva rozsáhlé spisy:

Postila (Kniha výkladuov spasitedlných na čtenie nedělní celého roku)

- sbírka kázání → dával se vést tématy výňatků z evangelia
- vyložil čtení Pisma v pořadí neděl a svátků a stal se tak pokračovatelem Tomáše ze Štítného a Jana Husa
- přináší specifický rys postily = možnost samostatného a na teologickém vzdělání nezávislého výkladu písma
- je tu shrnuto učení vyjádřené v předchozích spisech (neuznání papeže za hlavu církve, odmítnutí války, trestu smrti a všeho násilí, kritika vyšších stavů...)

Siet' viery pravé - dovršil své názory na církev a společnost, vyšel z vypravování o zázračném rybolovu, který se čte v evangeliu podle Lukáše, a alegoricky je rozvedl:

- Petr a jeho pomocníci jsou alegorií věrných kněží
- ryby v síti jsou alegorií věřících, kteří se podrobují Kristovu zákonu
- ryby, které síť trhají, jsou alegorií zatracenců, kacířů a hříšníků
- síť je symbol dobré církve a trhají ji dvě velryby (světský panovník a papež)

Dílo je složeno z asi 50 malých traktátů, které se vztahují k určitým osobám, kritika míří na konkrétní osoby a patří k nejradikálnějším ve své době.

Vedle husitského teologa **Jana Rokycany**, řečníka a autora *Postily* (pravděpodobně nejzajímavější česká postila, protože nijak nerozebírá teologické problémy, ale

řeší běžné problémy tehdejšího člověka), byl nejvýraznější osobností, která spojila svou literaturu s politikou Jiřího z Poděbrad, moravský šlechtic **Ctibor Tovačovský z Cimburka** (*Hádání Pravdy a Lži*)

Vztah mezi literaturou a historickými událostmi, proměnami společnosti. Literatura zrcadlem ideového zápasu ve společnosti. Proměna literárních žánrů.

Přestože husitské hnutí bylo poraženo v bitvě u Lipan roku 1434, dodnes zůstává živou součástí našeho společenského a kulturního vývoje, a to především pro svou revolučnost, lidovost, opravdovost v boji za pravdu a spravedlnost pro všechny. Husitská píseň **Ktož sú boží bojovníci** je jádrem snažení celé té doby, a proto se jí zřejmě také řada hudebních skladatelů inspirovala ve svých dílech → Bedřich Smetana – české národní skladby **Tábor, Blaník, Česká píseň**. Rovněž je bláhové se domnívat, že po upálení mistra Jana Husa končí vliv jeho učení. Logicky se stal pravý opak, ozvala se **časová píseň** (stále živý žánr, „protestsong“, v době ohrožení republiky před druhou světovou válkou se ozvala i z úst Voskovce a Wericha na prknech Osvobozeného divadla).

Literární žánry v období husitství:

- ✓ legendy: o sv. Markétě, prokopské legendy
- ✓ kroniky, epos (Tristan a Izolda), světská epika, světská lyrika (žákovská, pijácká, milostné písně)
- ✓ zájem o exotismus (Marco Polo – Milion)

Husitská revoluce v první polovině 15. století vedla ke sblížení spisovného jazyka s jazykem širších vrstev. Čeština se stala účinným propagačním prostředkem revoluce a kazatelská řeč nabyla dominantního postavení. Kázání Mistra Jana Husa a dalších lidových kazatelů byla oprošťována od slov zastaralých a cizích → **husitství podpořilo rozšíření češtiny proti němčině a latině** (největší expanze však dosáhla husitská válečná terminologie – *píšťala, houfnice*...).

6. ČESKÁ A LATINSKÁ LITERATURA V HUMANISTICKÉM, REFORMAČNÍM A RENESANČNÍM OBDOBÍ

Periodizace humanistické a renesanční literatury; její rozvrstvení žánrové.

Renaissance (14. – 16. století) je epocha ve vývoji politického, společenského a kulturního života v Evropě.

Periodizace renesance:

- ✓ **quattrocento** – raná renesance
- ✓ **cinquecento** – vrcholná renesance
- ✓ **manýrismus** – pozdní renesance

Důrazně se postavila proti středověku a obrátila svůj zájem od Boha k člověku. V tomto období dochází k významným astronomickým objevům, slavným zámořským plavbám či k vynálezu knihtisku (první tištěnou knihou u nás byla **Kronika Trojanská – vytištěna v Plzni asi roku 1468**). Renaissance, jejíž název pochází z italského **rinascita dell'arte antica** (znovuzrození, obrození antiky), vznikla v bohatých městech v severní Itálii (ve Florencii, v Benátkách; představitelé: Petrarca, Boccaccio).

Typicky renesanční prvky se u nás objevují v díle Hynka z Poděbrad (historicky první Čech, který onemocněl syfilidou). Přeložil do češtiny 11 novel Boccacciova Dekameronu a kromě toho je autorem nejlepší české renesanční básnické skladby **Májový sen**.

Hlavní protagonista **Májového snu** se vyznává z milostné trýzně. Zármutkem je tak unavený, že usíná a zdá se mu sen, v němž se mu zjevuje jeho milá. Ta se před ním svléká, ale v okamžiku, kdy se jí chce mládenec zmocnit, kopne do postele, čímž probudí psa pod postelí a ten leknutím štěkne. Přetrhne tak hrdinův sen.

Boccacciiovské rozprávky se sice Hynku z Poděbrad podařilo počeštit, počešťuje česká jména a dějiště přenáší i do Čech, aby děj novel přiblížil čtenáři, ovšem jeho vlastní rozprávka („**O jedné pěkné paní, jménem Salomeny**“) se mu moc nepodařila. Neumí totiž vůbec fabulovat a novela je tak téměř bez příběhu.

Humanismus je soustava názorů, intelektuálně estetické hnutí, které představovalo základní proud v období renesance. Humanismus zdůrazňoval lidský rozum nade vše a řídil se zásadou **ad fontes = k pramenům**. Literární projevy tohoto hnutí, které se dělilo na český a latinský humanismus, budeme označovat jako humanistické písemnictví. Obecně dochází k úbytku veršované tvorby, ovšem k obrovskému rozvoji naučné prózy (právníctví, cestopisy, rétorika, jazykověda, dějepisectví, genealogie, vojenství, rybníkářství či hornictví).

1. Latinský humanismus byl určený jen nejvzdělanějším vrstvám. Jeden z prvních (českých) humanistických spisovatelů byl **Jan z Rabštejna**, který napsal **latinskou rozpravu Dialogus**, v níž polemizují tři katoličtí šlechtici s Janem z Rabštejna o politice a postavení krále Jiřího z Poděbrad. Za předního představitele latinského humanismu u nás považujeme dále **Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic** (latinská báseň **O ubohosti Čech**; traktát **O lakomství**) a **Jana Campanuse Vodňanského**.

Nesmíme zapomenout na humanistu, vydavatele Dalimilovy kroniky, **Pavla Ješína z Bezdězí** a jeho dílo **Posmrtná paměť českým hrdinům popraveným 21. června 1621 na Staroměstském náměstí**. Autor byl odsouzen k smrti, a tak dílo vydává anonymně. Jde o prudce protihabsburské a protikatolické dílo. Chtěl ukázat celému světu, jak krutá byla poprava na Staroměstském náměstí (popravenými byli čeští pánové, příslušníci strany českého stavovského odboje, protestantští radikálové a vůdci blízce zvolenému českému králi Fridrichu Falckému). Pohoršuje se také nad upálením

Jan Husa a Jeronýma Pražského. Psáno klasickou latinou, používá právníckou římskou terminologii a napodobuje Tacita. Čerpá též z Horatia, Cicerona, Vergilia či Ovidia. V závěru prosí Boha, aby byly Čechy lepší.

2. Český (národní) humanismus - program českého národního humanismu zformuloval **Viktorín Kornel ze Všehrd** ve slavném díle **Předmluva**. Mezi další osobnosti patří Jan Blahoslav (překlad Nového zákona).

Ke konci 16. století nabývala česká literatura neuvěřitelného a výjimečného rozmachu, proto tuto dobu nazýváme „zlatým věkem české literatury“ či **dobou Veleslavínovou**. Proč? Podle **Daniela Adama z Veleslavína**, překladatele a vydavatele (*Kronika světa*, slovníky, odborná politologická i jazykovědná díla).

Jmenujme dále taktéž **Václava Hájka z Libočan** a jeho **Kroniku českou** či **Mikuláše Dačického z Heslova** (Paměti). Dačický z Heslova byl posledním renesančním člověkem. Ve svých **Pamětech** (dvě linie: ① Kutná Hora, ② Evropa a Čechy) čerpá z novin, letáků i bulvárních plátků. Měl bohaté společenské styky a mnoho informací získával tzv. z druhé ruky. Za pravé škůdce kutnohorského blahobytu považoval Němce, nikdy nepracoval, žil z bohatství a páchal věci, jež sám kritizoval (pití, vdané ženy). Jeho Paměti mají primárně funkci rodovou (určené zejména rodině, kontext rodovosti však Dačický překračuje).

Představitelé českého národního humanismu se ovšem vydávali i na dlouhé cesty do zahraničí. Své zážitky literárně zpracovávali, a tak vznikly jejich **cestopisy**, které měly funkci nejen naukovou, ale též popularizující a zábavnou.

- ✓ **Jan Hasištejnský z Lobkovic** - **Putování léta Páně 1493 k Svatému hrobu vykonaném**
- ✓ **Martin Kabátník** (člen jednoty bratrské) - **Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta**
- ✓ **Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic** - *Putování aneb Cesta z království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta* - bohaté znalosti humanistického vzdělance, sám připravil k tomuto cestopisu obrázky
- ✓ **Václav Šásek z Bírkova** - **Deník** → předchůdce moderní reportáže (cesta Evropou 15. století)
 - o **dílo je spojeno se středověkem i renesancí** (středověk → nenarušená náboženská koncepce lidského života, víra v nadpřirozené jevy, víra v rytířské tradice, závěrem se dozvídáme, že byl pasován na rytíře; **renesance** → bezprostřednější kontakt se skutečností, myšlenky racionálnosti, pochvaluje si mravy nemanželských dětí, mluví o milenkách)
- ✓ **Bedřich z Donína** - **Cestopis**
- ✓ **Václav Vratislav z Mitrovice** - **Příhody** - dobrodružný cestopis, v němž autor překonal středověký žánr cestopisu tím, že opustil divoce fantastické líčení krajů a téměř pohádkovou fabulaci dějů. Vypravuje prostým slohem o cestě do Cařihradu, velká část díla je věnována vyprávění o osudech ve vězení.
- ✓ **Jindřich Hýzle z Chodů** - **Příběhy**

Marek Bydžovský z Florentina - **Svět za tří českých králů**, důležité dílo pro dějiny mentalit (jak lidé vnímali tehdejší situaci; není důležité, co se stalo, ale jak o tom lidé přemýšleli). Psáno česky, Bydžovský montuje informace, čerpal z kronik a letáků, působí tedy spíše jako editor než autor. Jeho přínos se týká zejména domácího dění, zprávy z ciziny nejsou tak bohaté.

Reformace je náboženské hnutí, které od poloviny 14. století usiluje o nápravu katolické církve v duchu evangelií.

Literární činnost Jednoty bratrské;

Radikální Jednota bratrská vznikla v Čechách v období husitských válek, těsně před nástupem Jiřího z Poděbrad na český trůn. Bylo to období, kdy radikální „táborské“ husitství bylo poraženo a umírněná církev podobojí vedená Janem Rokycanou hledala

cestu kompromisu s katolickou církví. Ovlivněna učením Petra Chelčického, byla založena Bratrem Řehořem v Kunvaldě v roce 1457. Jednota bratrská vznikla jako společnost náboženských horlivců, pokoušejících se **uvádět do životní praxe ideály Petra Chelčického. Členové:**

Jan Amos Komenský (1592 – 1670) byl poslední biskup Jednoty bratrské, pedagog, filosof a spisovatel, jeden z největších českých myslitelů. Patří však až do české barokní literatury.

Jan Blahoslav se podílel na četných kancionálech, dal podnět k překladu Kralické bible a napsal díla jako například Filipika proti misomusům (misomus je nepřítel vzdělání a umění), Gramatika česká či učebnici hudby pro zpěváky Musica, to jest knížka zpěvákům náležitě zprávy v sobě zavírající.

Jakub Bílek a Jan Augusta - Jakub Bílek o Augustovi napsal biografii Jan Augusta v čase samoty. Jan Blahoslav napsal Filipiku proti misomusům, zajímavý spis, jehož vznik byl podnícen propuštěním biskupa Augusty z dlouholetého vězení na Křivoklátě.

Václav Budovec z Budova

- pobyt v Cařihradu → znalec islámu - nábožensko-politicko-historické dílo:
Antialkorán → rozsáhlá polemika s islámskou ideologií, jejíž nositelé (Turci) ohrožovali Evropu

Bible Kralická.

Jan Blahoslav - jeho překlad Nového zákona dal podnět k nejvýznamnějšímu literárnímu počinu, a to k překladu Bible české, nazývané též **Šestidílnka** (protože její první vydání vyšlo v letech 1579 – 1593 v šesti dílech) nebo obvykleji **Kralická bible** (protože vznikla a byla vytištěna v Kralicích u Náměště nad Oslavou). Skupina překladatelů a biblických exegetů (tj. odborníků na výklad biblického textu), která na překladu pracovala, vycházela z kritického vydání bible (tzv. Antverpské polygloty).

Kralická bible je vrcholný projev bratrské literární činnosti a nejrozsáhlejší český humanistický překlad. Byla přeložena z původních biblických jazyků (hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny), spisovná čeština zde dosahuje vrcholu. Dodnes ovlivňuje evangelické náboženské písemnictví a na Slovensku byl jazyk bible Kralické (tzv. bibličina) spisovným jazykem evangelíků ještě v polovině 19. století.

7. LITERÁRNÍ VÝVOJ V DOBĚ POBĚLOHORSKÉ

Domácí katolická a exulantská evangelická literatura.

Po Bílé hoře nastalo násilné a bezohledné pokatoličtění země, jež vedlo k hromadné emigraci evangelíků (asi 20% populace). Literatura se tak dělí na:

1. domácí

- ✓ Bohuslav Balbín - jezuita, psal pouze latinsky (**Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého; Krásy a bohatství české země**)
- ✓ Bedřich (též Fridrich) Bridel - jezuita, psal česky
- ✓ Adam Michna z Otradovic - **Nebeští kavalérové**

Štefan Pilárik - **Sors Pilarikiana** (1615 - † 1693) - byl beckovský (okres Nové Město nad Váhom) evangelický kněz, spisovatel, básník, bojovník za náboženskou slobodu a humanitu. Písal v latině, němčině a slovakizované češtině. Najznámejšie dielo je autobiografická báseň **Sors Pilarikiana** (1666) - **Osud Pilárika Štefana**. Snažil se napraviť lidstvo vírou v Boha. Jedná se o faktografické dílo. Pasuje se do role služebníka Boha. Hrůza křesťanství - Turek. Osobně událost zažil, ocitl se v Tureckém zajetí, což v díle popisuje - 2 měsíce v zajetí přežil, poté z něho utekl. Vrátil se do své vlasti.

2. exulantskou

Jan Amos Komenský (1592 - 1670) byl poslední biskup Jednoty bratrské, pedagog, filosof a spisovatel, jeden z největších českých myslitelů.

Nejznámější díla: **Velká didaktika** (první systematické dílo o výchově a vzdělávání → v centru pozornosti je žák, výuka má směřovat ke skutečným a praktickým potřebám života, vzdělání má být dostupné pro všechny bez ohledu na sociální rozdíly a pohlaví...), **Kšaft umírající matky jednoty bratrské** (kšaft je poslední vůle; dílo morálně posiluje církev odsouzenou k zániku), **Svět v obrazech** (Orbis pictus - učebnice s obrazovým doprovodem k textům) a samozřejmě nesmíme zapomenout na **Labyrint světa a Ráj srdce** (dvě linie: ① barokní - téma hledání, ② renesanční - snaha porozumět tomu, co se děje kolem mě).

Labyrint... je rozsáhlá alegorická skladba psána v ich formě. Dílo odhaluje a kritizuje nedostatky světa v 16. století se všemi přetvářkami a povrchnostmi. Děj je prostý, autor (vzdělaný poutník) vstupuje do města, doprovázen dvěma společníky (Všezvěd Všudybud = lidská zvědavost; Mámení = nedokonalost lidského poznání). Město představuje svět, jeho ulice jednotlivé společenské vrstvy. **Autorovi byly nasazeny brýle mámení s růžovými skly, ale záměrně si je nasazuje křivě, aby viděl pravou skutečnost** → lidé se nenávidí, pomlouvají se a hádají, používají intriky a lži, ani církev se nechová čestně, učenci a vědci jsou nafoukaní, namyšlení, pyšní a površní. Jediné východisko a jediný únik z tohoto světa vidí autor v **křesťanských hodnotách** a spojení s Bohem a Kristem a následně se uzavřít do vlastního srdce.

Pavel Stránský - O státě českém - latinský, protihabsburský spis psaný encyklopedickým způsobem (původ a povaha Čechů, rozdělení Čech na 20 krajů - posledním krajem je Loketský kraj s městem Locket, které je nedobytné; Stránského teze je, že český stát je **volební monarchií**).

Pavel Skála ze Zhoře - Historie česká - o českém stavovském povstání, jeho příčinách a bezprostředních následcích, popisy protiofenzivy stavovské armády... dílo zatíženo faktograficky

Svatováclavská bible.

V letech 1677 až 1715 vyšla ve třech svazcích nejvýznamnější z českých pobělohorských biblí. Jde o katolický barokní překlad pořízený jezuitou. Svatojánská bible nahradila Bibli kralickou, protože jezuité nesouhlasili s mnoha překlady a komentáři bratrské teologie. Jak uvádí Milan Kopecký (*Bible svatojánská: evangelia*. 1. novočes. vyd. Editor Milan Kopecký. Brno: Blok, 1991, 144 s. ISBN 80-702-9064-1.), impuls k práci na novém textu bible vyšel roku 1670 od

pražského arcibiskupa Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka a byl realizován třemi jezuity - Šteyerem, Konstancem a Barnerem. Svatováclavská bible se vyznačuje archaizujícím jazykem, vznešeným, vzletným, místy i lidovým jazykem komentářů. Tento bohatě rozvinutý jazyk ovlivňoval ať už přímo nebo nepřímo, prostřednictvím bohoslužeb, až do 19. století jazykové podvědomí.

Svatováclavský kult v baroku

Nacházíme se v letech 1600 až 1750. Vládou Habsburkové a svatováclavský kult (svatý Václav → český kníže a světec, vychováván babičkou Ludmilou, hlavní patron české země a symbol státnosti → žil v letech 907-935) můžeme rozdělit do dvou etap:

① před Bílou horou, ② po ní.

① **Jan Ámos Komenský - Historie o těžkých protivenstvích církve české;** razí se také mince se svatováclavskou tematikou → navázání na tradici a zvětšení vlastní prestiže a postavení Čechů

② **Habsburkové vyhrávají bitvu na Bílé hoře roku 1620** → v české zemi už není místo pro protestanty (jeden z hlavních směrů v křesťanství) → jediným tolerovaným náboženstvím bylo katolictví.

Svatováclavský kult šířili jezuité (Tovaryšstvo Ježíšovo) při protireformaci kvůli patriotismu. Cílem kultu v tomto období bylo připomenutí dějin, Václav nepůsobí jako asketa, ale jako hrdý kníže a vůdce národa.

V roce 1670 vzniká nakladatelství Dědictví svatého Václava, v němž vyšel překlad české bible Svatováclavské. Hojně se také používala svatováclavská přízviska: „svatováclavský lid“, „svatováclavský jazyk“, nad Prahou byl „hrad svatého Václava“...

Svatováclavským poutním místem byla Mladá Boleslav.

Nepomucký motiv v baroku.

Václav Hájek z Libočan - Kronika česká

Centrem úcty byl oltář ve Svatovítské katedrále. Jezuita Bohuslav Balbín napsal latinský životopis Jana Nepomuckého. Na pražském mostě stojí socha J. N. od Jana Brokofa. V Hradci Králové mu byl zasvěcen první kostel. Téměř u každého mostu je socha. Jeho kultem měl být vytvořen protiklad ke kultu Jana Husa.

Jan Nepomucký byl také oblíbeným dramatickým tématem, a to latinských školních her.

Balbínovský okruh.

Vlastenec, jezuita, historik - **Bohuslav Balbín** (1621 - 1688). Nejznámějším Balbínovým dílem je vášnivá obrana české řeči - **Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého** (vytiskl ji až na prahu obrození František Pelcl).

Téměř celý život shromažďoval Balbín materiály k latinsky psanému dílu **Krásy a bohatství české země**. Jde o poutavý obraz Čech 17. století, líčení přírodních a krajinných krás, nerostného bohatství, flóry, fauny (Balbín jako první popsal českou faunu), hradů, historických měst a rozvoje řemesel. Balbín přirovnává Čechy k růži, také říká, že:

- ✓ nejbohatší řekou na zlato a perly je Otava
- ✓ první tulipány byly do Čech přivezeny z Turecka
- ✓ nejlepší chmel mají v Žateckém kraji
- ✓ Rudolf II. měl doma lvy, tygry, rysy či dva racky chechtavé
- ✓ *Přitrhli Švédové k Lokti a dobýt jej chtěli a zabrat, ale ten zrádný Locket mnohým jen přinesl smrt.*

Balbín chtěl historií vychovávat mladou generaci, a tak i jeho okruh tvoří zejména dějepisci odborníci, jako Tomáš Pešina z Čechorodu, který se zabýval historií Moravy nebo **Jan František Beckovský**, jenž připravoval populární dějiny Čech. Na Balbínův podnět pak **Jan Kořínek** sepsal dílo **Staré paměti kutnohorské**.

Jezuité

Jezuitský řád je řádem katolické církve, který po roce 1620 vedl rekatolizaci země - před tím měl velký vliv zejména ve školství.

Byl založen v roce 1534 sv. Ignácem z Loyoly. Vedle své náboženské činnosti (pastorační a misijní činnost) Tovaryšstvo Ježíšovo působilo v mnoha oblastech vědy, kultury, umění a školství.

Bedřich Bridel - tohoto jezuitu považujeme za jednoho z nejvýznamnějších českých barokních básníků, on sám však svou literární tvorbu pojímal především jako součást misionářské činnosti, již zasvětil převážnou část života. Dílo: **Co Bůh? Člověk?**

Antonín Koniáš byl jezuitský kazatel a misionář, který se skutečně horlivě věnoval vypleňování závadných, rozuměj nekatolických, knih. Nezaměřoval se však pouze na náboženské či česky psané knihy, nýbrž i na tzv. brakovou literaturu. Sám vydal **Klíč**, seznam nepovolených knih, který obsahoval cca 1233 titulů.

Zvláštnosti českého systému literárních žánrů v barokním období.

Dochází k aktualizaci typických středověkých žánrů (duchovní píseň, traktát...), naproti tomu chybí žánry spjaté s dvorským, šlechtickým a patricijskoměšťanským prostředím. České baroko nevytvořilo žádný velký román, žádné velké drama, ani žádnou epopej typu Calderónova (Pedro Calderón de la Barca) *Život je sen*. Vzhledem k evropskému kontextu má české literární baroko i několik dalších specifik. Kromě toho, že je jednolitě a celistvě (téměř totiž neobsahuje antibaroko → žádná z jeho osobností se neodklonila od baroka k opozičním směrům), bylo pod silným církevním tlakem. Největším přínosem našeho baroka ovšem je vznik barokní lidové kultury a v jejím rámci barokní lidové slovesnosti.

- ✓ pololidová tvorba: **interludia** (krátké frašky vkládané mezi hry s vážnou tematikou), **písmácké paměti** (díla lidových dějepisců a kronikářů → spisy písmáka **Františka Jana Vaváka**) či **kramářské a jarmareční písně** (líčily senzační události a zločiny).
- ✓ výchovný charakter mělo zejména drama - nejznámějším českým kusem je Rakovnická hra od Jana Libertina či parodie s historickou tematikou (Landebork) od Ignáce Plumlovského.

Kazatelství.

Homiletika neboli kazatelství je nejrozšířenější žánr české barokní prózy. Charakterizuje ho vysoká jazyková úroveň. Rekatolizace měst a venkova (pozdržena 30letou válkou) se plně rozvinula po roce 1650 a přinesla s sebou právě rozmach kazatelství. Má stránku jednak teologicko-homiletickou (mimoliterární) a jednak stránku uměleckou (literární).

- ✓ **Karel Račín** - 4 živlové - těsné typologické tematické paralely k Máchovu Máji
- ✓ **Daniel Ignatius Nitsch** - Berla královská
- ✓ **Václav Matěj Šteyer** - Postila katolická
- ✓ **Bohumír Hynek Bilovský** - Cantator cygnus, to jest Hlas duchovní labutě

Kancionálová tvorba.

Kancionály jsou soubory duchovních písní určených především pro zpěv v kostele. Sám J. A. Komenský vydal **Kancionál** v Amsterdamu, který obsahuje 150 žalmů v přebásnění bratrského kněze Jiřího Strejce, 310 písní převzatých ze starší bratrské tvorby a 146 nových, z nichž většinu složil sám Komenský.

- ✓ **Jan Rozenplut** - Kancionál
- ✓ **Jiří Třanovský** - Cithara canctorum - nejčastěji vydávaný kancionál slovenských evangeliků
- ✓ **Adam Michna z Otradovic** - raně barokní kancionály jako kupříkladu **Česká mariánská muzika, Svatoroční muzika a Loutna česká**.
- ✓ **Václav Matěj Šteyer** - Kancionál český - ovlivnil všechny barokní kancionály, které vyšly po něm, i **Antonína Koniáše**, který se proslavil mravoučnými texty **Vejtažní naučení**.

Český kazatel **Antonín Koniáš**, který nejen, že kázal pětkrát denně a při svých kázáních často i omdlával, nejen, že vydal seznam nedovolených knih **Klíč**, rovněž též sepsal soubor homilií **Vejtažní naučení**. V díle, z něhož cítíme hluboce věřícího

člověka, jenž je přesvědčený o své pravdě, neustále Koniáš mluví o problematice hříchu a osvětluje ji teoreticky (na příbězích prakticky). Autor má vyvinutý smysl pro libozvučnost, ví, že jeho publikum není vzdělané tak jako on, a tak do svých promluv vkládá lidová přísloví i pořekadla. Dílo Vejtažní naučení označujeme termínem Gesamtkunstwerk = složené umělecké dílo.

8. VLIV EVROPSKÉHO OSVÍCENSTVÍ NA VZNIK ČESKÉHO NÁRODNÍHO HNUTÍ

Osvícenství je evropské myšlenkové hnutí 18. století, jež se začalo projevovat nejprve ve Francii (Voltaire – Candide, neboli optimismus) a v Anglii. Preferuje nejvyšší hodnotu, a to rozum, a zároveň víru ve vývoj člověka → **přirozený a osvěcený rozum!** V této době vznikaly známé encyklopedie (zaokrouhlené vědění).

Vlastivědné bádání. Vědecké instituce. Vznik a rozvoj novočeské jazykovědy.

VZNIK NO

Ve 2. polovině 18. století nebyla situace v českých zemích ideální. Z pozic českého jazyka a české literatury se jednalo dokonce o tristní stav! Ve všech oblastech života dominovala němčina (zejména ve městech obecně, úřadech a vyšších společenských vrstvách) a téměř se zdálo, že česky psané texty a čeština vůbec jsou odsouzeny k zániku. Češtinu používal spíše jen venkovský lid.

Kde hledat příčiny tohoto stavu?

- vliv vídeňského centralismu a s ním související germanizace, jež prorostla do všech sfér života u nás
- působení části katolické církve
- nositelé české kultury (šlechta či vzdělaní měšťané) v baroku emigrovali, či po Bílé hoře zcela zmizeli

Od poloviny 70. let 18. století však dochází k určitému obratu – čím dál více se objevují snahy o to, aby čeština měla pozici, jako před barokem. A právě tento **proces vzestupu českého jazyka a literatury, ale vlastně celého českého novodobého národa, se obecně nazývá národním obrozením.**

Důležité příčiny vzniku národního obrození lze hledat v osvícenství (důvěra v rozum, optimismus, víra v poznání, myšlenková svoboda), ale také v tereziánských a josefínských reformách:

- ✓ 1773
 - o **zrušení jezuitského řádu**, s tím souvisí i oslabení vlivu církve ve školství
- ✓ 1781
 - o **toleranční patent**, jímž bylo povoleno svobodné vyznání evangelické
 - o **zrušení nevolnictví**

Národním obrozením tedy všeobecně nazýváme v českých dějinách období, které je většinou ohraničeno poslední čtvrtinou 18. století (1773 – zrušení jezuitského řádu) a přibližně polovinou 19. století (1859 – pád Bachova absolutismu). Nejprve se používaly výrazy národní vzkříšení, probuzení, národní renesance.

Jestliže se však chce český jazyk vzchopit, potřebuje pochopitelně ze všeho nejdříve racionální základ – slovníky, historické knihy, základy divadla či českou vědu. Vznikla Společnost neznámých učenců či v roce 1790 **Česká královská společnost nauk** (vznikla ze Společnosti nauk, jejímiž členy byli Born, Stepling, Tesánek), jejímiž členy jsou Gelasius Dobner, F. M. Pelcl, Mikuláš Voigt či K. R. Ungar. **Gelasius Dobner** zrevidoval Hájkovu kroniku (Kroniku českou od V. Hájka z Libočan), **F. M. Pelcl** vydal roku 1775 Balbínovu Obranu, **Mikuláš Voigt** se věnoval numismatice a historii (spisek *Popsání dosud známých českých mincí* či *Dějiny pražské univerzity*) a **Karel Rafael Ungar** bádá v oblasti knihovnictví (Pokus o dějiny knihoven v Čechách).

V oblasti jazykovědy vznikl zájem o český jazyk motivovaný pragmatickou potřebou komunikace s českým obyvatelstvem. Puristé (brusiči) chtěli češtinu očistit od cizích slov. Vzniklo také několik mluvnic (Karel Ignác Thám, Jan Nejedlý, František Pelcl či **Josef Dobrovský – Zevrubná mluvnice jazyka českého, kde popsal češtinu tzv. zlaté doby veleslavínské, z doby vzniku Kralické bible**). Karel Ignác Thám napsal Obranu jazyka českého proti zlým na cti utrhačům (apologetická funkce). Další osobou je Václav Fortunát Durych, který se věnoval srovnávání češtiny a

ostatních slovanských jazyků a je označován za prvního slavistu.

Josef Dobrovský a další osobnosti.

Josef Dobrovský byl skeptik, první moderní jazykovědec a vědec par excellence. Jeho učitelem byl Fortunát Durych. Dobrovský měl fenomenální paměť, uměl asi 12 jazyků. Vůbec jako první označil Zelenohorský rukopis za podvrh. Byl zděšen stavem českého jazyka, začal proto studovat prameny od nejstarších dob. Všechny své stěžejní práce psal německy nebo latinsky. Vydával i časopisy **Slavín** a **Slavěnka**.

Díla: Česká prozódie (1795), Dějiny české řeči a literatury, Německo-český slovník, Zevrubná mluvnice jazyka českého, Základy jazyka staroslověnského, Dialektický slovník slovenštiny. Rovněž vydal knihu českých přísloví.

Jaký je vůbec přínos Dobrovského?

1. definoval pojem české literatury = ta, co je psána česky
2. položil základy moderní kritiky
3. položil a upevnil základy prozodického systému (syllabotónický)
4. položil základy literárních dějin (6. období = úpadek!)

Česká literatura má podle Dobrovského dlouholetou tradici, my jsme ji zdědili po předcích.

další osobnosti:

Pavel Josef Šafařík - Dějiny slovanské řeči a literatury ve všech nářečích - v tomto díle jsou Slované prezentováni jako jeden národ a slovanské jazyky jako ucelená nářečí. Dějinami Slovanů se zabývá česky psané dílo **Slovanské starožitnosti**.

Nejvýraznější osobností pravděpodobně celého 19. století je **František Palacký**, který napsal velkolepé dílo **Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě**. Společně se Šafaříkem vydal v němčině **Nejstarší památky jazyka českého** a **Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie**.

Proměny vzdělávací a zábavní literatury pro široké česky mluvící vrstvy v první fázi národního obrození. Snahy o náročnější česky psanou literaturu.

A) Almanachová móda

Almanachy = polytematické sborníky shrnující produkci několika autorů. Funkce almanachů byly obranná a programová = nový postoj k životu, ke světu, nový názor (Bůh je součástí tohoto světa).

✓ Básně v řeči vázané - Václav Thám (1785)

uspořádán následovně:

1. **starší české verše** = humanistická poezie (J. z Rabštejna, B. Hasištejnský...), protože chtěl dokázat, že Češi mají svoji básnickou tradici
2. **překlady poezie** - záměrné, anakreontské a bukolické, galantní anakreontská poezie, protože chtěl dokázat, že čeština je schopná převést i náročnější díla světové poezie
3. **původní čeští básníci Thámovy družiny** (Knobloch, Kavka, Pavelka, Thám...) - protože chtěl dokázat, že v češtině existují básníci, kteří jsou schopni tvořit, přestože se někdy dopouštěli plagiátů; nový postoj k životu, osvícenské tendence

✓ Sebrání básní a zpěvů - A. J. Puchmajer (1775)

Zde nešlo o náhodné shromáždění básní, ale o promyšlený básnický čin = **dílo programové**, úsilí o dobrý básnický výraz a nové pojetí čtenáře - neobrací se jen ke vzdělaným a vyšším vrstvám (šlechtě), obrací se i ke středním a nižším čtenářským vrstvám.

B) Lyrická a epická poezie

lyrická poezie: óda, pastorální a milostná poezie, obřadní písně, ukolébavky

epická poezie: **epos** - nahrazoval náročnou prózu; různé typy eposů:

a) historický - Vojtěch Nejedlý - **O Přemyslu Otakarovi v Prusích**

- oslavovali velké osobnosti, které přivedli české země k rozvoji (sv. Václav, Karel IV., Vratislav, Přemysl Otakar)

b) komický - Hněvkovský - **Děvín** - útočil na nešvary soudobých lidí

- satirický, humorný náboj

c) duchovní - ten tu nebyl

Dále staré pověsti, mýty, balady, romance či drobná epika jako bajky a epigramy.

C) Próza a počátky novinářství a nakladatelské činnosti

- literatura určená směrem k lidu

- spjata s lidovýchovným působením a zábavností

Václav Matěj Kramerius (1753 - 1808)

- hlavní představitel lidovýchovných snah, novinář

- vydával týdeník *Schönfeldské Pražské noviny*, později vlastní *Pražské poštovské noviny*, později přejmenované na *Krameriussovy c.k. vlastenecké noviny*

- 1791 - nakladatelství a knihkupectví Česká expedice - zde se i scházeli vlastenci
knížky lidového čtení

- oblíbeny od 16. st., tradice silná

- náměty putovaly Evropou, předávaly se dál, ovlivňovaly a formovaly se

- velké množství témat, která měla nadnárodní charakter (měnila se jména hrdinů..)

- *Příběh o Brunclíkovi* - antický motiv, německý motiv

- *Příběh o Meluzíně*

- *Příběh o Enšpíglovi, o Fortunátovi...*

V. Rodomil Kramerius - Syn Václava Matěje Krameraia (†1808), dědic **České expedice** (nakladatelství a knihkupectví) → špička budování národního školství, mělo za důsledek rostoucí počet knižních odběratelů → v podnikání však V. R. Kramerius neměl úspěch. **Václav Rodomil Kramerius** (1792 - 1861) byl pisálek a břídil. **Knížky lidového čtení** se šířily většinou anonymně, látkově byly mezinárodní, poskytovaly podklad pro ústní tradici (periferní beletrie = bulvár, brak, kýč, ovšem zábava). Zemřel v chudobinci U Milosrdných na Karlově. Hrob má v Praze na Olšanech.

Některé povídky v knize:

staročeská povídka Opatovický poklad

dějiště: mlýn v Čechách, kde stál opatovický klášter

děj: Zaměstnanec mlýna Tomáš, který miluje Lidušku (a ona asi i jeho), se jednoho dne setká s mužem v černém plášti a společně najdou poklad, hroudu zlata („seš hňup“, řekne mu černopláštník a prozrazuje tajemství: *tajemný muž získal pergamen, který mu prozradil, že právě na tomto místě, na místě kláštera, leží poklad*. Přestože se domluví, že to Tomáš nikomu neřekne (jinak prý zemře!), vykecá to Lidušce. Tajemný muž to však pochopí, takže Tomášovi nic neudělá).

Při výkopech pokladu starý mlynář (otec Lidušky) omylem pustí vodu a oba milence uvězní. Oni se však dostanou ven a vypráví celý příběh mlynáři, který je tak nasraný, že jednali za jeho zády, že Tomášovi nechce dát jeho dceru. **Náhle však přijde bouře, celý mlýn odnese a jsou záplavy**. Zde se ukáže Tomášův charakter, protože pomůže starému mlynáři celý mlýn znovu postavit. A ten uzná, **že ne poklad (zlato, stříbro), ale neunavené, pracovitě ručičky jsou poklad!** „A proto si můžeš vzít mou dceru“ = svatba = happyend.

vypravování Železná košile

dějiště: Itálie

děj: Vězeň Vivenčio je zajat v kobce, která mění svůj tvar, zmenšuje se a chce ho rozmačkat - typologicky stejné jako Edgar Allan Poe - Jáma a kyvadlo.

Silné emoce, strach ze své smrti... poslední den vězeň omdlívá, ráno se však probouzí na pohodlném lůžku, kolem sebe má své druhy a sloužící. Spoludruh začíná vyprávět, že spolu s dalšími obklíčili hrad a zničili pekelný stroj s provazy a závažím (který řídil kobku - vězení - **železnou košili**). Vivenčio se uzdravil a nechal všechny zajaté propustit. Také kázal, aby byl železný žalář zničen.

Snahy o náročnější česky psanou literatury **Prokop Šedivý - rytířský román "České Amazonky aneb Dívčí boj v Čechách pod správou rekyně Vlasty"**.

Obrozené divadlo.

O mnoho účinnější než psaní je pochopitelně mluvené slovo. Na počátku národního obrození se hrály vlastenecké hry, frašky čerpající z lidového prostředí a překlady slavných světových dramát od Shakespeara či Schillera.

V Praze v Kotcích na konci 30. let 18. století působí stálé německé divadlo s činohrou i operou. Roku 1771 se tu hraje vůbec první fraška **Kníže Honzík**. Roku 1783 otevírá hrabě Nostic v Praze **Hraběcí Nosticovo Národní divadlo**, které bylo německé a roku 1798 bylo přejmenováno na **Stavovské divadlo**. Roku 1786 v tzv. Boudě na Václavském náměstí zahajuje svou činnost **Vlastenské divadlo**, české divadlo fungující tři roky, jehož hlavní postavou byl Václav Thám. Roku 1826 má premiéru **první novodobá česká opera Dráteník od Františka Škroupy** (libreto složil Chmelenský).

Václav Thám - historické hry: **Břetislav a Jitka, Vlasta a Šárka, Kutnohorští haviři**
Karel Ignác Thám - **Loupežníci** (Schiller), **Makbeth** (Shakespeare)

Prokop Šedivý - fraška: **Mastné krámy, Pražští sládci**

Jan Nepomuk Štěpánek - veselohra: **Čech a Němec**

Matěj Kopecký - loutkoherec

Jednoznačně nejnadanějším dramatikem své doby byl **Václav Kliment Klicpera**, který napsal historické hry **Blaník** či **Loketský zvon**, veselohry **Hadrián z Římsů** či **Divotvorný klobouk** a historické povídky jako kupříkladu **Točník**.

Evropský (zejména francouzský) klasicismus, jeho poetika. Významní autoři, díla, jejich vliv na českou literaturu.

Klasicismus je umělecký směr v Evropě 17. a 18. století (vznikl za vlády francouzského krále Ludvíka XIV.) → napodoboval formy antického umění, vyznačoval se pevným systémem estetických pravidel a norem (viz Aristotelova zásada tří jednot).

Pravidla klasicismu zformuloval v básni **Umění básnické** Nikolas Boileau.

Pierre Corneille - **Cid**

Jean Racine - **Faidra** - drama

Molière - **Tartuffe** neboli **Podvodník**; **Lakomec**

La Fontaine - **Bajky**

Italská komedie: Carlo Goldoni - Sluha dvou pánů, Poprask na laguně.

Vztah české literatury ke slovanství a slovanským literaturám.

Myšlenka slovanské vzájemnosti vznikla jako reakce na germanizační snahy. Ve spojení s ostatními slovanskými národy se představitelé české literatury a politiky snaží najít jakousi protiváhu snah císařského dvora. V Rakousku je několik slovanských národů, které mají neplnoprávné postavení. Smyslem je sjednotit politiku těchto Slovanů k prosazení společných cílů. Snahy jsou však většinou neúspěšné. R. 1840 dochází k rozkolu mezi Čechy a Slováky díky uznání slovenštiny za spisovný jazyk. Slovanská vzájemnost je v širším měřítku přenášena mimo území habsburské říše a dochází k posílení orientace na Rusko. Pohlíží se na něj jako na vzor státního uspořádání. Původní myšlenka vycházela z představy, že existuje jeden národ, Slované, a jednotlivé národy v dnešním pojetí jsou jen kmeny. Tato myšlenka se ještě několikrát projeví v pozdější době, ale není již tak intenzivní. Myšlenkou slovanské vzájemnosti se u nás vzbuzuje zájem o historii Slovanů, o slovanské jazyky a kulturu. Na základě tohoto zájmu je čeština obohacena o některá slova, která jsou přejímána (polština, ruština, jazyky jižních Slovanů).

- vzniká v 1. polovině 19. století; většina slovanských národů je utlačována
- vzájemná spolupráce, pomoc a sjednocení Slovanů - lépe budou odolávat jiným národům
- opora - Rusko (největší slovanský národ)
- **slavistika** - věda o Slovinech a jejich kultuře

Jan Kollár - slovenský evangelický farář, **největší hlasatel slovanské vzájemnosti** -

napsal dílo Slávy dcera - cyklus sonetů s milostnou tematikou (sonet se nejvíce rozvinul ve 14. století v Itálii; má závazný počet 14 veršů, jež jsou obvykle členěny do 4 slok s počtem veršů 4+4+3+3). Zárodkem Slávy dcery byla Kollárova erotická sbírka **Básně** z roku 1821.

V čele skladby Slávy dcera (titul dle označení básnickovy milenky - etymologicky spojováno s indickou bohyní „Suaha“) stojí Předzpěv: patetický žalozpěv nad zkázou Slovanů na nynějším německém území → politicky aktuální projev. Původně mělo dílo 150 sonetů, později až 645 (1. část: Sála, 2. část: Labe, 3. část: Dunaj, pak i 4. část: Léthé /slovanský ráj/ a 5. část: Acheron /slovanské peklo, kde jsou nepřátelé Slovanů/). **Kniha byla označována za bibli Slovanstva.**

František Ladislav Čelakovský - Ohlas písní českých (v úvodu říká, že české poezii chybí hrdinské písně, verše jsou spíše lyrické a žertovné; nejčastějším tématem básní je láska, šťastná, nenaplněná i nevěrná → nejvíce se proslavila první báseň Toman a lesní panna) a **Ohlas písní ruských** (26 převážně epických básní, v nichž Čelakovský vyzdvihuje ruskou historii a statečnost ruských hrdinů; Ilja Muromec, Čurila Plenkovič, Ilja Volžanín...); **Slovanské národní písně**

Pavel Šafařík - Tatranská múza s lýrou slovanskou

Svatopluk Čech - Slávie - vyjadřuje víru ve sjednocení Slovanů

9. VZNIK PROGRAMU ČESKÉHO NÁRODNÍHO HNUTÍ

Vliv J. G. Herdera.

Německý filosof Johann Gottfried Herder ve svých dílech zdůrazňoval slovanskou budoucnost Evropy a význam lidové písně pro rozvoj literatury. Sám lidové písně sbíral. Mezi jeho nejznámější dílo patří **Myšlenky k filosofii dějin lidstva**.

V Herderově sbírce Volkslieder vyšla jako ukázka staré české hrdinské poezie báseň **Libušin stolec** (námět k ní autor čerpal z kroniky Václava Hájka z Libočan, vydané roku 1541). Tím Herder zařadil Čechy mezi starobylé kulturní národy, ovšem Češi starou původní hrdinskou epiku doloženu nemají. **Za všeobecného okouzlení se tak mladí autoři odhodlali k mystifikaci.**

Josef Jungmann a jeho generační vrstevníci.

Josef Jungmann (1773–1847) byl český filolog, lexikograf, spisovatel a překladatel (přeložil například *Milltonův Ztracený ráj*). Český národ podle něj tvoří **uživatelé češtiny, kultura je realizovaná čeština**. Konečný cíl? **Rozvinutý národ, kultura, literatura**. Chtěl velkou literaturu, folklór byl pro něj nejnižší patro literatury. Jungmannův program se promítá ve třech jeho dílech:

1. Rozmlouvání o jazyce českém – rozhovor: Daniel Adam z Veleslavína, Čech a Němec (Čech mluví: „Můj jazyk ja mlufit tobše“)
2. Rozmlouvání o jazyce českém II. – formou dialogu debatuje mezi Slavomilem a Protivou (oponent), který mu klade takové otázky, jestli je vůbec potřeba, aby Češi budovali svou kulturu od začátku, a proč nepojmou za své kulturu německou – rozmlouvání Slavomila a Protivy – Slavomil obhajuje češtinu i národ (vychází z Herdera)
Protiva klade drsné otázky.

- objevuje se pojem kosmopolitismus a národ

- lidstvo tvoří jeden celek, národy jsou rovnoprávné, největší zločin je neumět mateřský jazyk

3. Článek O klasičnosti literatury a významu jejím – co je to klasická literatura = plně rozvinutá literatura plně rozvinutého národu; přemýšlí nad tím, jestli jsme v minulosti měli takto rozvinutou literaturu (především literatura duchovní). Teprve, až bude rozvinutý národ, může být rozvitá literatura.

Vydal též učebnici slohu (teorie literatury s čítankou) **Slovesnost a pětidílný Slovník česko-německý**.

Jungmannova literární družina (zejména lidé kolem vědeckého časopisu Krok):

- ✓ Matěj Milota Zdirad Polák – **Vznešenost přirozenosti** (báseň)
- ✓ Pavel Josef Šafařík – **Tatranská múza s lýrou slovanskou**
- ✓ František Palacký – **Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě**
- ✓ Antonín Marek – básník
- ✓ Jan Svatopluk Presl – **Květena česká**
- ✓ Jan Evangelista Purkyně – **Časopis lékařů českých**

Nové pojetí národa, jazyka a literatury. Hledání zdrojů národní osobitosti v historii, folklóru a slovanství.

Folklor je v opozici proti klasicistní strojenosti děl, proces včleňování folkloru do národní kultury začíná tedy vydáváním folkloru, začaly se sbírat milostné, epické a baladické písně, nosná je také přírodní lyrika – inspirační zdroj pro ohlasovou poezii

Václav Hanka – sběratel folkloru, ovlivněn Herderem, napsal **Dvanáctero písní**, poté rozšířeno pod názvem **Hankovy písně**. Další dílo: **Prostonárodní srbská múza do Čech přenesená**. Díla s lidovou tematikou dále píše **Tomáš Fryčaj** či **Josef Heřman Agapit Gallaš**

F. L. Čelakovský – prvotina **Smíšené básně**, jež je tematicky velice různorodá.

Promítá se v ní vliv dosavadních děl českého preromantismu (kollárovské znělky, vznošené ódy psané časomírou), blízký vztah ke Goethovi, náznaky uměleckého využití lidové písně i sklon k epigramatice. Mezi jeho další dílo patří **Mudrosloví národa slovanského ve příslovích**, sbírka slovanských přísloví - poprvé jsou odlišována přísloví a pořekadla. Jednotlivá přísloví zpracovává a porovnává. Tento soubor obsahuje na 15 000 záznamů tematicky seřazených tak, aby z nich vyplývala soustava tradiční životní filosofie Slovanů.

Pavel Šafařík - Tatranská múza s lýrou slovanskou

Preromantismus v evropském kontextu a v českých podmínkách.

Umělecký proud 2. poloviny 18. století, jenž vznikl jako reakce na klasicismus a osvícenství. Jednoduše řečeno jde o fázi přechodu od osvícenství k romantismu. Vyznačuje se aspekty jako opravdovostí prožívaného citu nebo hloubkou vášni, tedy zcela proti klasicistním teoriím. Docházelo k synkretismu funkcí, do všech druhů i žánrů pronikal lyrismus. Podceňované žánry se začaly prosazovat - román, povídka, cestopisy. Představiteli jsou J. J. Rousseau (Emil čili o výchově; Nová Heliosa) či Antoine François Prévost (Manon Lescaut). V Německu pak hnutí Sturm und Drang (bouře a vzdor) → idealizace individuální vzpoury jedince → hrdina bohužel většinou končí tragicky (Goethe - Utrpení mladého Werthera; Schiller - Loupežníci). Největší preromantik **F. L. Čelakovský**, lidové písně (vzor básnictví) a pohádky začal sbírat **K. J. Erben**; **M. Z. Polák** sepsal obsáhlou sbírku **Vznešenost přírody**.

Ohlasová poezie, velké formy lyrické poezie (Kollár, Polák).

Ohlasová poezie → **ohlas** → žánr vycházející z poetiky lidové písně, avšak uměle vytvořený. Pod vlivem Herdera, který sbíral a vykládal lidové písně a spatřoval v nich výraz národní duše, se básníci na počátku 19. století začali uchylovat k pěstování „prostonárodní tvorby“. K nejvýraznějším představitelům u nás patřil **F. L. Čelakovský**. Pocházel ze Strakonice, napsal sbírky **Ohlas písní ruských** (1829) a **Ohlas písní českých** (1839).

Odlišnost ruské a české lidové poezie charakterizoval Čelakovský srovnáním krajiny obou zemí: ruskou lidovou poezií přirovnal k rozsáhlým hvozdům, mohutným řekám a jezerům, českou pak k drobným lesíkům, říčkám a potůčkům.

Další představitelé ohlasové poezie: Josef Jaroslav Langer (České krakováčky), Šnajdr, Kamarýt, Chmelenský či Písek. Dokonce také **Mácha - Ohlas písní národních**.

Úsilí o monumentální poezii našlo svůj výraz v rozsáhlých cyklech lyrické poezie, seskupovaných kolem témat, které již samy o sobě měly příznak vznešenosti, neboť souvisely s citovostí nebo ideovostí nové básnické generace. V soudobé poezii měly takový charakter dvě díla: **Vznešenost přírody (Milota Zdirad Polák)** a **Slávy dcera (Jan Kollár)**.

RKZ.

Češi nemají doloženou **starou původní hrdinskou epiku**. A co jiného české hlavičky nenapadlo než... za záhadných okolností se objevily dva údajně staročeské rukopisy obsahující texty vztahující se k hrdinské české minulosti.

Roku 1817 **Václav Hanka** ve věži v kostele ve Dvoře Králové objevuje **Rukopis královedvorský** (6 hrdinských a historických zpěvů, 2 básně lyrickoepické a 6 lyrických básní). Rukopis vypadal, že pochází ze 13. století.

Roku 1818 anonym (úředník Kovář ze zámku Zelená Hora v Nepomuku) zaslal nejvyššímu purkrabímu hraběti Kolovratovi rukopis, který údajně obsahoval básně dokonce z 10. století (přitom autorem je asi **Josef Linda**, ale to se ještě samozřejmě nevědělo). Zde mluvíme o **Rukopisu zelenohorském** (obsahuje dvě básně: Libušin soud a Sněm - Čechy chápou jako jednotný stát - ukazují ucelené obrazy světa středověku).

Na RKZ upozornil Goethe, byly přeloženy do řady jazyků a měly dokonce i vliv na umění a českou společnost - děti se je kupříkladu musely učit nazpaměť, lidé je citovali i při běžné konverzaci. Proti RKZ se v 80. letech 19. století postavili T. G. Masaryk, Jan Gebauer a Jaroslav Goll. Z vědeckého sporu se stal spor politický.

No, takže, jak je zřejmé, **oba dva rukopisy byly padělky** → dělaly se nejrůznější analýzy, dokonce i v laboratořích Kriminalistického ústavu v Praze, které to jen potvrdily. Přesto v dnešní době existují skupinky *frikulínů* (např. Česká společnost rukopisná), již se snaží zastávat názor o jejich pravosti. V roce 2017 při dvoustém výročí objevení nejslavnějších českých falzifikátů dokonce ČSR plánuje dokázat jejich pravost chemickou analýzou starobylého písma. Boje tedy možná znovu vzplanou.

Úsilí o náročnější prózu, proměny dramatické tvorby.

Josef Linda - Záře nad pohanstvem - první pokus o historický román, přechod pohanství do křesťanství je klidný, pohané jsou mírumilovní, střet se neodehrává. **Václav Kliment Klicpera** se přihlásil k historickým románům W. Scotta (nejznámější Scottův román *Ivanhoe*) povídkou **Točník**, ale ani jemu se nepodařilo vytvořit jednotu děje, postav a prostředí jako Scott.

Hlavními koncepcemi dramatu let třicátých a čtyřicátých byly ① „**velká patetická tragédie**“ ② „**drama výchovné**“

① Průkopníkem nového úsilí o zdomácnění Shakespeara a Schillera byl **J. K. Tyl**. Roku 1835 uplatnil na jevišti Stavovského divadla překlad **Krále Leara** (Shakespeare), u Jindřicha IV., ani u Romea a Julie se však jeho snahy už tak úspěšně nenaplnily. Dalšími celistvými překlady byly **Macbeth** a **Kupec benátský Josefa Jiřího Kolára**.

- ✓ Šebestián Hněvkovský - Jaromír
- ✓ K. H. Mácha - Bratři, Bratrovrah, Boleslav (všechno jen zlomky či náčrtky)

② Na dramatickou tvorbu byl vznesen stejný požadavek jako na prózu → pozitivní budování národní společnosti.

- ✓ Klicpera - Ptáčník
- ✓ Erben - fraška Sládců
- ✓ J. K. Tyl - Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka

10. LITERÁRNÍ VÝVOJ VE 30. A 40. LETECH 19. STOLETÍ

Nástup nové generace a její diferenciaci.

Ve 30. letech dochází v řadě zemí k nástupu kapitalismu, vznikají nové skupiny ve společnosti: buržoazie × proletariát.

V českém prostředí se romantické citění projevilo ve dvou protikladných liniích:

1. Vlastenecký romantismus

Představitelé této romantické linie české literární tvorby byli velmi ovlivněni předchozí generací. Navazovali na jungmannovskou snahu kulturně-jazykového zaměření národně obrozenecké činnosti. Rovněž byli inspirováni ohlasovou poezií přelomu 20. a 30. let, lidovou tvorbou a také slavnou českou minulostí, která se promítla i v objevech slavných falsifikátů – v Rukopisech královédvorském a zelenohorském.

Patří sem: **Josef Kajetán Tyl, Karel Jaromír Erben či Božena Němcová**

2. Subjektivní romantismus

Romantismus subjektivní obecně reaguje na revoluční a existenciální problémy, uvědomuje si konečnost života a neodvratitelné ubíhání času a rozlišuje zklamání z osvíceneckých představ o neomezených rozumových možnostech a vlády člověka. Literární díla subjektivně romantická ve svých projevech navazují na požadavek sentimentalistický – a to požadavek na tvůrčí aktivitu umělce, rozvoj nových neklasických žánrů, cit a fantazii. Hlavními představiteli této romantické linie v českých zemích byli **Karel Hynek Mácha, Karel Sabina, Josef Václav Frič či Václav Bolešlav Nebeský**.

Český romantismus v evropském kontextu. Významné osobnosti; K. H. Mácha, V. B. Nebeský, K. Sabina, K. J. Erben. J. K. Tyl. Vliv významných evropských romantiků na českou literaturu.

Mezi významné evropské romantiky můžeme řadit například H. Heineho. 3 způsoby vysvětlení významu K. H. Máchy v kontextu evropského romantismu:

1. **Zdzichowski** – Polák – dílo: **K. H. Mácha a byronism český**: „Mácha napodobuje cizinu, je pod vlivem německého romantismu, ovlivněn Byronem. Přejímá cizí postoje.“ – u nás K. H. Mácha sice výjimečný, ale ve světovém kontextu (Byron, Hugo, Schiller) vyniká nebude
2. **PhDr. Karel Kosík** – filosof – „Mácha je prakticky jediným romantikem u nás, ostatní různě kolísají.“ – byly tu podmínky pro romantismus, ale doba a autoři mu nenechali prostor, aby mohl zaznít naplno.
3. **Karel Sabina** – podstatu vidí v tom, že Máchův duch = génius vyvěřel najednou naplno a to nechalo zaznít v té jeho poezii

K. H. Mácha byl advokátní koncipient v Litoměřicích, zemřel na cholera. Dochovaly se jeho deníky, které bývají přeceňovány; představují ho jako věcného a střízlivého pozorovatele a komentátora běžného dění → o vydání prací za autorova života neotištěných pečoval bratr Michal Mácha a Karel Sabina. Lyricko-epický žánr básně (**Máj**) uvedl do evropského života anglický básník Georg Gordon Byron (**Lara, Vězeň chillonský**) → hojně tento útvar pěstovali polští (Mickiewicz) a ruští romantikové (Puškin – **Cikáni**, Lermontov – **Démon**). Na začátku **Máje** najdeme **agitační píseň Čechové jsou národ dobrý**. Jediný Máchův román **Cikáni** – líčí osud pohozeného dítěte, z kterého daleko od Čech vyrostl ušlechtilý mladý muž. Napsal také povídku ze současné Prahy **Márinku** či povídku **Křivoklad**. Cestopisné črty: **Pout' krkonošská, Večer na Bezdězu**.

V. B. Nebeský ve stopách Máje navázal v díle **Protichůdci**.

K. Sabina vynikl jako první libretista B. Smetany (**Prodaná nevěsta, Braniboři v Čechách**), napsal novelu **Hrobník** a reflexivní prózu z vězeňského prostředí **Oživené hroby**.

K. J. Erben si pod vlivem Sabiny a Máchy zapisoval sny. Ve stopách bratří Grimmů se věnoval pohádce. Napsal dílo **Kytice z pověstí národních**.

J. K. Tyl vydával periodika Květy, Posel z Prahy a Sedlské noviny. Napsal povídky **Dekret kutnohorský, Vlast a matka, Pomněnky z Roztěže, Kusy mého srdce, Rozervanec** (odsouzení romantických životních postojů, kritika Karla Hynka Máchy, především jeho Máje) či **Poslední Čech** (terčem kritiky Karla Havlíčka Borovského). Mezi jeho slavná dramata řadíme **Fidlovačku, Paličovu dceru, Bankrotáře, Kutnohorské haviře, Jana Husa, Strakonického dudáka** či **Tvrdohlavou ženu**.

Specifikem českého romantismu první vlny (30. léta) je naprostá absence filosofických nebo estetických úvah - každá literatura evropská má svého romantického estetika, jen česká ne. Největší romantický vliv na naši literaturu má vlastenecká poezie německá a básníci publikující za napoleonských válek ve Vídni (Hanka se např. pohyboval v okruhu lidí, kteří objevili nový zlomek Písně Nibelungů a popularizovali ho v Rakousku - odtud možná myšlenka RKZ), dále jsou významní autoři polští (Mickiewicz má velký vliv na Erbena); další autoři, kteří byli napodobováni hlavně katolickými básníky u nás, jsou Chateaubriand (i když je často označován jako preromantik, inspirace z jeho Mučedníků pro Záři nad pohanstvem), Brentano (jeho Chlapcův kouzelný roh napodoboval svým sběrem Josef Vlastimil Kamarýt).

Proza a drama s historickými a současnými náměty; V. K. Klicpera, J. K. Tyl.

V. K. Klicpera - vyučený řezník, který nejlepší a nejúspěšnější hry psal v desátých a dvacátých letech → využíval principu kuklení (postava se vydává za někoho, kým není, anebo je za někoho jiného pokládána), střídal vážnost s komikou → **Blaník, Loketský zvon, Hadrián z Římsů**.

Jiný okruh jeho her navazoval na frašku, a to už se nacházíme ve třicátých a čtyřicátých letech: **Ptáčník** či **Každý něco pro vlast**, dále pak **Loupež** a **Opatovický poklad**.

Josef Kajetán Tyl - Strakonický dudák aneb Hody divých žen je **dramatická báchorka** (rozdíl oproti pohádce je v tom, že se zde nadpřirozený svět výrazně prolíná se světem lidí); děj se odehrává v Čechách, v cizině i v pohádkovém světě.

Hlavní postavy:

- **Kalafuna:** prostý český muzikant, houslista, vlastenec (touha po domově v cizině), obětavý, neschopný zradit přítele
- **Dorotka:** prostá venkovská dívka, dcera hajného Trnky, věrná, moudrá, obětavá, statečná (šla pro Švandu do ciziny vysvobodit ho z nebezpečí)
- **Švanda:** ústřední postava s vlastnostmi dobrými i špatnými (jeho charakter se v průběhu hry vyvíjí směrem k dobrému); jeho chyby vyplývají z nezkušenosti a mládí - příliš důvěřivý, propadá touze po penězích
- **Vocilka:** typ zcela záporný, vypočítavý manažer, je schopen každé špatnosti, člověk bezcharakterní, zbabělý, prospěchář, příživník, darebák, bez vztahu k vlasti
- **Rosava:** Švandova matka

Jazyk - komolení českých slov (Vocilka), lidový, český jazyk (Švanda, Kalafuna, Dorotka), poetický (lesní víly), živé dialogy, děj proložen písněmi

Ústřední myšlenky díla - oslava českého lidu, jeho síly, lásky, obětavosti, věrnosti, statečnosti a v neposlední řadě českého muzikantství; upozornění na nebezpečí moderního světa, peníze porušují vztahy mezi lidmi (nadměrná touha po penězích; kritika příživnictví, bezcharakternosti, sobectví, rovněž ale obdiv a úcta k mateřské lásce; motiv čarovného nástroje, který každého okouzlí a rozveselí).

Filmová zpracování - **Švanda dudák** (1937), režie: Svatopluk Innemann a **Strakonický dudák** (1955), režie: Karel Steklý

Důležité roky v Tylově životě:

1808 4. února se narodil Josef Kajetán Tyl v Kutné Hoře

1822 odchází na gymnázium do Prahy

1837 Tyl začíná vydávat sbírku divadelních her Česká Thalia

1839	28. ledna se oženil s herečkou Magdalenou Forchheimovou, o pět let starší než on
1843	narodil se mu nejstarší syn Otakar
1847	2. února má premiéru Paličova dcera; v dubnu předkládá Tyl k cenzuře hru Kutnohorští havíři; 21. listopadu má premiéru Strakonický dudák
1856	22. dubna vystoupí nemocný Tyl naposledy na jevišti v Českých Budějovicích ve své hře chudý kejklíř; 11. července Tyl po pěti letech kočování a bídý v Plzni zemřel

Biedermeier v Čechách jako protipól romantismu.

Od romantismu se lišil pojetím autora a čtenáře → autor zdůrazňoval svou obyčejnost a čtenář měl být baven, povzbuzován i vychováván. Biedermeier můžeme definovat jako dobový sloh, hmotnou kulturu i nábytek, a to od porážky Napoleona až po revoluční rok 1848. V literatuře měl biedermeier explicitní funkci - vychovat obětavého Čecha. Preferoval malé formy jako povídky či črty a tíhl k idyličnosti. Mezi představitele biedermeieru můžeme zařadit Čelakovského a jeho dílo **Růže stolistá** (erotika, poezie) nebo Boleslava Jablonského a **Písně milosti** (lyrika).

Spor o Máchovo dílo.

Josef Krasoslav Chmelenský pokládal Máchův Máj za napodobeninu Byronova romantismu. J. S. Tomíček chtěl slovanskou lidovou poezii, a vytýká Máchovu dílu absenci filosofického základu.

Z romantické generace ve svých kritických úvahách nejdále dospěl **Václav Bolemlr Nebeský** (s kterým měla pletky Božena Němcová), znalec světových literatur → **odmítal zastaralé estetické formy a ideje a v Máchovi spatřoval tvořivého ducha, zosobňujícího ideál svobody. V. B. Nebeský napsal dílo Protichůdci.**

Trnem v oku byl kritikům Máje hlavně tzv. společenský zpěv (Čechové jsou národ dobrý) → šlo o agitační píseň → spolu s básní Máj to kritizovali hlavně **Tyl** (dílo Rozervanec), **Chmelenský** a **Tomíček**. Podle nich šlo o rouhačství a snažili se tak zakřiknout podobné nálady rozervanosti, které se právě rychle šířily mezi mládeží. Kritikou Máchy se ve 30. letech 19. století v článku **Pohled na literaturu nejnovější** zabýval J. K. Tyl. **Mácha je podle něj příliš pesimistický a rozervaný,** jeho verše neodpovídají aktuálním potřebám zápasu za národní a demokratické uvědomění.

V 50. letech 20. století napsal Oldřich Králík **Historii textu Máchova díla**, kde upozornil na to, že Máchovy texty vydané po jeho smrti byly poznamenány úpravami Karla Sabiny. Tímto výrokem se dostal do sporu s Jánským a Vodičkou.

Už F. X. Šalda upozornil na křesťanský základ Máchových prvních básní a na dualismus jeho osobnosti.

Nutno podotknout, že Máchu podobné názory velice zklamaly a jako reakci napsal báseň. Vyšel na vrchol kopce Radobýl nad Litoměřicemi. Zde pracoval na své básni **Cesta z Čech**.

Literární tvorba B. Němcové a K. Havlíčka Borovského - nástup realistických tendencí v české literatuře ve 40. letech 19. století a jejich přínos pro českou literaturu.

40. léta - tylovská linie se kromě střední vrstvy začíná orientovat na venkov - sociální problematika, odnárodňování, hledání cesty k pozitivním činům

J. K. Tyl - rozšiřuje tematický okruh, sociální diferenciace na venkově - protikladné světy - díla: **Karbaník a jeho milá** či **Chudí lidé** - sociálně **nejkritičtější**; dramata se sociální tematikou - schematičnost - směřuje k nalezení pozitivního řešení: **Paličova dcera, Kutnohorští havíři, Strakonický dudák**

Karel Havlíček Borovský - ostře vystoupil proti oběma liniím, kritika Tylova Posledního Čecha, romantikům vyčítá, že nezažívají aktivní postoj k světu, příklad vidí v Gogolovi. Odešel do Ruska, kde poznal velký despotismus a začal velice

kriticky referovat o tamních poměrech: **Obrazy z Rus** (1845) - vycházelo v příloze Česká včela Lidových Novin. Havlíček je též novinář, tvůrce **politického epigramu** a literární kritik → zakladatel novodobé české kritiky - **Kapitola o kritice**
- další díla: **Křest svatého Vladimíra, Král Lávra či Tyrolské elegie**

B. Němcová - **Obrazy z okolí domazlického; Selská politika**. Němcová o několik let později sice vytvořila jediné veledílo, které její jméno zvětšilo v dějinách literatury, je však pozoruhodné, kolik uměleckých a žánrových podnětů skrývají její díla pro další generace autorů. Její tvorba vlastně předznamenává základní typy české prózy pro zbytek 19. století, ba do jisté míry ukazuje vpřed do 20. století. Jsou to vesnická próza, sociální a ženská tematika i lyrizovaná próza. V jejích námětech a stylu splývají prvky romantismu a realismu.

Dnes se odborníci shodují na tom, že Havlíček byl mnohem více osvícenec než realista, jeho realismus byl v úrovni myšlenek, nikoliv skutečného zobrazování života; Němcová realistkou byla jen v závěru své tvorby - Cesta z pouti, jinak u ní byl realismus jen jakousi stylizací a vždy podléhal tezím dobrého konce. Dále **rozvinuli žánry** (Havlíček satiru, Němcová velkou prózu a vyprávěcí techniku dost inovovala - svými Obrazky z okolí domazlického).

11. VÝVOJ ČESKÉ LITERATURY V 50. A 60. LETECH 19. STOLETÍ

Diferenciace autorů, literární střety, nástup nové autorské generace. Vyvrcholení tvorby generace 30. a 40. let; Havlíček, Němcová, Erben. Význam jejich díla pro další vývoj české literatury.

Diferenciací autorů se rozumí zejména odlišnost májovců od konzervativců (Erben, Písek, Nebeský...), ale i májovců uvnitř skupiny (hlavní kontrast Hálek x Neruda, zatímco první tíhne k lyrismu a písňové romantice, druhý vyhledává sociální témata a meditativně uzavřenou poezii) → v téhle době se střetávají mnohé dožívající tendence (ohlasy, romantismus první vlny, počínající májovský realismus - on totiž májovský realismus není klasickým realismem, má v sobě něco hodně romantického), vše zamíchává i touha otevřít se světu (Arbesovo romaneto je již zjevem lumírovským, prozápadním).

Vyvrcholení generace 30. a 40. let je tvorba pozdních autorů (zejména Sabina, Erben, Chocholoušek, Němcová) - a otázka významu je hlavně v oblasti vzoru pro mladou májovskou generaci

Havlíček - Tyrolské elegie, Král Lávro, Křest svatého Vladimíra

Karel Havlíček Borovský vrcholná léta svého života věnoval politické činnosti a novinám. Po porážce revoluce zůstával jediným opozičním novinářem → když musel zastavit Národní noviny, vydával ještě v Kutné Hoře časopis **Slovan**, který z velké části psal sám. Vydal proticírkevní polemiky **Epištoly kutnohorské**. Jako umlčený novinář byl deportován do tyrolského Brixenu, kde napsal satirické básně **Tyrolské elegie, Krále Lávro** a (nedokončenou) báseň **Křest svatého Vladimíra**.

Tyl spolu s Havlíčkem položili základy moderního publicistického stylu.

Němcová - Pohorská vesnice, V zámku a podzámčí, **Babička**

Erben - Kytice (1953) - postupné doplňování básní od 30. let

Prokop Chocholoušek - Přivítan, kmet staropražský

Karel Sabina - libreta: **Braniboři v Čechách, Prodaná nevěsta**; román vycházející z jeho vlastních zkušeností z vězení - **Oživené hroby** (1870).

Formování generace májové, její program. Poezie a próza májovců; Neruda, Hálek, Světlá atd.

Po revolučním roce 1848 (pád Metternichova absolutismu) vzniká skupina **Májovců**. Doba je špatná, staří umělci umírají, roku 1852 Jan Kollár, roku 1865 J. K. Tyl.

Májovci jsou literární skupina českých básníků a prozaiků druhé poloviny 19. století, která se hlásí k tvorbě K. H. Máchy, navazuje na odkaz K. H. Borovského a K. J. Erbena. Za jejich vůdce je považován J. V. Frič, horlivý propagátor Heinricha Heineho. Mezi Májovce patří zejména: **Erben, Němcová, Světlá, Hálek, Neruda, Mayer a Heyduk** (pomůcka: **Eva Nesla S Honzou Něco Moc Hnusného**).

1858 byl vydán almanach **Máj**, hlavní redaktor a vydavatel Josef Barák

- znaky tvorby:

- 1) **realistické zachycení problémů**
- 2) **snaha o evropskou úroveň, nechtěli se spokojit s domácími kulturami** - proto také překládali Byrona, Huga či Puškina
- 3) **hlásí se k pokrokovým tradicím ČL**
- 4) **odklon od historie, důraz na současný okolní svět**

představitelé:

Jan Neruda (1834 - 1891) žil na Malé Straně v Praze (Dům U Dvou slunců), byl uznávaný novinář a proslavil se svými fejetony, které podepisoval značkou Δ → soubor fejetonů **Studie krátké a kratší**, fejeton **Kam s ním?** či fejetonistická povídka **Trhani**.

próza: Arabesky, Povídky malostranské (na malé ploše povídky je schopen psát o

národních problémech české literatury, dojem autentičnosti, kouzlo živého vyprávění, snaha o poznání lidské duše → **Týden v tichém domě, Pan Ryšánek a pan Schlegl, Jan si pan Vorel nakouřil pěnovku...**).

poezie: Hřbitovní kvítí, Knihy veršů (obsahuje sociální balady – např. *Dědova mísa*)
Balady a romance či **Zpěvy páteční**.

Zpěvy páteční, tak právě tato básnická sbírka spadá do pozdějšího období Nerudovy tvorby. Po jeho smrti ji vydali J. Vrchlický a I. Herrmann. Na rozdíl od prvotních sbírek zaznamenaly **Zpěvy páteční** větší ohlas. Možná i kvůli tomu, že se v nich nesetkáme s pesimismem a kritikou sociálních poměrů ve společnosti. Neruda velmi často čerpá z biblických motivů. Verše jsou zde naplněny radostnými vizemi o budoucnosti českého národa, snaží se v lidech probudit vlastenectví a touhu po národním vzkříšení. Jazyk je lidový, jednoduchý, básně jsou určené širokému společenskému spektru.

Neruda vyrůstal v chudobě, a právě sociální nerovnost se projevila i v jeho dílech. Ani v milostném životě ho nepotkalo štěstí (marná láska ke Karolíně Světlé).

Tento velký pán svou novinářskou kariéru započal v německých časopisech, poté působil v redakci Času, Hlasu, Rodinné kroniky, Obrazů života, Květů, Lumíru, Národních listů... Pracoval i jako divadelní a literární kritik.

Písně kosmické - Básnická sbírka, která se podívala do vesmíru! To vše díky americkému astronautovi, který si s sebou vzal 11. května Písně kosmické na palubu raketoplánu Atlantis.

Vlastenecké, radostné básně s astronomickou a vesmírnou tematikou. Vznik této sbírky bezesporu ovlivnila Darwinova teorie o vývoji druhů a Kant - Laplaceova myšlenka vzniku vesmíru (= sluneční soustavy z rozptýlených částic hmoty).

Nebeské vztahy přenáší autor mezi lidi a nachází mezi oběma světy vzájemné podobnosti. Např. Měsíc označuje jako „nebes tatíčka“ a hvězdy jako „jeho dětičky“. **Od ostatních Nerudových sbírek se liší kladným pohledem na svět!**

V této básnické sbírce z roku 1878 Neruda opět objevuje smysl svého života, snaží se být optimistou, reaguje na rozvoj vědy a techniky. Oslavuje kosmická tělesa a lidskou touhu po poznání. Objevuje se tu materialistické chápání světa, polidšťuje vesmír. Vlastenecké verše spojuje s vesmírnými tělesy.

Básně mají označení 1 až 38.

Vítězslav Hálek (1835 - 1874) byl společně s Nerudou nejoblíbenějším básníkem své doby (dokonce více oblíbený než Neruda). Byl redaktor časopisů Květy, Lumíru a Zlaté Prahy, fejetonista Národních listů. Díky manželství s dcerou z bohaté měšťanské rodiny se mohl plně věnovat literární práci

Poezie: Večerní písně, V přírodě

Drama: Král Vukašín - zahájení činnosti Prozatímního divadla (1862)

Próza: Muzikantská Liduška, Poldík rumař

K napsání sbírky **Večerní písně** přivedl Hálek vlastní osud. Rodiče chtěli, aby se stal knězem, on to však odmítl. Stal se učitelem (podobné povolání jako kněz ☺) a seznámil se s Dorotkou Horáčkovou. Nakonec se vzali, přestože on byl chudáček a ona milionářka. Básně vznikly v době, kdy se Bachova krutovláda v českých zemích chýlila ke konci a dusná atmosféra a tvrdé poměry se alespoň trochu uvolnily → a právě proto se lidem radostné a uvolněné básničky líbily! Jeho Večerní písně jsou ovšem přeslazené, sentimentální až naivní básně, které vyzařují nejen svou jarní tematikou - skřivanci, studánka, hvězdičky, hrdličky, také verše o lásce, květinách, citech, přírodě, jaru, náladách a myšlenkách. Hlavním Hálkovým nástrojem je optimismus, díky němuž začal být mezi odborníky a veřejností velice oblíbeným oproti pesimistickému Nerudovi. Hálek dosáhl efektu především kvůli práci s intonací; typický pro tuto sbírku je gramatický rým (rýmují se stejné mluvnické tvary - například vadne-padne, druhu-kruhu, pouhá-dlouhá). Často se ve verších vyskytuje také personifikace.

Karolína Světlá - Rodným jménem Johanna Rottová. Za manžela si vzala domácího učitele hudby, po jehož boku poznala venkovský lid poblíž Liberce. Podle jeho rodiště si zvolila pseudonym Světlá. Krátce po narození jí zemřela dcera a Světlá

tak propadla hluboké depresi. K. Světlá je považována za tvůrkyni **českého vesnického románu**. Její první velkou prózou bylo dílo **Vesnický román**. Mezi její další díla patří: **Kříž u potoka, Frantina, Černý Petříček, První Češka, Láska k básníkovi, Lamač a jeho dcera a Skalák**.

Adolf Heyduk: V polích

Rudolf Mayer: Písně v bouři → jeden z nejnadanějších básníků této generace, bohužel zemřel mladý. Byl blízký Máchovi, spíše romantik, jeho básně jsou ponuré a pesimistické.

Situace v evropské literatuře: realisté francouzští, angličtí a ruští.

Základním určujícím prvkem se stává pravdivost, věrnost, skutečnost a dialektický materialismus (= na světě existuje pouze vznikající a zanikající). Autorův subjekt není vypuštěn, ale pozornost se upírá obzvláště k objektivitě díla. S realismem je spojený **naturalismus**, který říká, že **jednání člověka je výsledkem dědičnosti a odrazem prostředí, ve kterém žije**. Sekundárně pak má naturalismus samozřejmě význam drastických, až odpudivých scén (Émile Zola - Zabiják - příběh o alkoholismu, kdy se všichni stanou alkoholiky. Jediným osvobozením je smrt). Kvalitativně vyšší stupeň realismu nazýváme kritickým realismem, jenž analyzuje sociální poměry ve společnosti a zabývá se sociálními konflikty. Představitelé:

- ✓ **Balzac - Otec Goriot** - kritika úpadku společnosti; peníze jsou důležitější než láska
- ✓ **Flaubert - Paní Bovaryová, Bouvard a Pecuchet**
- ✓ **Guy de Maupassant - Miláček**
- ✓ **Charles Dickens - Oliver Twist, David Copperfield**
- ✓ **Gogol - Revizor, Mrtvé duše**
- ✓ **Dostojevskij - Zločin a trest, Bratři Karamazovi**
- ✓ **Čechov - Tři sestry, Višňový sad**
- ✓ **Tolstoj - Vojna a mír, Anna Kareninová**

12. LITERATURA A SPECIFIČNOST JEJÍCH STRUKTUR

Literatura věcná, umělecká, pomezí literární struktury;

Pojem literatura pochází z lat. litterae = písemné záznamy, písemnictví. Jde o soubor literárních textů, společensky důležitých jazykových projevů. Literatura je **fixována** - většinou písemně, ale i pamětně nebo technickým záznamem. Na počátku literatury stojí ústní lidová slovesnost, později se začínají zapisovat informace důležité pro chod společnosti (měly synkretismus funkcí - nebyly ani výhradně věcné, ani výhradně umělecké) - tento synkretismus přetrvával až do 19. století, později se začaly vydělovat **2 základní linie - věcná a umělecká**. Jak uvádí Culler, *literatura je jazyk, v němž se různé prvky a složky textu uvádějí do komplexní souvztažnosti*.

Literatura věcná = literatura s dominující poznávací funkcí, podává věcné informace. Dělení:

1. Odborná literatura - podle zaměření:

a. **vědecká** - informuje o výsledcích vědecké práce v různých oborech

- ✓ určena odborně vzdělanému čtenáři
- ✓ spisovný jazyk, odborná mezinárodní terminologie daného oboru
- ✓ objektivní, racionální, abstraktní
- ✓ jednoznačnost výrazu
- ✓ příklady jednotlivých útvarů: *studie, pojednání, referát, sdělení, přednáška, monografie* (zaměření na jeden vědecký problém) apod.

b. **populárně naučná** - nahrazuje mezinárodní termíny českými nebo vysvětlujícím opisem, je názorná a dynamická

- ✓ cílem šířit poznatky z různých oborů přístupným způsobem i pro čtenáře - neoborníky
- ✓ řadíme sem například i učebnice pro základní a střední školu
- ✓ může mít i ryze praktické zaměření - návody, rádci, průvodci

2. Publicistika - v žánrech zpravodajských věcně informuje, ale v některých žánrech také vysvětluje a přesvědčuje čtenáře o správnosti určitého úhlu pohledu na různá témata. Základem je jazyk běžné komunikace (prostě sdělovací styl spisovného jazyka), ovšem ve vztahu ke specifickým společenským aktivitám, o nichž informuje, se může blížit stylu odbornému (př. reportáž z odborného či vědeckého prostředí, komentář na ekonomické téma)

- ✓ konkrétnější, názornější, pro publicistický styl typická automatizace, aktualizace, obraznost ustálené frazeologie
- ✓ příklady útvarů: zpráva, komentář, reportáž
- ✓ publicistický styl využívá též uměleckých prostředků jako umělecká reportáž, sloupek, esej

3. Administrativní texty - administrativní styl - neosobní výrazy (př. pasivum)

- ✓ snaha po sevřenosti sdělení
- ✓ často ustálené věty, obraty
- ✓ nevyžaduje se užívání synonymních či expresivních výrazů

Literatura umělecká = označovaná též jako krásná literatura či beletrie; ve znakové struktuře textu dominuje estetická funkce, která aktualizuje a integruje významy celé kompozice

- ✓ dělí se na literární druhy a žánry
- ✓ ve vymezování umělecké literatury od literatury věcné se uplatňuje kritérium: a) obsahové, b) sémantické, c) estetické, popř. jejich kombinace
- ✓ Mukařovský: literární dílo neoznačuje pouze jistý vymezený speciální úsek skutečnosti, nýbrž míří k celkovému kontextu společenských jevů a literatura nepřináší informace o objektivní skutečnosti, ale o prožitcích autorského subjektu

- ✓ jazyk umělecké literatury: emotivní, expresivní
- ✓ charakteristickým znakem umělecké literatury je fiktivnost - tj. celková svébytnost světa představeného v literárním díle
- ✓ fikce bývá prostředkem, jak ostřeji odhalit realitu
- ✓ pro uměleckou literaturu příznačné napětí mezi fikcí a non-fikcí
- ✓ formalisté a strukturalisté vidí hlavní rozlišovací znak v estetické funkci, která je u umělecké literatury v dominantním postavení vůči jiným funkcím

Pomezí literární útvary

Na pomezí mezi uměleckou a odbornou literaturou stojí publicistická beletrie (fejton, epigram, glosa) a literatura faktu (tematicky čerpá ze zpracování historických dokumentů, vědeckých faktů i ze současných svědectví o významných osobnostech a událostech, případně z vlastní životní zkušenosti autora → přechod literatury faktu k literatuře s výraznější beletrizací a fabulací je plynulý → *vzpomínková próza, biografie, autobiografie* versus *biografický* či *autobiografický román*). Do literatury faktu patří též deník, cestopis, rekonstrukce historické události (**kniha Miroslava Ivanova Český pitaval aneb Královraždy** - podivuhodná úmrtí postav z českých dějin).

Funkce umělecké literatury

- ✓ mravní - působí na sociální, mravní city čtenáře (mnohdy v rozporu s obecně praktikovanou morálkou společnosti)
- ✓ emocionální - ovlivňování citové sféry osobnosti ve smyslu individuálního prožitku
- ✓ poznávací - přináší čtenáři informace o nových skutečnostech
- ✓ náboženská či ideologická - apelují na čtenáře ve smyslu ideologických dogmat
- ✓ politická
- ✓ terapeutická - léčebná
- ✓ relaxační - zábavná, poskytuje čtenáři psychické i fyzické uvolnění
- ✓ nejdůležitější funkci, která všechny informace a funkce textu integruje je funkce estetická → estetickofunkční struktura textu umožňuje čtenáři upřednostňování určitých funkcí textu, zatímco jiné funkce vnímá okrajově

Problematika uměleckého znaku.

Umělecký znak je ve struktuře textu vše, co komunikuje estetickou informaci jako význam této struktury. Je tvořen stejně jako jiný znak označujícím a označovaným. Na rozdíl od znaků mimouměleckých se pozornost umělecké komunikace upíná nejen k věcným sdělením o skutečnosti jako k výsledným významům komunikace, ale také k jejich nositelům, k procesu sdělování - ruší se konvenčně přijaté vztahy mezi označujícím a označovaným - dochází k aktualizaci významových vazeb - objevují se nové významy. Smysluplnost a efektivnost umělecké komunikace spočívá ve významové víceznačnosti. **Umělecké dílo je zároveň znakem ikonickým, indexiálním i symbolickým.** Svými významy odkazuje k realitě, autorovi, čtenáři, ale hlavně k uměleckému kontextu → důležitější než **co** je sdělováno - **jak** je to sdělováno - právě to **jak** představuje proces tvorby dalších významů. Budování významovosti uměleckého znaku závisí na interpretační aktivitě čtenáře, na jeho schopnosti komunikovat významy znakové struktury v kontextu a uvádět je do širších souvislostí poetických i mimoliterárních.

Fikční světy umělecké literatury.

Fikční texty jsou považovány za sémiotické mechanismy určené ke konstruování alternativních světů. Tyto světy nenapodobují jednoduše skutečnost, nýbrž koncipují světy paralelní ke skutečnosti s vlastními zákonitostmi. **Fikční svět je konstruován autorem a rekonstruován čtenářem.** Ve fikčních světech platí jen to, co je explicitně řečeno, popřípadě to, co lze z řečeného explicitně vyvodit - mnohé ostatní, pokud to není ve zjevném rozporu s tím, co ve fikčním světě již platí, si

čtenář může doplnit ze svých vlastních znalostí aktuálního světa. **Umberto Eco konstatuje, že pro vytvoření fikčních světů je zapotřebí kooperace čtenáře**, která spočívá ve flexibilitě a povrchnosti – modelový čtenář nemusí mít pokaždé přesnou představu o každém místě či individu, které jsou v díle uvedeny; stačí, aby pouze předstíral, že je zná.

Literatura jako komunikační proces (autor, text, čtenář a jejich vztahy v literární komunikaci).

Literární komunikace = komunikace literatury ve vztazích literárního a společenského kontextu. Nejdůležitějšími účastníky komunikace jsou autor, text a čtenář.

Autor = tvůrce literárního díla. V historii moderního umění je autorovo jméno zárukou originality, původnosti díla. Napodobuje-li umělec dílo jiného autora za cenu ztráty originality vlastního autorského stylu, pak jde o **epigona**. Co se týče geneze textu, je autor primární a čtenář sekundární, avšak pro výsledný efekt v komunikaci jsou oba stejně důležití. Jakmile je autorský záměr naplněn a artefakt je ukončen, autorův vliv končí.

Široká veřejnost – chce-li se co nejvíce dozvědět o díle, pachtí se po všech informacích o autorovi, jde jim o senzace. My bychom sice měli autorovi pozornost věnovat, ale jinou, jinak motivovanou než u široké veřejnosti – zajímá nás autor v textu, ne autor jako osobnost se vším všudy (kolik měl žen, jaký měl sexuální život), pokud se to v textu neobjevuje. Nepodléhejme tlaku médií, drbům, Džambulce... Autor je kódován v textu. Nejsnáze si to uvědomíme v **textu autobiografickém** = literárně stylizované vyličení vlastního života autora.

Autostylizace = výběrem prostředků (jazykových a kompozičních) ztvárněný fiktivní obraz autora v textu, jako lyrického mluvčího nebo vypravěče epiky nebo jako autobiograficky pojaté postavy. Významy autostylizace, dosahované ich-formou promluvy a uvedením některých vybraných údajů o skutečné autorově osobnosti, odkazují k faktickému autorovi a provokují čtenáře, aby ztotožnil autora s významy v textu. V tomto smyslu mohou vznikat o autorovi a jeho životě nepravdivé představy, které jsou velmi životaschopné a jako stvořené mýty těžko vyvratitelné.

Autorský subjekt = znak autora v textu, takové významy, které odkazují k autorovi jako originálnímu tvůrci, k jeho literárnímu a estetickému vkusu, k životním postojům a hodnotám, které upřednostňuje, v tomto smyslu i k jeho psychologicky určené osobnosti ve vztazích rozumové, citové, fantazijní a volní složky psychiky, k jeho vzdělání a zálibám, k sociálnímu zázemí a životnímu stylu. Autorský subjekt je komplementárně tvořen 2 složkami:

- ✓ Vnitřním autorským subjektem – **produktorem**
- ✓ Vnější autorským subjektem – **narátorem**

Čtenář si nejdříve uvědomí narátora – obraz toho, kdo vypráví v textu, to, co promlouvá. Produktor je skrytý a projevuje se prostřednictvím narátora. Produktorem myslíme veškeré významy v textu odkazující k tvůrci, neboli ty významy, které vypovídají o hodnotícím hledisku autora. Autorský subjekt je význam a nelze ho tedy ztotožňovat s osobou autora.

Autorský styl = výběr a uspořádání všech významotvorných prostředků literárního textu určitého autora. Je to specifický individuální umělecký styl, v němž výběr látky, způsob kompozice, tj. výběr a uspořádání složek jazykové a tematické výstavby textu, jeho druhová a žánrová příslušnost, jsou řízeny především uměleckými, poetickými měřítky autora. Ve vyhraněném stylu K. Čapka je to např. hovorovost, mluvní živost uměleckého jazyka poznamenaná vlivem publicistického stylu, tematika vztahu vědy, techniky a smyslu života, vztahu relativního a absolutního v poznání světa a člověka v něm, to souvisí i s kompozicí víceperspektivního vyprávění.

Autorský styl reaguje i na dobovou normu, s níž se autor vyrovnává.

Autor je determinován řadou faktorů, veškeré tyto determinanty jsou transformovány do specifčnosti autorského stylu.

Současná postmoderní tendence - rušení veškerých pravidel ve struktuře textu: Organizované spoluautorství - román „Global novel“ → projekt se snahou vytvořit globální román, novodobá parafráze Homérový Odysey, hlavní hrdinka Tereza, která hledá ztraceného otce. Spisovatelé z mnoha zemí (10 lidí) → vylosovalo se, kdo jakou kapitolu napíše (první autor napsal úvodní kapitolu, na něj navázal druhý autor, který napsal sám celou 2. kapitolu...

Čtenář = recipient, příjemce textu, jeden ze základních činitelů literární komunikace, kterou uskutečňuje ve vlastní individuální komunikační situaci. Významnou roli hrají individuální čtenářské dispozice osobnosti - čtenářská kompetence recipienta. Obsahy četby různých čtenářů se budou shodovat a lišit ve svých významech a smyslu podle příslušnosti čtenářů k určité kulturní oblasti i historické době, podle jejich vzdělání, věku, pohlaví, osobnostních rysů, sociálního zařazení ve společnosti a konkrétní životní a čtenářské zkušenosti - především podle jejich hodnotových preferencí a estetického vkusu. Teprve četbou se v procesu čtenářské konkretizace z literárního textu stává literární dílo - teprve čtenář mu dává smysl.

Čtenářský subjekt = významy textu odkazující k potenciálnímu čtenáři, znak čtenáře v textu. Je to složka významů subjektů autorských. Jde o významy rozptýlené ve všech složkách struktury, která zaručuje komunikativnost textu k určitému publiku. Např. *literatura psaná česky předpokládá českého čtenáře, též námět z českých dějin spíše osloví českého čtenáře, i žánr vypovídá o adresnosti textu apod.* Je dvousložkový: **vnitřní (receptor) a vnější - (adresát).**

Text je jazykový útvar, výsledek řečové činnosti schopný v komunikaci předávat informace. Jde o relativně uzavřené sdělení. *Umělecký text* podléhá zákonitostem umělecké strukturní výstavby, jazykově fixovaná umělecká znaková struktura s dominantní funkcí estetickou. Ve čtenářské konkretizaci může realizovat své potenciální literární funkce a potenciální obsahy jako obsahy reálné. Text v komunikaci potvrzuje svou sociální roli a stává se literárním dílem.

Literární komunikace je přenos estetické literární informace mezi autorem a příjemcem prostřednictvím literárního díla. Osobnosti autora a čtenáře jsou ovlivňovány řadou individuálních psychobiologických činitelů (inteligence, emocionalita, temperament, pohlaví, estetický vkus...) a sociálních činitelů (kulturní oblast, historická civilizační úroveň, náboženství, materiální podmínky životního stylu, sociální konvence...). Umělecká literární komunikace není jednoduchým sdělováním informací vysílaných autorem ke čtenáři prostřednictvím textu - text není jen kanálem komunikace, ale jejím svébytným činitelem (v komunikaci se čtenářem je díky své umělecké znakové struktuře schopen aktualizovat významy sdělení). V procesu literární komunikace se text čtenářsky konkretizuje - nabývá konkrétních obsahů a může tak plnit své funkce, stát se literárním dílem.

Základní schéma literární komunikace:

Lederbuchová:

Kód (pravidla, normy)
AUTOR ----- → TEXT ----- → ADRESÁT
Repertoár životních zkušeností

Umberto Eco:

VYSÍLAČ-----SDĚLENÍ-----KANÁL-----VÝZNAMOVÁ FORMA-----PŘÍJEMCE

Na základě dekodování vzniká interpretace. Příjemce na základě svých psychických a sociálních dispozic na dílo v důsledku tohoto zážitku nějak reaguje - v případě, že svou reakci navíc publikuje (př. literární kritik), působí tím na další čtenáře a někdy i zpětně na autora. Podstata svazku autor-dílo-čtenář je založena na důvěře. Čtenář se ovšem musí smířit s faktem, že nebude číst jen to, co by si přál číst, ale že dílo může vést dokonce až k přehodnocení jeho priorit, názorů. Proces

literární komunikace si můžeme představit jako utkání – aktéři literární komunikace jsou buď spoluhráči, nebo protihráči a text sám je hřiště, akty komunikace jsou pak jednotlivé tahy.

Polysémie textu v komunikaci (literární tradice, vztah čtenářské a odborné interpretace textu).

Polysémie textu v komunikaci znamená víceznačnost, mnohoznačnost významových složek struktury uměleckého textu v komunikaci. Polysémie je dána znakovou podstatou umění a sama ji pomáhá utvářet – každý význam v umělecké literatuře, tj. význam slova, věty, verše, motivu, obrazu, tématu apod., může kromě sebe sama znamenat i něco jiného, tzn. konotačně odkazovat i k dalším významům a skutečnostem. Umělecká struktura aktualizuje významy svých složek tak, že běžný význam (denotát) je kontextem utlumen a do popředí vystupuje jiný, běžně neužívaný (konotát). Polysémie je v uměleckém textu všudypřítomná a není dána jen tropy v jazyce textu.

Literární tradici můžeme chápat jako činitel literárního procesu a literární komunikace. Je to to, co se v literárním vývoji pro nepominutelnou uměleckou hodnotu opakuje, předává dál, co se jako historická hodnota pro svou nenahraditelnost zpřítomňuje a připomíná v literatuře současné (např. tradiční je členění literatury do tří základních literárních druhů). Tradici utváří především literární díla, která přes historickou určitost látky (zobrazenou dobu, události, atmosféru) vyjadřují problémy existence člověka s nadčasovou naléhavostí a bez ohledu na své stáří a na historický stav své poetiky dokáží své obsahy v komunikaci se čtenářem aktualizovat. Díla minulosti, řadou generací přijímaná a potvrzovaná jako vybraná a trvalá umělecká hodnota jsou díla klasická – jsou všeobecně známá a v nových společenských podmínkách se nabízejí nové čtenářské interpretaci – jsou trvalou inspirací všech druhů umění a zůstávají stále živou částí literárního dědictví.

Interpretace literárního díla – výklad, objasňování významů uměleckého textu ve významových vazbách ke kontextu literárnímu, uměleckému a kulturně společenskému. Pouhé čtení textu neexistuje, text musí být vždy určitým způsobem interpretován → **jako interpretaci označujeme proces komunikace s literárním textem, který vede čtenáře k porozumění i skrytým významům textu, ale i výsledek tohoto procesu – obsah literárního díla a smysl.** Rozlišujeme interpretaci **čtenářskou** – tj. každá individuální četba- a interpretaci **odbornou** – ta představuje jednu z metod literární vědy, zdůrazňuje významové vztahy uměleckého textu k výše uvedeným kontextům, zvláště literárnímu, a hledá zákonitosti a pravidla těchto vztahů, determinanty proměn poetiky literárních děl v různých historických obdobích, sleduje obsahové proměny díla ve čtenářské komunikaci.

Četba, recepce = příjem literárního textu v procesu konkretizace, jehož základem je čtení (pojem čtení zde označuje i poslech). Jde o významovou interpretaci jazykové struktury uměleckého textu. Teprve interpretačním postojem se mění čtení v četbu (v strukturní, integrované čtení). Četba probíhá jako proces – v úrovni estetického zážitku a dalších hodnotících fází v podobě úvah nad přečteným textem a o jejich fantazii, pokračuje rozumovějším vyhodnocováním významů umělecké struktury jako celku v literárním, uměleckém, společenském a individuálním životním kontextu čtenáře. V poslední fázi četby přisuzuje čtenář interpretovaným významům smysl → dává je do souvislostí s vlastními životními hodnotami, oceňuje přínos obsahu textu pro vlastní život. **Proces četby tedy nekončí s ukončeným prvním čtením textu, ale pokračuje i po odložení knihy, někdy i ve velkém časovém odstupu, uvědomí-li si čtenář určité významy textu v nových souvislostech a přebuduje-li tak v nové konkretizaci obsah díla.**

13. POETIKA UMĚLECKÉHO TVARU, VÝZNAMOVÁ VÝSTAVBA LITERÁRNÍHO DÍLA

Textové subjekty;

Textový subjekt je integrujícím činitelem literárního textu, má charakter mateřské řeči díla a koordinuje jeho strukturu (popisuje perspektivu, do níž je situována umělecká realita díla). V epice je hlavním typem subjektu vypravěč, v lyrice lyrický mluvčí nebo lyrický hrdina; dramatické dílo tuto kategorii vylučuje.

- ✓ interní subjekty textu: mluvčí, postava, příjemce, vypravěč
- ✓ externí subjekty textu: autor, příjemce

dva typy subjektů:

1. **stojící vně textu (externí)** - reálné lidské bytosti
 - a. autor /mluvčí, pisatel/
 - b. vnímatel /posluchač, čtenář/
2. **subjekty textové (interní)** - konstitutivní a obligatorní složky významové výstavby textu - tyto prostředky utvářejí smysl textu a zprostředkovávají předávání informace v oblasti sociálního kontaktu
 - a. **subjekty implicitní**
 - i. produktor - implicitní subjekt podávající
 - ii. receptor - implicitní subjekt přijímající
 - b. **subjekty explicitní**
 - i. narátor (vypravěč) - explicitní subjekt podávající
 - ii. adresát - explicitní subjekt přijímající

Typ specifického textového subjektu pro texty umělecké - **postava**. Mají vždy až sekundární charakter.

zdroj: web Mgr. Lindy Wiedermannové

subjekty		podávající	přijímající	
vnětextové		autor	vnímatel	
textové	implicitní	produktor	receptor	primární
	explicitní	narátor	adresát	
		postavy		sekundární

Povaha textových subjektů (a samozřejmě i text sám) je více či méně vázána na povahu mimotextových subjektů - autora a vnímatele.

Vedle nich ovšem vstupují do řetězce **autor - (zveřejněný) text - vnímatel** také subjekty jako překladatel, redaktor, nakladatelský recenzent, korektor, případně cenzor nebo též subjekty stojící zcela mimo text, např. vysvětlivky, recenze, doslovy, předmluvy.

Jazyk (polysémie lexika a syntaxe, tropika), kompoziční principy a postupy, vztah látky a tématu textu;

Jazyk je základním nositelem sémantické a estetické informace literárního díla. U každého autora nabývá jistých specifických vlastností určených jeho stylem. Vedle národního jazyka (hovorový jazyk, regionální dialekty, slang, argot...) může autor využít i jiných znakových systémů, navíc i jiných jazyků národů → Dobrovský psal německy, Kundera píše francouzsky... častější je kombinace cizích jazyků a národního jazyka - viz **Hašek** ve svých Osudech dobrého vojáka Švejka či **Hrabal** v Postřižínách. Literárněvědná disciplína, která se zabývá tropy, je označována jako **tropika**. Rozdíl mezi tropy a figurami spočívá v tom, že tropy jsou založeny na přenášení významu slov, kdežto figury jsou sousloví, založená na opakování slov, hromadění slov a popřípadě jejich zvláštním pořádku. Lze tedy říci, že **tropy jsou prostředky lexikálního charakteru a figury jsou prostředky charakteru syntaktického**.

Styl autora neurčuje jen výběr lexika (slovní zásoba) a okruh obrazných pojmenování, s nimiž pracuje. Do autorského stylu patří také **syntaktická rovina uměleckého textu**, která vypovídá o jeho specifičnosti (častější užívání hypotaxe či parataxe, délka věty...).

Klasická **syžetová kompozice se skládá z 5 částí** - expozice, kolize, krize, peripetie a rozuzlení. Mezi další kompoziční postupy patří například chronologický či retrospektivní. **Kompoziční princip** je sjednocujícím momentem literárního tvarování, formování, tvoření. Text je obvykle komponován dle několika principů, jen výjimečně je kompozice založena na jediném. **Základní kompoziční principy:**

- o kontrast - zvláště v dramatu
- o repetice - lyrika
- o variace - lyrika
- o paralela, paralelismus - lyrika
- o klimax - epika a drama (gradace)

Další často používané kompoziční principy

- iterační, katenální, kontradikční, mystifikační, numerický, paradoxní, rámcový...

Kontrastní princip je jeden ze základních kompozičních principů ve všech literárních druzích, protiklad významů slov (využívá antonym), motivů, témat, obrazů. Jako kompoziční prostředek předpokládá, že do vztahu budou uvedeny významy, které svou protikladností potvrzují společnou příslušností k určitému významovému okruhu. Např. nelze mluvit o kontrastu mezi oknem a pravopisem, ale mezi oknem a dveřmi ano, kontrastní vztah mezi světlem a polévkou není, ale mezi světlem a tmou ano - *Temná noc mne v hloubi tiskne, / jasná noc mě vzhůru vábí* (K.H.Mácha).

Díky kontrastu se zdůrazní žádoucí významy, např. charakter postavy je budován nepřímo i srovnáním s kontrastně pojatou postavou jinou: významy postav Báry a Elišky v povídce Boženy Němcové Divá Bára lépe vyniknou v kontrastním postavení; lpění na rytířských ctnostech a ideálu lásky dle dvorské etikety, preference duchovních hodnot Cervantesova Dona Quijota se zvýrazní v kontrastu k hmotně pojatému praktikismu jeho sluhy Sancha Panzy

Repetiční princip je kompoziční princip založený na opakování, v rovině jazykové výstavby jde o figury opakovací, ale pojem je užíván především pro opakování motivů nebo témat. Je využíván především v kompozičním postupu lyrických básní - opakování určitého celku nejen zdůrazňuje jeho významovost lexikální (a plní zde tak funkci klimaxe), ale v případě doslovného opakování se posiluje metrický impuls veršové výstavby

Princip variace je založený na jazykové obměně už užitého motivu nebo motivické obměně už zpracovaného tématu. **Princip paralelní** je využíván hlavně lyrikou. Dva motivy stojí vedle sebe, aby se upozornilo na jejich významovou shodu nebo podobnost. V epice bývá paralela užitá v kompozici tak, že jeden ze dvou dějů významově dotváří druhý (např. obraz bouřky je významovou paralelou k obrazu psychicky rozvráceného hrdiny).

Podle **principu gradace** se slova, slovní spojení, motivy, řadí tak, aby se tímto spojením zesiloval význam prvního a zvyšoval tak estetický účinek na čtenáře (př. K. J. Erben Vodník - „stokrát jsem tě prosila“). **Princip iterační** je často užívaný v moderním vyprávění, je založen na dvojím nebo vícetím pohledu na touž skutečnost. Často ho užíval K. Čapek, zvláště v tzv. noetické trilogii, dominantní je ve výstavbě Povětroně a dále v Životě a díle skladatele Foltýna, ale užil ho i jinde - např. ve Věci Makropulos (souvisí to s jeho pragmatickým relativismem), také je významný i v díle V. Párala (Milenci a vrazi).

Námět též látka literárního díla je představa reálné nebo fantastické skutečnosti, k níž odkazuje téma textu jako k určitému prostředí, době, události, osobě a jejím aktivitám. Dnes není literatura námětově nijak omezena, na rozdíl od doby, v níž vliv náboženský (ve středověku) nebo politický (za totalitních režimů) některé náměty tabuizoval (ale i v současnosti někteří čtenáři mohou ze svého estetického hlediska některé náměty považovat za nežádoucí, např. námět ze života zločinců a spodiny společnosti). Může být historický, současný, ale i z doby budoucí, z prostředí venkovského nebo městského, z veřejného nebo intimního života člověka. V textu je námět umělecky zpracován v téma. Do významů tématu vnáší s sebou námět

výsledky mimoumělecké interpretace dané skutečnosti - tedy to, jak je společensky (hlavně esteticky a eticky) hodnocena. Toto hodnocení se v textu střetává s autorskou interpretací a ta může být pro společnost až šokující (např. dekadentní hodnocení zániku, smrti, umírání). Už volbou tabuizovaného či nežádoucího námětu vzniká estetické napětí mezi námětem a tématem (motivem) textu.

Intertextualita (adaptace, parafráze, parodie, travestie);

Intertextualitou míníme vlastnost zvláště literárních textů vztahovat se k jiným textům. Michail Michajlovič Bachtin říká, že každý text má svůj subjekt a autora. Jazyk vždy náleží určitému mluvčímu subjektu (text se vyznačuje heteroglosií, tedy komplexní konfigurací sociálních, profesních... jazyků). Bulharka Julia Kristeva marginalizuje autorskou intenci a říká, že „ten, kdo píše, je současně tím, kdo čte a sám je jen textem.“

adaptace - jedno umělecké dílo (většinou prozaický text) je převedeno do divadelní, filmové či TV podoby (v případě divadelní adaptace mluvíme o *dramatizaci*).

parafráze - jestliže vznikne dílo využívající tématu nebo motivu již existujícího díla, většinou všeobecně proslulého, hovoříme o parafrázi.

parodie - literární postup → nápodoba, která imituje originální text a přitom se dílu, autorovi nebo jeho obsahu, názoru, vysmívá. Rozdíl mezi parodií a travestií je v tom, že **parodie se vyznačuje vysokou stylistickou rovinou a nízkým obsahem**, přičemž u travestie je tomu přesně naopak.

travestie - literární postup → humorné nebo satirické dílo, které zpracovává vážné nebo honosné téma všedními, zlehčujícími, záměrně primitivními prostředky (často přechází až do karikujícího stylu). Travestie se vyznačuje nízkou stylistickou rovinou a vysokým obsahem.

výrazové formy - próza, verš (základní otázky versologie, prozodické systémy, zvláště v české literatuře, ustálené architektonické útvary veršových struktur).

základní pojmy:

asonance - nejedná se o rým; zvuková shoda samohlásek na konci verše (zavolá - nekoná)

konsonance - nejedná se o rým; zvuková shoda souhlásek na konci verše (duším - noseš)

metrum = **míra veršů** = norma, schéma, osnova, podle níž se organizují jazykové prvky ve verši (slabiky, slabiky přízvučné, nepřízvučné, slabiky dlouhé a krátké).

- jednotkou metra je **stopa**
- verš se skládá ze stop, které vznikají na základě metra

Prozodické systémy v české poezii

prozódie, nepřesný termín prozodický systém = nauka o rytmu; disciplína, která zkoumá výstavbu verše z hlediska zvukových vlastností

1. **verš bezrozměrný** - typický pro středověk (*Mastičkář, Dalimilova kronika*)
 - pravidelně rýmován, od volného verše se liší tím, že každý bezrozměrný verš je většinou jedním syntaktickým celkem („každý verš je větou“)
 - neexistují zde žádné normy
2. **verš tónický** - typický pro ruské byliny a starogermánskou poezii (*Beowulf*), u nás ohlasová poezie F. L. Čelakovského
 - záleží v něm na počtu přízvučných slabik bez ohledu na počet a rozmístění slabik nepřízvučných

Neslyší více mladý Iljuška

kvílení, pláče drahé matičky,

(František Ladislav Čelakovský: *Ilja Volžanín*, ze sbírky *Ohlas písní ruských*)

3. **verš sylabický** - typický pro polskou a francouzskou poezii, u nás se užíval na konci 18. století, tedy v prvopočátcích národního obrození, kdy se teprve

hledaly cesty, jakými se bude ubírat česká poezie (*Thámovci i poezie folklorní*)

- v tomto verši je normován pouze počet slabik (přízvuk, intonace ani délka slabik zde nemusí být pravidelně uspořádány)

4. **verš sylabotónický** - tzv. klasický český verš; u jeho zrodu stál na konci 18. století (doba národního obrození) J. Dobrovský - dílo *Česká prozodie* (1795)
 - v tomto verši je limitován nejen počet slabik, ale existují zde i pravidla pro rozložení slabik přízvučných a nepřízvučných
 - uvnitř sylabotónického verše dále rozeznáváme **3 základní metrické systémy** dle toho, na jaké slabiky připadají slovní přízvuky: **trochej**, **jamb** a **daktyl**
5. **verš časoměrný** - pravidelné střídání krátkých a dlouhých slabik
 - a. krátká slabika (*na-še*)
 - b. dlouhá slabika (*já*)
 - v každé stopě musí být 1 slabika dlouhá a po ní následují 2 slabiky krátké (tzv. daktyl) nebo může po 1 slabice dlouhé následovat další, ale jen 1 slabika dlouhá (tzv. spondej)
 - jako příklady časoměrného verše lze uvést **pentametr** (pětistopý verš) a **hexametr** (šestistopý verš)
 - verš časoměrný našel mnoho zastánců v národním obrození (Jungmann, Kollár, Palacký), ale rovněž odpůrců - zejména Dobrovský (ten říkal, že řídit se latinskou časomírou není v souladu s přirozeností českého jazyka, kde je velice důležitý přízvuk)
6. **verš volný** - nejmladší verš, „verš moderní poezie“
 - nepodléhá téměř žádným normám, neexistuje zde rytmické schéma, je nezávislý na syntaxi (proto onen atribut volný)
 - *W. Whitman - Stébla trávy, Česká moderna (Březina, Sova)*

Mezi ustálené architektonické útvary veršových struktur patří tradiční verše jako **alexandrín** (**rýmovaný, 12slabičný**), **blankvers** (starofrancouzský, od renesance anglický - Shakespeare, Milton - **nerýmovaný, 10slabičný, 5stopý**) či **hexametr** (**6 stopý** - klasický verš používaný v římské a řecké epice - Homér). Mezi další architektonické útvary veršových struktur patří kupříkladu **oktosylab** (8slabičný) nebo **senár** (12slabičný verš používaný v antickém dramatu).

14. LITERÁRNÍ DRUHY A ŽÁNRY V HISTORICKÉM VÝVOJI

Problematicke literárních druhů a literárních žánrů je v rámci teorie literatury věnována zvláštní disciplína → **genologie**.

Jako **literární druhy** chápeme tři základní způsoby existence literárního díla, tj. ve smyslu Aristotelovy poetiky **lyriku, epiku, drama**. Odlišujeme je na základě děje (syžetu). *Literární forma* – próza, poezie, drama.

Jako **literární žánr** označujeme ty literární útvary, které se realizují uvnitř literárních druhů (román, epos, komedie, hymnus...), s vědomím, že tyto literární žánry jsou dále vnitřně diferencovány na *žánrové varianty* (například milostný román, historický román, sociální román...) a využívají různých *žánrových forem* (deník, korespondence, kronika...).

- epika a teorie vyprávění (kompozice epického syžetu – druhy vypravěčů, vyprávěcí perspektivy, epický čas a prostor, děj, postavy), epické žánry a jejich výrazové formy, lyricko-epické žánry;

Ruští formalisté odlišili pojmy **fabule (příběh)** a **syžet (vyprávění)**. Příběh je to, co se vypráví (chronologický sled událostí, o nichž se vypráví). Vyprávění je to, jak se co vypráví (uspořádání událostí do textového pořádku). **Příběh byl před vyprávěním, ale při četbě vyprávění se nám v hlavě utváří příběh.**

Jean Genette říká, že je důležité, jestli je vypravěč součástí děje nebo jen fiktivní postava. Rozdělil dva typy vypravěčů: A) „Kdo mluví“ – 1. a 3. osoba; B) fokalizace – z pohledu koho se vypráví

Franz Stanzel založil svou typologii na 3 základních typech vypravěčů:

1. **vyprávěcí situace v 1. osobě** – ich forma + vnitřní fokalizace (zaostření)
2. **autorská vyprávěcí situace** – vypravěč je mimo příběh (tím, že je mimo příběh, tak je vševědoucí) – er forma + vnější fokalizace
3. **personální vyprávěcí situace** – vypravěč sice stojí mimo příběh, ale sestupuje na úroveň jedné z postav a vypravuje, co se děje v její mysli (autentický vnitřní monolog). Vypráví se skrz postavu – er forma + vnitřní fokalizace

Z hlediska své existence rozeznáváme personálního (v textu fyzicky přítomen), fiktivního (v textu fyzicky nepřítomen), transcendentního (vymyká se běžným lidským smyslem a představám – měsíc, čert) a animálního vypravěče (pes).

Řečové akty – britský filosof John Austin – kniha Jak udělat něco slovy – 2 druhy řečových aktů: **konstativ** (Venku je hezky – popisujeme svět ne/pravdivě) a **performativ** (Odsuzuji vás k 15 letům vězení – řečový akt není posuzován z hlediska ne/pravdivosti, nepopisujeme skutečnost, ale vyslovením řečového aktu konáme nějaký čin, vytváříme novou skutečnost vyslovením řečového aktu. V závěru knihy opouští dichotomii konstativu a performativu a sestavuje klasifikaci řečových aktů – **verdikativy** (rozsudek, vyhlášení výsledků státní závěrečné zkoušky apod.); **exercitivy** (jejich prostřednictvím se uplatňuje právo nebo vliv (jmenování do funkce, prominutí trestu apod.); **komisivy** (zavazují mluvčího k jednání – sliby, závazky apod.); **behavitivy** (řečové projevy postojů a sociálního chování – omluvy, protesty apod.) a **expozitivy** (objasňujeme, argumentujeme – problematická kategorie – tvrzení, konstatování, poskytování informací...).

Čas a prostor

Čas je jedno z klíčových témat literární vědy. Jean Genette uvádí pojmy **analepse** (literární postup, při němž je přerušena dějová linie a příběh se vrací do dřívějšího časového okamžiku – ve filmu **flashback**) a **prolepse** (překročení událostí směrem do budoucna).

Jak zrychlit děj? „Pět let se rozváděli.“

Jak zpomalit děj? Například popisem.

Kategorie **prostoru** je spojena s kategorií času, může být zcela přesně vymezen, ale rovněž autor může prostor střídat. Typickým příkladem díla se striktně vymezeným prostorem může být **Roseho Dvanáct rozhněvaných mužů**, známého z filmové adaptace

z roku 1958, kdy se děj odehrává v jediné místnosti v rozmezí dvou hodin. Rovněž to poukazuje na souvislost mezi prostorem a časem. Naopak rychlé střídání prostoru má dynamizující funkci. Teorie, která se zabývá prostorem, tradičními místy (toposy) vzhledem k žánru (hrady v pohádkách, v legendách, les s poustevníkem) se jmenuje **topologie**.

Z hlediska celku díla rozlišujeme postavy hlavní, vedlejší a epizodní. Epizodní postavy vstupují do díla jednorázově a v průběhu dalšího odvíjení příběhu se již znovu neobjevují.

E. M. Forster rozlišuje postavy **oblé** a **ploché**.

Hlavní idea díla, která má být přijata prostřednictvím díla vnímatelem, může být přímo vyslovena (na začátku - citace z díla jiného autora ve formě motto; na konci) nebo obsažena v díle implicitně. Výsledkem promyšlené kompozice díla je taktéž udržení napětí.

Epické žánry a jejich výrazové formy, lyricko-epické žánry:

Epika je určena k vyprávění, k čtení, oproti dramatu, které je určeno k předvádění, k inscenaci. V **epice** můžeme najít vypravěče, postavy, monology, dialogy. V lyrice naopak monolog a v dramatu dialogy postav spolu s dramatickými poznámkami (Hamlet odchází...)

Epiku členíme do odstavců, lyriku do veršů a drama do monologů a dialogů.

Epos a román patří do žánru velké epiky. Epos bývá většinou veršovaný, román je psán prózou. Epos je situován do daleké minulosti, román se snaží být aktuální. Doklady eposu nacházíme již v antickém starověku. Jde o chronologické vyprávění událostí, spojené jednou nebo několika ústředními postavami. Tato vyprávěcí linie bývá doplněna určitými epizodami, nicméně základní význam má ústřední linie příběhu. Na rozdíl od románu, v němž autor často různým způsobem přímo do děje vstupuje, **u eposu stojí vypravěč mimo děj a zachovává objektivní podobu vyprávění.**

Žánrové varianty eposu:

- ♪ **hrdinský epos** - typický pro starověk a středověk (Homérova Ilias a Odyssea, francouzské chansons de geste)
- ♪ **rytířský epos** - vyrostl z hrdinského ve středověku, do popředí se dostává zábavnost příběhu. Zprvu zachycuje činy hrdinů ve službách panovníka a církve (Beowulf, Alexandreia), později v době *milostného rytířského románu* ve službě milované ženy (Tristan a Izolda).
- ♪ **zvířecí epos - alegorický epos** (Román o Lišákovi)
- ♪ **národní epos** (Pan Tadeáš - Mickiewicz)
- ♪ **didaktický epos** (Práce a dni - Hesiodos)

Teorie románu a eposu - proč vznikl román?

Georg Lukács - maďarský marxistický teoretik, který říká, že román se zrodil ze společenských změn, epos podle něj už nemohl existovat (jde o dobu od pozdní renesance, kdy člověk začíná mít jiné vnímání).

Bachtin - epos a román vedle sebe existují už od antiky, kdy epos patří do umění vysokého, zatímco román do umění lidového. Román vznikl, protože střední vrstva bohatne a touží po lidovosti a zábavnosti. Na Lukáčovi kritizuje to, že si nevšímá románů před tím → antické romány, pikareskní romány...

Milan Kundera se zabývá teorií románu a tvrdí, že **román se rodí s novověkem (Lukács)** a **román se rodí ze smíchu (Bachtin)**. Oproti dvěma předchozím teoretikům **posouvá období zlatého románu** (kdy román dosahuje vrcholu a klasické formy) ne do 19. století, do dob romantismu a realismu, ale **už do 18. století (Voltaire)**. A už znovu ve 20. století (Hašek, Kafka...) se román nachází na vrcholu.

Žánrové varianty románu:

- ♪ historický - Jirásek
- ♪ detektivní - Agatha Christie
- ♪ psychologický - Egon Hostovský
- ♪ milostný - Utrpení mladého Werthera

- ♪ společenský - Balzac, Tolstoj
- ♪ fantastický - Pán prstenů
- ♪ dobrodružný - Daniel Dafoe
- ♪ utopický - Čapek, Orwell
- ♪ válečný - Remarque
- ♪ satirický, sentimentální, budovatelský...

Další epické žánry - **legenda** - má specifické tematicky i specifickou morfologii, a proto tedy není důvod ji v žánrovém systému velké a střední epiky považovat jen za žánrovou variantu. Spíše ji lze pojímat jako samostatný žánr, vymezený syžetově i morfologicky, který svými vyprávěcími postupy interferuje s eposem, románem, žánry středověké střední epiky a čistě historiografickou literaturou. Legendu můžeme dělit na **pasionální** (líčí strašlivou, mučednickou smrt), **translační** (přenesení ostatků) a **vitae** (o životě).

další epické žánry:

- ♪ **povídka**
- ♪ **novela** - potlačena fantastická složka a zvýrazněno realistické chápání života, větší jednoduchost příběhu nežli v povídce, tradice lehkosti a pointy (renesance, Boccaccio) - **pozor na angloamerickou literaturu: anglický termín novel totiž označuje román**, pro kratší epické žánry se užívá označení **story**.
- ♪ **romaneto** - novela s tajemstvím (Jakub Arbes)
- ♪ **exemplum** - příkladná středověká novela obvykle o kázání
- ♪ **apokryf** - „utajené spisy“, příběh na evangelické téma primárně nezahrnutý do bible (Apokryf o Jidášovi, Karel Čapek - Kniha apokryfů)
- ♪ **dialog (spor)** - Podkoní a žák, Spor duše s tělem, Svár vody s vínem, Platónovy Dialogy
- ♪ **pohádka** - autorská, lidová
- ♪ **pověst** - bývá vázána, na rozdíl od pohádky, k určité osobě, k určité lokalitě nebo stavbě
- ♪ **bajka** - známa z antiky, alegorickou formou na stručném příběhu přináší morální poučení (Ezopovy bajky, La Fontainovy bajky, Krylovy bajky, Lessingovy bajky).
- ♪ **anekdota** - nejmenší útvar drobné epiky, tj. stručně navozená situace, která vyústí nečekanou komickou pointou (sbírku židovských anekdot připravil Karel Poláček).

Pokud bychom chtěli epiku dělit na velkou (epos, román), střední a drobnou (anekdota), nesmíme zapomenout na čtvrtou skupinu → **publicistiku** (reportáž, cestopis, fejeton, sloupek, zpráva, komentář, referát, recenze, interview, medailón, nekrolog...)

Lyricko - epické žánry jsou přechodné žánry na pomezí epiky a lyriky, řadíme sem běžné žánry jako **balada** (většinou má špatný konec - Karel Jaromír Erben), **romance** (většinou má dobrý konec, milostný děj) a **poéma** (básnická povídka, rozsáhlejší útvar).

drama a teorie dramatu (kompozice dramatického syžetu - dramatický čas a prostor, děj, postavy), dramatické žánry a jejich výrazové formy, drama a divadlo;

Aristoteles rozlišuje dva základní literární žánry v dramatu - **tragédii** a **komedii**. Aristotelovo pojetí (drama napodobuje vážný děj se soucitem, komedie napodobuje lidi z hlediska směšnosti, kdy směšnost je druh zvrácenosti) si udrželo platnost po celý středověk a uplatňovalo se i v renesanci.

Tragédii spojovala tedy starší poetika se vznešeností témat i postav a vyžadovala, aby této vznešenosti odpovídal i styl tragédie → styl vysoký. **Tragédie** - **osudové** (v antice, osud je dán předem), **pomsty** (Hamlet), **dvorská** (Racine), **žárlivosti** (Othello).

Komedii bylo přisuzováno takové napodobení skutečnosti, které postavy i jejich jednání předvádí v karikované podobě tak, aby vynikla jejich směšnost. Proto se

také v komediích setkáváme s postavami nižšího společenského postavení a jim odpovídá i nižší styl. **Komedie** - **charakterová** (Molière), **konverzační** (Voskovec, Werich), **situační** (Voskovec, Werich), **zápletkové** (Shakespeare), **del art** (improvizační komedie).

Ve středověku byla odlišně pojata divadelní praxe. V souvislosti s mešním obřadem vznikala tzv. **officia**, která zobrazovala některé klíčové události Kristova života podle evangelních textů (hry o Kristově narození a hry o jeho umučení). Tato officia se hrála nejprve v kostelech jako část obřadu, teprve později se dostala na tržiště a nebyla již předváděna duchovními, ale žáky (Mastičkář ze hry Tři Marii). Dílčí biblická témata byla spojována do velkých celků, které zachycovaly časově rozsáhlé úseky biblických dějů. Tato **mysteria** vyžadovala několik jevišť, množství herců a i několikadenní dobu na předvádění. Středověký žánr soustřeďující se k postavě světce v krátké hře, jejímž vrcholem byl zázrak, se nazýval **miracles** (**miraculum**). A posledním žánrem byly **moralities**, kdy vedle reálných postav vstupovaly do hry rovněž alegorické postavy (zosobněné vlastnosti) a cílem bylo morální poučení diváka.

Zvláštní žánr, který souvisel s náboženskou a morální tematikou nepřímo, byla **fraška**, jejíž vznik je spojován se středověkým a renesančním lidovým smyslem pro grotesknost (směšování vážného a směšného).

O návrat k čistému aristotelskému pojetí dramatu se pokusil klasicismus svým požadavkem tří jednot dramatického díla. Jednota spočívala v tom, že hra měla jednoho hrdinu, jednu zápletku (ta se rozvíjela podle 5stupňového systému: expozice, kolize, krize, peripetie, katastrofa) a jednotu času a místa (ta vyžadovala, aby byl děj soustředěn maximálně do 24 hodin a hra se musela odvíjet v úzce vymezeném prostoru, maximálně v hranicích jednoho města).

Romantismus toto pojetí opustil a položil základy **činohry**, ještě před tím se však spojil dramatický text s hudbou (rozkvět v barokním dvorském a školském divadle) a vznikla **opera**. Ohled na široké a pro vnímání uměleckého díla málo připravené publikum vedl posléze k tomu, že se konstituoval žánr **operety**, kdy její syžet byl jednoduchý až banální, důraz byl kladen na sólové zpěvy a taneční vystoupení. Další krok v tomto směru představovala **revue**, v níž dějová složka pouze vytvářela záminku pro realizaci sledu sólových zpěvních, hudebních a tanečních vystoupení. Až **muzikál** přinesl změnu v chápání hudebního divadla komediálního zaměření. Každá složka muzikálu (mluvená, zpěvní, taneční, hudební) je plně funkční a podílí se na průběhu děje. Druhým významným rysem muzikálu je tematika. Ve svých počátcích si vybíral náročnější syžety a čerpal z významných literárních děl (Shakespeare - West Side Story).

Dramatický text může režisér v dílčích partiích pokrátit i v detailech upravovat, nemůže však měnit jeho podstatné vlastnosti. Naopak filmový nebo televizní režisér může ještě v průběhu natáčení text **scénáře** upravovat v podstatných věcech (vložit či vypustit postavu, měnit dialogy, zařadit novou zápletku...)

lyrika, kompozice lyrických útvarů (lyrický subjekt a mluvčí textu, lyrický čas a prostor) lyrické žánry a jejich výrazové formy.

Od původu byla lyrická poezie spojena s hudbou do podoby **písně**, ve vývoji lyriky se však uplatnila i **poezie mluvní** jako protiklad písně. Typy lyriky: **intimní** (milostná) - Sova, Vrchlický, Seifert; **přírodní** - Sova, Vrchlický, Hálek, Sládek; **aktuální** - vlastenecká, politická, společenská (Borovský); **reflexivní (meditativní)** - Holan, Halas, Mikulášek, Skácel (sbírka Kolik příležitostí má růže); **spirituální (duchovní)** - Jan Zahradníček, Otokar Březina; **pastýřská** - archaický typ lyriky, řada žánrů u ní má svůj počátek (Bukolika: Zpěvy pastýřské); **satirická**...

Mezi žánry vysoké lyriky bývala zařazována oslavná báseň **óda**, **chvalozpěvy**, **hymny** - oslavné básně. Dalšími jsou **žalmy**, **žalozpěvy**, **elegie** (lítostivé básně). Nezapomínejme také na **epigramy** nebo **pásma** (polytematická asociativní báseň, specifický žánr 20. století - Apollinaire, Nezval, Biebel, Wolker...).

Tradiční básnické formy: **francouzská balada**, **italská balada**, **tenzóna**, **madrigal**, **pantoum**, **vilanella**, **rondel** apod.

Pouze jedna žánrová forma, která má své zastoupení již v renesanční literatuře, má

ještě v současnosti produktivní charakter. Je to **znělka (sonet)**.

Specifika lyrického obrazu - pro udržení vyvolané atmosféry (vzpomínky, emoce) je vystavěn na malé ploše → lyrický text je krátký, zpravidla monotematický. **Lyrický mluvčí** je **narátorem lyrického textu. Je to ten, kdo promlouvá v lyrickém textu ke čtenáři (obdoba vypravěče v epice)**, spolu s produktořem (autorský subjekt) tvoří lyrický subjekt. Volí zpravidla ich-formu, což je záruka subjektivnosti, nejlépe vypovídá i o stavu duše. Lyrický mluvčí může být stylizován alegoricky.

Lyrický čas je jednotvárnější než v epice, lyrický subjekt je spjat s časem předmětů, které uvádí. Čas lyrického mluvčího:

- ✓ přítomný čas sloves (většinou neličí vnější děje, ale stav duše), tzv. nadčasová prézens či lyrický prézens - schopný vytvořit za podpory dalších specifik kompozice obrat lyrické situace jako vytržené z časového proudu, jako moment, který trvá (tomu pomáhá i nedokonavý vid sloves)- dále si libuje v přítomném čase, má význam trvání, obsahuje významově všechny časy

15. LITERÁRNÍ VĚDA, JEJÍ DISCIPLÍNY A VÝZNAČNÉ VĚDECKÉ OSOBNOSTI

metodologie literární vědy - pozitivismus, psychologismus (včetně estopsychologie, impresionistické kritiky, psychoanalýzy), formalismus, strukturalismus (a neostrukturalismus či poststrukturalismus), nová kritika, fenomenologie a hermeneutika, sociologismus, marxismus, receptivní estetika, dekonstruktivismus.

pozitivismus - vychází z filosofie Augusta Comta → víra ve vědu (už žádná spekulativní filosofie, ale víra v éru moderní vědecké metody). **Literatura vyžaduje vědecký přístup, fakta!** Důraz je kladen na biografická díla, dílo je vykládáno prostřednictvím pramenů a faktů. Pozitivismus propracoval především metodu literárního dějepisectví (Gustav Lanson). U nás to byli Vlček, Jakubec a Novák.

psychologismus - jedna z redukcionalistických a interpretačních tendencí v humanitních vědách, která např. vysvětluje společenské jevy pouze psychologicky. Významným představitelem meziválečného českého literárního expresionismu a psychologismu je Egon Hostovský.

estopsychologie - literární směr z konce 19. století, který chápal umělecké dílo jako znak a projev duše umělce, národa a doby. Snaha zejména Emila Hennequina, francouzského kritika a žurnalisty (jeho názory interpretoval F. X. Šalda).

impresionistická kritika - jediným kritériem pro posouzení literárního díla je dojem, který toto dílo vyvolává v subjektu svého příjemce, na základě reakce kritika. Představiteli jsou Anatole France či u nás **Jiří Karásek ze Lvovic**.

psychoanalýza - filosofie **Sigmunda Freuda**, centrálním pojmem je nevědomí. Vycházel z ní surrealismus. *Mezi člověkem a světem je propast, a proto je význam vždy jen přibližný (Jacques Lacan)*. Psychoanalytická interpretace se soustředí na vztah autora a díla, eventuálně čtenáře a díla. Podle H. Blooma básník vždy soupeří se svým předchůdcem - touží se vymanit z otcovského vlivu.

formalismus - směr, který se prosadil v Rusku (1915 - 1930) → centrem byl Moskevský lingvistický kroužek a petrohradská Společnost pro výzkum poetického jazyka. Hlavní myšlenkou formalismu je potřeba soustředit se na literárnost, tj. na **způsob, jak je dílo uděláno** (pro pochopení díla není důležitý autor, ani obsah). Představitelé: Viktor Šklovskij, Boris Tomaševskij, Vladimír Propp.

strukturalismus - dílo je struktura, uspořádaný systém, v rámci něhož lze zkoumat vztahy mezi jednotlivými prvky → strukturalismus má kořeny v jazykovědě Ferdinanda de Saussura (dílo: Kurs obecné lingvistiky). Významným strukturalistickým centrem byla rovněž Praha → Pražský lingvistický kroužek (1926): Mukařovský, Havránek, Vodička, Mathesius, Jakobson.

neostrukturalismus, poststrukturalismus - kritika tradičního pojetí znaku, význam textu je nestabilní, ideální texty jsou mnohoznačné a otevřené nejrůznějším interpretacím. Mezi představitele patří Barthes, Michel Foucault nebo Kristeva.

nová kritika - jde o anglo-americký směr literárního bádání, který se soustředil na to, jakou vlastně mají hodnotu slova na stránkách literárního díla a čím nás upoutávají? Středem pozornosti se stává vztah básnického textu a čtenáře. Nová kritika vyvinula techniku tzv. pečlivého čtení. Metodu zavedli Ivor A. Richards a William Empson. Prostřednictvím pomalého a soustředěného čtení lze podle novokritiků rozpoznat význam textu, kontext (včetně autorských záměrů) v porozumění dílu nehraje podstatnou roli („důležitá jsou jen slova na stránce“).

fenomenologie - směr, jehož cílem není identifikace díla jako strukturního objektu, nýbrž identifikace zkušenosti, kterou dílo vyvolává (dílo se jeví našemu vědomí).

Fenomenologie vychází z filozofie Edmunda Husserla. Zájem o zkušenost vyvolanou textem obrací pozornost ke studiu čtenáře.

hermeneutika - obor filologie (nauka studující daný jazyk spolu s literaturou v něm psanou v souvislosti s historickým a kulturním kontextem) spjatý s objasňováním a interpretací psaných textů. V současné literární vědě její cíle i metody rozpracovali Ricoeur, Gadamer a Jauss, již říkají, že při interpretaci je badatel veden snahou odkrýt v textu význam, který je neredukovatelný do nadindividuálního kódu, proto poznání obsahu textu vede zároveň k poznání vlastní existenciální situace interpreta a jeho vztahu k textu. **Usilují o odhalení smyslu uměleckého díla v té podobě, kterou zamýšlel autor, a o jeho vyrovnání se současným smyslem, ovšem nepočítají jen s racionální analýzou a navazují do jisté míry na předchůdce hermeneutiky Wilhelma Diltheye a na teorii vcitování.**

sociologismus - nauka rozvíjející se na pomezí literární vědy a sociologie zabývající se problematikou společenské determinace při vzniku a šíření literárních textů a působením literatury na společnost.

marxismus - vykládá literaturu jako produkt společenských jevů → literatura má ideologickou funkci. Marxistické teorie hodnotí literaturu dle schopnosti zobrazit skutečnost (není míněno „věrně“, nýbrž způsobem, který je ideologicky žádoucí - např. umění socialistického realismu má zobrazovat třídní konflikty a výjevy ze života proletariátu). V Československu byl po r. 1948 dominantním směrem stalinický marxismus, jehož reprezentantem byl **Ladislav Štoll - 30 let bojů za českou socialistickou poezii**. Marxistickým literárním kritikem byl Maďar György Lukács (dílo Teorie románu), podle jehož slov se **román zrodil ze společenských změn, epos už nemohl reagovat na dobu**.

receptivní estetika - jde o nejmladší vývojové stadium německé hermeneutiky, které se na rozdíl od Gadamera nezaměřuje výhradně na díla minulosti. **Dílo nabývá významu v aktu recepce, tj. v aktu čtení.** Tato teorie tedy zkoumá v literatuře roli čtenáře, který literární dílo konkretizuje. Dílo samo je jen sledem černých značek organizovaných na stránce. Pro recepční teorii je literární dílo sledem prázdných míst, „mezer“, které si čtenář musí doplnit sám. Představiteli jsou polský teoretik Roman Ingarden či Wolfgang Iser, představitel tzv. Kostnické školy recepční estetiky (dílo: Akt čtení), který předpokládá, že při čtení bychom měli být flexibilní a názorově otevření, měli bychom být připraveni uvádět své předpoklady v pochybnost, popřípadě připustit i jejich transformaci.

dekonstruktivismus - pojem zavedl v r. 1967 Jacques Derrida. Je to filosofická metoda, která nabádá k ostražitosti vůči tradičním a „děděným“ významům. Požaduje kritiku a opětovnou analýzu předchozích závěrů. Dekonstruktivisté vybízejí k tázání, „přestože se nabízejí odpovědi“; v textu bychom měli hledat elementy, které podřívají tradiční výklad.

Kritici:

- F. X. Šalda - **Zápisník**, Duše a dílo (soubor kritických esejí)
- Václav Černý - vydával časopis Kritický měsíčník

Teoretici:

- Jan Mukařovský (PLK) - Kapitoly z české poetiky
- Felix Vodička - Počátky krásné prózy novočeské
- René Wellek (PLK) - Teorie literatury

Otcové literární historiografie (2 nejstarší příručky napsali):

- **Vlček - Dějiny české literatury**
- **Jakubec - Dějiny literatury české**
- Arne Novák - Dějiny českého písemnictví, Přehledné dějiny české literatury
- Gustave Lanson - Metoda literárního dějepisu

16. LITERÁRNÍ VÝVOJ 70. A 80. LET 19. STOLETÍ

Nástup ruchovsko-lumírovské generace; její program ve vztahu k tradici české literatury a literatury světové.

Spisovatele narozené zhruba mezi rokem 1840 až 1853 v českém literárním prostředí označujeme jako ruchovce a lumírovce. Vesměs začínali v almanaších kolem roku 1870. Nejpmátnějším se stal almanach **Ruch**, vydaný k slavnosti položení základního kamene pro **Národní divadlo 1868**. **Ruchovci (škola národní)** tíhli k domácí látce a k národním dějinám, spojovaly je myšlenka slovanské vzájemnosti, patos a rétorika, prožívání emocí, důraz na českou tematiku, prostředí a kulturní tradice. Do roku 1879 neměli svůj časopis, pak Svatopluk Čech obnovuje **Květy**.

Osobnosti ruchovců:

Tvorba **Svatopluka Čecha** byla spjata se základními otázkami národního a evropského vývoje. Vynikala aktuálností, velkou fantazií, myšlenkovou samostatností a vytříbenou formou. Zde je několik typů Čechovských útvarů:

1. **alegorické a filozoficky koncipované básně** (Adamité, Evropa a Slávie, Lešetínský kovář)
 - **Adamité** → radikální husitská sekta, snaha lidí dobrat se k řešení problému radikálně, nastolit nový řád
 - **Evropa** → alegorický název lodi, která odváží do vyhnanství vzbouřence, loď ztroskotá → přemýšlí nad vznikem a zánikem civilizace
 - **Slávie** → loď, převážející příslušníky slovanských národů, kteří jsou mezi sebou rozhádání, dojde ke vzpouře, ale ta je zažehnána; hlavní myšlenkou je spojení Slovanů
 - **Lešetínský kovář** → veršovaná povídka, téma národního a sociálního odboje
2. **básně s náměty z českých dějin** - srovnává slavnou českou minulost s bídou současnosti (**Žižka, Dagmar, Václav z Michalovic**)
3. **básně idylické** - obracejí se k českému venkovu a kladou důraz na české selství, na pořádanost rodinného života. Dochází k hledání pevných hodnot v tradičních vazbách uprostřed venkova a přírody (**Václav Živsa, Ve stínu lípy**).
4. **básně satirické** - **Hanuman** → satira na politický režim Rakouska-Uherska
5. **sci-fi** - broučkády (humoristické prózy) - **Pravý výlet pana Broučka do Měsíce** či **Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do 15. století**

Eliška Krásnohorská (Alžběta Pechová) se kriticky vyjadřovala k novým literárním směrům, uznávala jen vlasteneckou literaturu. Napsala libreto ke Smetanovým operám - **Hubička, Tajemství, Čertova stěna**. Byla rovněž překladatelkou ruských a polských autorů (Puškin, Mickiewicz) a básnířkou přírodní a intimní lyriky (**Ze Šumavy**).

Josef Václav Sládek nejprve přispíval do almanachu Ruch, částečně do časopisu Lumír. Napsal **Selské písně a České znělky** (1890), kde oslavuje život na venkově a selství - zobrazuje letní přírodu, období žni, pracovitost a vytrvalost rolníků (bojují s nepřízní přírody). Je též známý jako básník dětské poezie a **zakladatel moderní poezie pro děti** - sbírka **Zvony a zvonky** (báseň Lesní studánka) nebo sbírka **Skřiváncí písně**. Z jeho intimní lyriky jmenujme **Básně, Jiskry na moři, V zimním slunci** a **Sluncem a stínem** (zamyšlení se nad životem a smrtí, vzpomínky na zemřelou ženu).

Ruchovci a lumírovci nebyli dvě od sebe oddělené skupiny spisovatelů, navzájem se doplňovaly a obohacovaly. Soužití kontrastních tendencí nejvíce zosobňuje J. V. Sládek, který jako redaktor Lumíru poskytoval platformu „lumírovců“, blízkým jim byl jako překladatel americké literatury a Shakespeara. Avšak svou původní poezií byl snad „nejnárodnějším“ básníkem ve svém pokolení. Tvořil též poezii pro děti.

Časopis **Lumír** a okruh lidí kolem něj si říkali kosmopolitní škola. Jejich největší snahou bylo povznést českou literaturu na světovou úroveň. Soustřeďují se na básně a povídky slavných autorů.

Osobnosti lumírovců:

Jaroslav Vrchlický je autorem mnoha básnických sbírek a knih, jeho díla jsou velká rozsahem, ale čtenářsky nepřehledná. Chtěl zachytit dějiny lidstva – **Zlomky epopeje, Mýty, Staré pověsti**. Jeho cílem bylo vytvořit poezii, která by se vyrovnala evropskému básnictví a ztělesňovala harmonické ideály člověka. Poezie: **Hořká jádra, Dojmy a rozmary, Okna v bouři** (přelomová kniha – rok 1894), **Strom života, Hudba v duši, Moje sonáta, Má vlast**. Drama – *Noc na Karlštejně* – historické drama z období vlády Karla IV.

Julius Zeyer se od lumírovské generace odlišoval tím, že nebyl původem Čech (nizozemsko-francouzská rodina) a cítil se v Čechách jako cizinec. Byl vnitřně zklamán tehdejšími poměry. Ve svých dílech se proto obrací k minulosti a snaží se hledat hodnoty, které by přítomnosti pomohly:

- **Vyšehrad** → 5dílný román, jehož smyslem je vyjádření Zeyerova pojetí některých lidských hodnot (čest, spravedlnost, morální odolnost, pravda): **Zelený vítěz, Libuše, Vlasta, Ctirad, Lumír**.
- **Čechův příchod** → monumentální báseň o příchodu Čechů do země → důraz na česko-slovenskou vzájemnost.
- **Grizelda** → velký epos, obrací se k pobělohorské době, příběh šlechtického rodu, který byl po Bílé hoře pronásledován.
- Obrací se k francouzské poezii – **Karolínská epopeja** – chtěl vytvořit epopej lidstva – týká se hlavně rytířské doby, oslava rytířských ctností. Próza: **Tři legendy o krucifixu**, román ze současnosti: **Jan Maria Plojhar** (autobiograficky laděný), nejznámější drama: **Radúz a Mahulena** a novela **Dům U Tonoucí hvězdy** (1896). V této novele nalezneme motiv cesty, kdy hrdinové hledají nové zážitky, ale spíše unikají ponejvíce sami před sebou. Zeyer v ní kritizuje české národní malomyslnosti a zbabělosti.

Ruchovsko-lumírovský proud nastolil požadavek národní reprezentativnosti, podložené tvárnou vynalézavostí a pestrostí forem, jimiž disponovala literatura světa. Estetik **Josef Durdík** (univerzitní profesor estetiky) viděl poslání literatury v tom, aby podávala důkaz o umělecké vyspělosti Čechů – nesouhlasil s fejetonistickou kritikou májovců. Durdíkovým ideálem byla kritika objektivní s důslednými argumenty. Napsal například dílo **Všeobecná kritika**. Durdík je známý svou kritikou sbírky V. Hálek V přírodě (*Vyběhla bříza běličká / jak ze stáda ta kozička*) → „Běhající strom? Absurdní a protipřírodní!“ (Durdík)
Druhá velká kritická osobnost ruchovsko-lumírovského proudu byla **Eliška Krásnohorská**. Neuznávala díla, která nedbala domácích tradic, a proto také odmítala almanach Máj → vytkla mu pesimismus i antickou smyslnost. Vrchlickému zase vytkla, že slovanskou zpěvnost nahradil zahraniční rétorikou.

Překladatelská aktivita (Vrchlický, Sládek).

Jaroslav Vrchlický, vlastním jménem Emil Frída, se ve své překladatelské činnosti věnoval převážně poezii. Přeložil Dantovu Božskou komedii, indiánský epos *Píseň o Hiavatě* a jeho zásluhou se do Čech dostalo rovněž velké množství strofických forem (francouzská balada) a žánrů. A co ještě přeložil? **Básně V. Huga, Fausta, moderní francouzské básníky** (dílo *Poezie francouzská nové doby*) či spolu s Jaroslavem Gollem **výbor z Květů zla Ch. Baudelaira**. Právě nad výběrem *Květy zla* se shodl F. X. Šalda s A. Procházkou i s T. G. Masarykem, že Vrchlický všechny překládané autory přizpůsobuje svému stylu. Pro české divadlo přetlumočil Vrchlický Schillerova Viléma Tella nebo Cyrana z Bergeracu od Edmonda Rostanda.

Josef Václav Sládek – než se ujal Lumíru, dva roky byl v Americe (pracoval u novin, na farmě i na lodi). Pravidelný příjem poskytovalo Sládkovi překládání 33 her W. Shakespeara. Připomněl též ohlasovou poezii knižním vydáním svých překladů skotského básníka Roberta Burnse (**Výbor z písní a balad**).

Další významné osobnosti dané generace (Arbes, Jirásek...).

Václav Beneš Třebízský byl katolický kněz a vynikl v historické povídce →

V červácích a lesku kalicha, Bludné duše.

Václav Šolc - básnická sbírka **Prvosenky**

Jakub Arbes (1840 - 1914) byl technikem a liberálním novinářem, průkopníkem **romaneta**, které však poprvé použil Jan Neruda. Romaneto je útvar střední prózy, próza na pomezí románu a novely; dramatický, dobrodružný děj s výraznou pointou, součástí je zdánlivě nepochopitelná záhada, která je v závěru vysvětlena racionálně. Jeho romaneta: **Newtonův mozek**, **Etiopská linie**, **Sivooký démon**, **Ukřižovaná**, **Svatý Xaverius**. Román se sociálně-utopickým tématem: **Kandidáti existence**.

Alois Jirásek - středoškolský profesor v Litomyšli a v Praze. Do literatury vstoupil básněmi, vyprávění pamětníků mu poskytlo náměty prvních rozměrnějších próz (**Skaláci**). Díla: cyklus drobných črt - **Černá hodinka** (podvečerní vyprávění vesničanů), povídka pro mládež **Z Čech až na konec světa** (líčí dobrodružnou pout' Jiřího z Poděbrad do zahraničí), historická povídka **Filozofská historie**, román **Psohlavci**, pětidílná (pentalogie) kronika o počátcích národního obrození **F. L. Věk** (1888-1906)

Zikmund Winter - pilný archivář - studie 80. let: **V měšťanské světnici starodávne**, román: **Nezbedný bakalář**.

Gustav Pflieger Moravský - považován za zakladatele sociálního románu z pražského prostředí → **Paní fabrikantová**.

Próza s venkovskou problematikou, její proměny.

Veřejnost byla v otázce venkova rozdělena na dva tábory. Jak uvedla jedna ze spisovatelek, Tereza Nováková, jedni si přáli vidět základ národa, **lid vesnický, jen v barvách nejskvělejších** a hluboce se uráží, pokud o lidu tvrdí básník - spisovatel něco špatného. Druzí naopak říkají, že líčit ideálnost venkovských hrdinů a hrdinek je naprostou lží, vždyť lid je z mravního hlediska nejslabší a pokud chce někdo líčit lid pravdivě, musí sáhnout k barvám zolovským. Pravdou jednoznačně zůstává, že do venkovského života se stále více začaly promítat sociální problémy a venkov tak ztrácí někdejší zdání romantické idylčnosti.

Díla s venkovskou problematikou:

- J. V. Sládek - Selské písně - idealizující přístup k venkovu
- Jaroslav Vrchlický - Selské balady (1885) - sociální balady, pravdivý a působivý obraz selských bojů proti panskému útisku
- J. Holeček - Jak u nás žijou a umírají - idealizující přístup k venkovu
- T. Nováková - Maloměstský román
- K. Klostermann - cestopisné fejetonistické obrázky **Böhmerwaldskizzen**, později vydáno jako **Ze Šumavy**
- G. Preissová - Gazdina roba - tvrdý boj o prosazení sebe sama
- Karolína Světlá - Černý Petříček

Gazdina roba je vrcholné dílo českého realistického dramatu, které patří do sbírky povídek **Obrázky ze Slovácka**. Gabriela Preissová (1862 - 1946) byla česká dramatička a spisovatelka, představitelka realismu. Narodila se v Kutné Hoře, její rodina se brzy přestěhovala na Moravské Slovácko. **Gazdina roba** je jedno z vrcholných děl českého realistického dramatu. Vyšlo v roce 1890. Ovšem pozor, neusínejme na vavřínech! O žádný idylický kolorovaný obrázek z Moravského Slovácka nejde. V základním jádru vyniká **tvrdý boj o prosazení sebe sama, svého práva na štěstí a o hledání úniku z přísně daných pravidel**.

Gazdina roba je krátká novela, jež poprvé vyšla v časopise Osvěta. Posléze podle ní napsala Preissová i divadelní hru.

Děj se odehrává na slovenském pohraničí, jazyk textu je poměrně komplikovaný, v díle se vyskytuje velké množství slovakismů, lidových obrátů a nářečních výrazů →

patenty (bramborové placky), **pleštit palaškou** (uhodit holí), **jedovat'** (zlostit), **mátat'** (mást, vábit), **fiškal** (právník)... rovněž je dílo protknuto několika verši lidových písní.

V *Gazdině robě* mladá žena opouští nešťastné manželství a kvůli slabošství svého milence volí smrt. Podle knihy vznikla opera Eva skladatele J. B. Foerster, povídka má také řadu divadelních podob. Hra je celá ve stylizovaném moravskoslezském dialektu, samotný název je umělý novotvar Gabriely Preissové, který se podle jazykovědců v nářečí nevyskytuje.

V díle ústřední sociální konflikt → bohatý sedlák katolického vyznání × chudá krajčírka evangelická

- význam spojení "**gazdina roba**" je jedním ze zdařilých původních výtvorů autorčiných. Obě slova se používají v moravských nářečích:

- gazděna, gazdina = hospodyně

- roba = žena, dívka, služka; původ snad z robiti; původně "pracující žena"

- gazdina roba = žena s hospodářem žijící, ale ne jako pravá manželka; tento výraz není však ve východomoravském prostředí vůbec znám

České drama v období Prozatímního divadla a počátků Národního divadla.

18. listopadu 1862 zahájilo Prozatímní divadlo pravidelný provoz premiérou historické hry **Král Vukašín** od básníka a dramatika Vítězslava Háška. Významným počínem bylo roku 1864 uvedení cyklu Shakespearovských děl.

Stavba Prozatímního divadla byla - jak název napovídá - dočasným vyústěním dlouholetého úsilí představitelů české společnosti a kulturního života o vznik samostatného českého Národního divadla. Prostory divadla byly poněkud stísněné, mj. chyběly šatny, hlediště však pojalo asi tisíc diváků. Od září 1866 byl kapelníkem opery divadla Bedřich Smetana. V orchestru hrál na violu také Antonín Dvořák. Premiéru zde měly mj. Smetanovy opery **Prodaná nevěsta** a **Hubička**.

Největší dramatický talent z období Prozatímního divadla byl **Emanuel Bozděch (Baron Goertz)** - hra ze švédských dějin

Vedle Prozatímního divadla začala vyrůstat od roku 1868 budova Národního divadla. Prozatímní divadlo mělo být uzavřeno roku 1881, kdy začal provoz v Národním divadle. Po požáru Národního divadla 12. srpna 1881 však Prozatímní divadlo sloužilo nadále. **Požár byl pochopen jako celonárodní katastrofa a vyvolal obrovské odhodlání pro nové sbírky: za 47 dní byl vybrán milion zlatých.** 8. března 1882 těsně uniklo požáru, když pod jevištěm došlo k výbuchu dvou zásobníků plynu. Oheň byl tehdy po včasném zásahu rychle uhašen.

Po slavnostním otevření znovuvystavěného Národního divadla 14. dubna 1883 byla budova Prozatímního divadla přestavěna a propojena s jižním křídlem Národního divadla, jehož se stala součástí.

Budova Národního divadla byla otevřena 18. listopadu 1883 představením Smetanovy slavnostní opery *Libuše*, pro tuto příležitost zkomponované.

Moderní realistická dramata, která dobyla Národní divadlo:

- Ladislav Stroupežnický - *Naši furianti*, *Zvíkovský rarášek*
- Gabriela Preissová - *Její pastorkyňa*, *Gazdina roba*
- Alois a Vilém Mrštíkovi - *Maryša*
- Zeyer - *Radúz a Mahulena*

17. 90. LÉTA 19. STOLETÍ

Realismus jako politický a vědecký program.

Když byla roku 1882 německá Karlo-Ferdinandova univerzita rozdělena na dvě části, českou a německou, přišla na nově zbudovanou katedru české univerzity řada mladých profesorů → ti se hlásili k programu nezávislé vědy, „vědy pro vědu“ → postavili se na stanovisko pozitivistické vědecké metody, oproštěné od mimovědeckých aspektů a národních zájmů. **Masarykův realismus** je proto označení pro kulturní, vědecký a politický program T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků po jeho příchodu do Prahy 1882 (od roku 1883 vydával Masaryk český vědecký časopis *Athenaeum*). Česká politika si musí klást pozitivní cíle a snažit se dosáhnout úrovně vyspělých evropských národů. Masaryk se snažil o kritický pohled na skutečnost, jak jej dokáže především věda.

Základní rysy českého realismu uvedl ve svých dílech **O pokroku v umění** a **O realismu uměleckém** muzikolog a estetik **Otakar Hostinský**.

Důraz na **čistou vědu přinesl spor o Rukopisy**, kde šlo právě o **etické hodnoty, které mladí vědci nadřazovali taktice politického zápasu**.

Boje o RKZ.

Jako první vystoupil ve sporu intuitivně a logicky **Josef Dobrovský** a označil Rukopis zelenohorský za padělek a určil za autora Václava Hanku. Mezi důvody uvedl zejména **idealizaci událostí minulých** a **pravopis** (nepravděpodobné, aby takto staré dílo kopírovalo předpokládaný vývoj jazyka).

To **Pavel Josef Šafařík** a **František Palacký** považovali díla za pravá. Opouštěli věcnou rovinu argumentace a upozorňovali na Dobrovského duševního chorobu. Po vystoupeních v cizině se proti RKZ vyjádřili i **V. B. Nebeský** a **Jan Erazim Vocel** (zakladatel archeologie jako vědního oboru) → neřekli však, že jde o podvrh.

Česká inteligence vinila rakouskou policii, spor se dostal i k soudu → **popularizace sporu** → na konci 19. století proti RKZ vystoupili **Masaryk, Gebauer, Hostinský a Goll**. Spory zahájil časopis *Athenaeum*, jehož redaktor byl T. G. M. Po důkladné analýze zde mladí profesori označili oba rukopisy za padělky. Analýzy provedli:

- ✓ historická analýza → Jaroslav Goll
- ✓ lingvistická → Jan Gebauer
- ✓ estetická → Otakar Hostinský
- ✓ sociologická → T. G. Masaryk

Spor pokračoval a pokračuje i nadále (chemické analýzy, kriminalistické rozbory, konspirační teorie). Důležité dodat, že v bojích o RKZ šlo zejména o etické hodnoty, které mladí vědci nadřazovali politickému zápasu. Nelze přeci stavět národní sebevědomí na lži, přestože byla sebekrásnější.

Roku 2017 to bude přesně 200 let od doby, kdy se za záhadných okolností objevily dva údajně Staročeské rukopisy obsahující texty vztahující se k hrdinské české minulosti. Pomineme-li (neméně významný) „první starý rukopis“ – píseň Vyšehradskou, kterou objevil roku 1816 Josef Linda, a Milostnou píseň krále Václava objevenou roku 1819 J. W. Zimmermann, řeč je o tzv. **RKZ, tedy Rukopisu královedvorském (RK) a Rukopisu zelenohorském (RZ)**.

Nejstarší původní hrdinská epika, nebo jen kvalitně zhotovená falza? Proti pravosti RZ vystoupil už Josef Dobrovský a označil za autora Václava Hanku. Ten měl přímé kontakty na okruh badatelů, již stáli za objevením zlomku Písně Nibelungů. Možná že tedy právě odtud čerpal Hanka inspiraci k vyhotovení české nápodoby. Na konci 19. století se k Dobrovským tezí přidali rovněž pražští akademikové Masaryk, Gebauer, Hostinský a Goll. Ti po důkladných analýzách (sociologická, lingvistická, estetická a historická) označili oba rukopisy za padělky. Po téměř dvou stoletích ovšem spory o pravost památek nadále trvají.

Na téma nejslavnějších českých „falzifikátů“ vedl rozhovor s **Ing. Jiřím Urbanem, jednatelem České společnosti rukopisné**, student Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem Kristián Šujan.

Jaké části obou Rukopisů považujete za nejhodnotnější?

Není mi známo, že by se někdo snažil o klasifikaci estetické hodnoty jednotlivých básní (správněji zpěvů), jejichž vysokou estetickou hodnotu dnes uznávají i současní odpůrci jejich pravosti. Nicméně, přední znalec Julius Enders upozorňoval na mimořádné kvality balady Jelen. Pokud se týče hodnoty jednotlivých zpěvů pro poznání našeho dávnověku, má z tohoto hlediska zvláštní význam zpěv Záboj a Slavoj z RK a Libušin soud z RZ.

Rád bych se zeptal na samotnou pravost RKZ. Výzkumný tým Miroslava Ivanova po dvouletém zkoumání v roce 1970 přeci odhalil, že Rukopisy jsou nesporná falza a za údajné pachatele označil Václava Hanku a Františka Hořčíčku. Co byste vzkázal zastáncům této teorie?

Těm, kteří se dnes opírají o závěry Ivanovova týmu, bych vzkázal toto: 1. Aby si pozorně přečetli text tzv. protokolů o zkoumání RKZ a některých dalších rukopisů Národního muzea (NM) v Praze, zveřejněný ve Sborníku Národního muzea a přezkoumali, zda má povahu skutečných protokolů a do jaké míry jsou tvrzení týmu opřena o chemické důkazy.

2. Aby se seznámili s materiály oponentní komise Kriminalistického ústavu z roku 1975 a se Stanoviskem komise pro posouzení Protokolů o chemickém zkoumání Rukopisu královédvorského a zelenohorského z roku 1992.

3. Také bych doporučil jejich pozornosti na studii dr. Sršně z Národního muzea o Václavu Hankovi, zveřejněné ve Sborníku NM v roce 2009.

Jak vůbec probíhají podobné studie a analýzy? Co vlastně mají prokázat?

Ilustrativní případ je analýza Bělohoubkova z roku 1886. Tento badatel vyvinul řadu testů, které měly ukázat, zda inkoust prostoupil hluboko do pergamentu, nebo je dosud spíše na povrchu. Inkoust (na rozdíl od barvy, kterou jsou psány některé rukopisy) je totiž chemicky aktivní a prostupuje do hloubi pergamentu. K tomu potřebuje čas. Na podobném principu spočívá i nově objevená metoda (Augerova), která zjišťuje, jak se inkoustový tah časem rozpil do šířky. To se dá změřit a na rozdíl od Bělohoubkovy metody je tato nedestructivní. O této a jiných metodách napsal články RNDr. Karel Nesměrák, současný předseda naší společnosti.

Závěrem, plánuje Vaše občanské sdružení Česká společnost rukopisná k významnému roku 2017 nějaká nová badání v oblasti RKZ?

Při řešení této otázky je nezbytné odlišit průzkum hmotný od ostatního. Naše společnost nemůže provádět hmotné zkoumání bez souhlasu kompetentních institucí. Těmi je Národní muzeum, případně Ministerstvo kultury. Kromě toho je zde problém potřebného přístrojového vybavení a příslušných odborníků. Můžeme jen dát podnět, aby příslušné instituce daly souhlas k průzkumu třeba nějakou novou metodou na nějakém pracovišti, které by bylo ochotno a technicky schopno zkoumání provést. Takové podněty už dány byly, ale setkaly se s odporem u vedení Národního muzea. Nevylučuji však, že v budoucnu bude naše Společnost podobný podnět opakovat.

Realismus jako umělecký směr. Spory o naturalismus. Vliv francouzské a ruské realistické a naturalistické literatury.

Mladí kritičtí autoři soustředění okolo časopisu Čas (Jan Herben – Deset let proti proudu, Hubert Gordon Schauer) formulují nové požadavky na pravdivost uměleckého díla s odvoláváním se na ruské či francouzské autory, zejména Émila Zolu, kterého mnozí kritizovali za drastičnost a cynismus jeho děl. Nicméně Zola byl osobou, která vystupovala nejen ve sféře umělecké, nýbrž též v politické struktuře. Vystoupil proti antisemitismu francouzské oficiální politiky. S jeho jménem zůstává spjat termín **naturalismus**.

Hubert Gordon Schauer se proslavil polemickým článkem **Naše dvě otázky**, který vyšel roku 1886 jako úvodník v 1. čísle revue Čas → klade si dvě otázky: ① Co Češi poskytl evropskému kontextu? ② Není lepší se přidat k Němcům? Mělo vůbec národní obrození smysl? Článek vyvolal ostrou reakci. Schauer byl stejně jako Masaryk prohlášen za veřejného nepřítel. Z této polemiky vzešla pak dlouhá diskuse o smyslu českých dějin.

Podstatnou roli ve sporech o naturalismus sehrál **Vilém Mrštík** (*Moje sny. Pia desideria* (nesplnitelná přání) - úvahy, eseje, studie, články...), který vypracoval teoretické pojmy i některá kritéria - například pojem typizace (typizující realismus např. u J. K. Tyla v díle Strakonický dudák). Pojem realismus se v diskusích o něm objevuje ve dvou konotacích. V té první mluvíme o příkladnosti, ideálnosti vytvářeného obrazu, ve druhé jde spíše o fenomén zvaný naturalismus, syrová a drastická realita, která je součástí lidského života.

Josef Durdík vytýká v 90. letech naturalismu, že narušuje harmonii a jednotu různých složek uměleckého díla. Naturalismus podle něj vnáší do soustavy literárních druhů zmatek, ruší soběstačnost díla a **degraduje umělecké dílo na kopii života**.

Generace Moderny. Nová generace básníků, prozaiků.

Konec 19. století je charakterizovaný výrazným technickým pokrokem, rozvojem průmyslu a přesuny obyvatel do měst. Zdokonalují se univerzity, vědecké i společenské instituce - v roce 1890 založena Česká akademie pro vědy, v roce 1918 přejmenována na Českou akademii věd a umění.

Proti nacionalisticky orientovaným Mladočechům vystupuje skupina realistů, která v čele s Tomášem G. Masarykem usilovala o uplatnění demokratických a reformních principů. Snaží se vymanit vědu z nacionalistických tendencí, které byly uplatňovány zejména v žurnalistické tvorbě: české noviny **Národní listy** a časopis **Osvěta**.

Roku 1895 vychází v časopise Rozhledy **manifest České moderny**. Byly v něm formulovány představy a požadavky nové generace umělců. Autoři, kteří ho podepsali, požadovali, aby byl v literatuře užíván individualismus a právo na osobité pojetí tvorby. Mimo jiné mezi ně patřili:

- ✓ **F. X. Šalda** (koncipoval manifest, dílo Syntetism v novém umění)
- ✓ **František Václav Krejčí** - politik, zabýval se literární historií a kritikou
- ✓ **Antonín Sova** (Realistické sloky, impresionistické sbírky: Květy intimních nálad, Z mého kraje, Soucit i vzdor)
- ✓ **Otokar Březina** (Tajemné dálky)
- ✓ **Josef Svatopluk Machar** (koncipoval manifest, jeho první sbírka, realistická, Confiteor, dále politická lyrika Čtyři knihy sonetů či veršovaná dramata **Zde by měly kvést růže**)
- ✓ **Vilém Mrštík** (Pohádka máje, román Santa Lucia)
- ✓ **Josef Karel Šlejhar** (Kuře melancholik).

Mladá generace spisovatelů byla bez jednotného uměleckého programu, jednotícím prvkem byl rozchod s vládnoucí politikou, nonkonformismus (nepřizpůsobivost), polemika s představiteli politiky. Lišili se od předchozí generace, navazovali na Havlíčka a Nerudu. Pro svou vnitřní různorodost měla skupina jen krátké trvání.

- ✓ **manifest považuje kritickou činnost za tvůrčí práci**
- ✓ **česká moderna kritizuje nacionalismus, podporuje dělnické hnutí i ženskou emancipaci** (viz Machar - *Zde by měly kvést růže*)
- ✓ **charakteristickým literárněkritickým žánrem se stává esej, tedy žánr na pomezí mezi odborným a uměleckým stylem, který kladl stejný důraz na myšlenkový obsah pojmenování jako na kultivovanou a přímo básnickou formu.**

Ústředním bodem tohoto období se stal rovněž spor o smysl českých dějin. Zahájil ho Masaryk díly **Česká otázka**, **Jan Hus** a **Karel Havlíček**, v nichž rozvíjel své pojetí češství a náboženské humanity, která byla nenásilná, činorodá a demokratická. Český historik Jaroslav Goll, který vedl s Masarykem kampaň proti Rukopisům, považoval hledání náboženské humanity v českých dějinách za nevědeckou konstrukci.

Jmenujme další autory:

- ✓ **Ignát Herrmann** byl vnímán jako přímý pokračovatel Nerudy (*U snědeného krámu*).
- ✓ **Tézeza Nováková** - Maloměstský román
- ✓ **Gabriela Preissová** - Její pastorkyňa
- ✓ **Stroupežnický** - Naši furianti
- ✓ **bratři Mrštíkové**

Spory o Vrchlického;

Již Vrchlického počáteční lyrika naznačuje, že do české literatury vstoupila osobnost, která v mnoha směrech vyjadřovala nové pojetí básnické tvorby. Nelze se proto divit, že nebyla také přijímána jednoznačně. Zvláště silný odpor vyvolala básníková orientace na cizí látky, která se také stala na sklonku sedmdesátých let popudem ke **kritickým útokům obviňujícím Vrchlického z kosmopolitního přehlížení české tematiky**, z opomíjení potřeb národního života. Tato kritika, vedená z konzervativního stanoviska tzv. moravské kritiky i kritiky slovenské a zejména pak kritického kruhu kolem Osvěty, vycházela ze zjednodušených představ o potřebách národního života a o vztazích české literatury k soudobým evropským literárním proudům. Avšak i na stránkách Osvěty, zvláště ve Statích E. Krásnohorské, se objevily námitky, které nemířily jen k úzce pojaté otázce tematiky. Krásnohorská neodmítala kontakt s evropskými literaturami, ale měla výhrady k romantickému způsobu zpracování cizích látek. Směřovala k tomu, aby Vrchlického poezii, v níž dovedla rozeznat nevšední básnický talent, svázala bezprostředněji přímo s potřebami národně osvobozenického boje. V těchto dvou střetávajících se koncepcích, Vrchlického a Krásnohorské, se projeví protiklady, které v různé podobě provázely českou literaturu téměř po celé 19. století. Zde se vyhranily v rozpor mezi poezií, která se zdánlivě nadřazuje soudobé národní společnosti, která však zároveň naznačuje její rozpornost, a mezi požadavkem kritiky, aby poezie stála ve službách národně osvobozenického boje. Obě koncepce měly své dobové oprávnění, protože odrážely podstatné stránky tehdejší společnosti; teprve v jejich vzájemném doplňování mohla česká literatura plnit své mnohostranné společenské poslání, jak to také jasnozřivě konstatoval Jan Neruda. Tento rozpor ostatně záhy ztratil svou ostrost, když Vrchlický, aniž opustil základní směr své tvorby, řadou básní s českými historickými látkami usmířil dosavadní odpůrce.

Breviř moderního člověka – Vrchlického reakce na kritické hlasy

Šaldův spor s lumírovci → na Vrchlickém kritizoval neúprosně myšlenkovou nepůvodnost, parnasistickou ustrnulost, a to hlavně v Baudelairových překladech. Příčinu sporu ovšem vyvolal sám Vrchlický, který přátelsky přecenil průměrného Antonína Klášterského (básnické sbírky Spadalé listí, Ptačí zpěv či Písně práce) a nedocenil průkopníka moderní lyriky Antonína Sovu.

vliv překladů na rozvoj nové literární poetiky.

Jaroslav Vrchlický, vlastní jménem Emil Frída, se ve své překladatelské činnosti věnoval převážně poezii. Přeložil Dantovu Božskou komedii, indiánský epos Píseň o Hiavatě a jeho zásluhou se do Čech dostalo rovněž velké množství strofických forem (francouzská balada) a žánrů.

Vrchlický přeložil též **Havrana** od E. A. Poea, kde proslulý refrén „nevermore“ přeložil jako „nikdy víc!“. Byl za to kritizován, že tím nevzbuzuje stejné pocity jako onen originál, napodobující krákání havrana, jenž věští smrt.

Nová role literární kritiky (F. X. Šalda).

Šalda se stal prvním specializovaným kritikem u nás, který kritiku pojímal také jako samostatný literární druh. V Literárních listech Šalda otiskne svou první teoretickou statí **Syntetism v novém umění** jako polemiku s kritikami své povídky (povídka Analýza – napadl ji Jan Herben) → hájí východiska vlastní tvorby a programově vytyčuje vývojové perspektivy. **Oproti dosavadní pouze dojemné nebo normativní kritice usiloval o její zvědeckost.** Byl ovlivněn Hennequinem a jeho **estopsychologií** (kritická metoda zahrnující v sobě tři vědní disciplíny: estetiku, psychologii a sociologii a chápající umělecké dílo jako znak psychologického ustrojení jeho autora i jeho vnímatelů). Dějiny národní literatury tak Hennequin pojímal jako výraz psychologického vývoje národa. Šalda posléze vstupuje do redakce Ottova slovníku naučného a roku 1895 spolu s Macharem koncipuje manifest Česká moderna.

Nejvýznamnějším kritikem realistického proudu České moderny byl **František Václav Krejčí** – prvního skutečného českého básníka viděl v Máchovi – napsal: Zrození básníka či Deset let mladé literatury. Otcové literární historiografie – 2

nejstarší příručky napsali: **Vlček - Dějiny české literatury** a **Jakubec - Dějiny literatury české**.

Arne Novák - Stručné dějiny literatury české

Jan Mukařovský - představitel českého strukturalismu (Máchův Máj)

A. M. Piša - Soudy, boje a výzvy → nejpodnětnější se mu jevila poezie civilizační - není divu, vždyť spolu s Wolkerem a dalšími stál u zrodu programu proletářské poezie, kterou v dobových polemikách obhajoval

Karel Teige - Stavba a báseň

Bedřich Václavek - český marxistický estetik, rozpracoval směr socialistického realismu

Miroslav Rutte - divadelní kritik

Impresionismus, dekadence, symbolismus.

Impresionismus jako pojem vznikl už roku 1858 při diskuzích francouzských malířů, které vyvolal obraz Claudea Moneta *Imprese, východ slunce*. Na veřejnosti se ale začal ve větší míře používat až v souvislosti s výstavou, kterou roku 1874 uspořádala skupina mladých francouzských básníků. Impresionisté zobrazovali zejména přírodu a městské prostředí ve své jedinečnosti, snažili se zachytit osobitost a krásu okamžiku. Setkáváme se tedy u nich s vyobrazením lánů obilí, oblohy, pouličního ruchu nebo běžných předmětů každodenního života, které jsou ale zachycované v jedinečné podobě, v jaké je umělec zobrazoval - ukazuje se neopakovatelné lámání světla a nálada barev.

Hlavním námětem v literatuře je krajina ve své prchavosti a neopakovatelnosti, typické jsou motivy vln, větru nebo slunečního svitu. Jako příklad můžeme uvést básnické sbírky **Antonína Sovy** *Květy intimních nálad*, *Z mého kraje* a *Soucítí i vzdor* či básnickou sbírku **Jaroslava Kvapila** *Padaající hvězda*. Impresionismus se projevil také v próze, například v *Pohádce máje* **Viléma Mrštika**. Z dramatických děl zasažených impresionismem uveďme díla **Fráni Šrámka** *Léto (1915)* a *Měsíc nad řekou (1922)*.

K určitému rozštěpení mladých autorů ještě před vydáním manifestu České moderny došlo kvůli nejradikálnějším odpůrcům současné literatury, **Arnoštu Procházce** a **Jiřímu Karáskovi z Lvovic** (*Bezcestí, Zavřená okna, Sodoma*), již vytvořili vlastní skupinu, nejčastěji označovanou jako **česká dekadence** → negace společenských hodnot, krajní subjektivismus, hlásání nálad smrti a zániku, erotika a hlásání myšlenek západních literatur.

Symbolismus vznikl jako reakce na impresionismus v 90. letech. Zobrazuje skutečnost pomocí symbolů. Symbolisté chtěli proniknout hlouběji ke skutečnosti tím, že se soustředili na vnitřní život. Vyjadřují své myšlenky zahaleně a obrazně, velkou pozornost ponechávají fantazii. Symbolistická poezie se tak stává jedním ze způsobů vyjádření dobového protikladu jedince a společnosti. Řadíme sem **Antonína Sovu** (*Zlomená duše, Vybouřené smutky (báseň Řeka), Ještě jednou se vrátíme*), nejtypičtějšího symbolistického básníka **Otokara Březinu** - **Václav Jebavý** (*Tajemné dálky, Svítání na západě* či *Větry od pólů*) i mladší autory - **Karla Hlaváčka** (*Mstivá kantiléna*) a **S. K. Neumanna** (*Spravedlnost, ochránkyně dobrých, Jsem apoštol nového žití, Apostrofy hrdé a vášnivé, Satanova sláva mezi námi*).

Mezi vrchol českého symbolismu řadíme sbírky *Vybouřené smutky* (Sova), *Mstivá kantiléna* (Hlaváček) a *Větry od pólů* (Březina).

- ✓ F. X. Šalda v recenzi ocenil, že Sova na rozdíl od Březinova mystického a metafyzického symbolismu stvořil symbolismus „sociální“ a psychologický.
- ✓ Neumann redigoval *Almanach secese*, jenž soustřeďoval všechny autory od dekadence, symbolismu až po impresionismus.

Okruh Moderní revue.

První a nejstabilnější časopiseckou tribunou byla Moderní revue. Jejími vydavateli byli **Jiří Karásek z Lvovic** a **Arnošt Procházka**. Zpočátku s nimi spolupracovali také **Karel Hlaváček** a **Hugo Kosterka**.

Moderní revue se kromě psaného slova zaměřovala také ke grafice či cizím

spisovatelům, jejichž texty uváděla i v původních jazycích. Orientovala se na soudobé spisovatele a myslitele, z filosofů to byl Friedrich Nietzsche, z francouzských prokletých básníků a symbolistů Charles Baudelaire či Paul Verlaine, z Angličanů Oscar Wilde...

Její prvním ideovým spojencem se stal individualistický anarchismus. Ten si bral za cíl likvidaci existující společnosti → volná láska, legitimita homosexuality, důsledné osvobození umění od všeho kromě umění samotného, jediným kritériem kritiky byla estetická funkce, oceňovala se odvaha šokovat. Do okruhu moderního revue patří autoři jako **Miloš Marten (Styl a stylizace)**, **S. K. Neumann (Almanach secese)**, **Karel Hlaváček (Pozdě k ránu)**, **Viktor Dyk (A porta inferi, Marnosti)**...

Součástí činnosti Moderní revue bylo i vydávání **knihovny Moderní revue** (77 svazků).

18. PŘEDVÁLEČNÁ GENERACE

Druhá generace Moderní revue. Prózy se sociálními tématy.

Z bouřlivé nálady v devadesátých letech, kdy se pod pohybem dělnické třídy otřásal celý společenský život, kdy se v Podkrkonoší znovu a znovu opakovaly stávky českých dělníků a kdy se stupňovala do krajnosti bezohlednost kapitalistických podnikatelů, se zrodil třídilný román **V temných vírech** (1900) **Antala Staška**. Jeho nejrozsáhlejším románem je **Na rozhraní**, zobrazující spletitý hospodářský, sociální a národnostní boj v malém městě. Největší síla Staškových společenských románů je v charakteristice postav a v líčení jejich osudů. Navíc jsou jeho romány přímo nabity dějovostí.

Ivan Olbracht (1882 - 1952) byl prozaik se zaměřením na sociální tematiku, levicově orientovaný politik, publicista a syn Antala Staška. Mezi jeho nejvýznamnější díla se sociálními tématy patří **O zlých samotářiích** (1913), soubor 3 povídek z prostředí cirkusáků, tuláků a lidí na okraji společnosti, kteří bojují o udržení zbytků své důstojnosti a svobody. Živí se způsobem neuznávaným společností a touží po svobodě. Během války vyšel rovněž **Žalář nejtemnější** (1916), psychologický román o chorobné žárlivosti a sobectví slepce, ztráta kontaktu se světem, nedůvěra k nejbližším, týrá všechny kolem sebe → kritika měšťáckého individualismu.

Fraňa Šrámek - **Prvních jedenadvacet** - povídkový soubor, náměty ze života buřičů, ztroskotanců, společenská kritika. **Stříbrný vítr**.

Marie Majerová se zajímala o zobrazování těžkého života průmyslového dělníka, jeho bída a nelidských pracovních podmínek. Šlo o žánr sociální povídky, pro který byly typická naturalistická líčení bída, ubíjející prostředí, dokumentární detaily a sentimentální klišé → **Povídky z pekla** (povídky o dělnících), **Nepřítel v domě** (život české chudiny ve Vídni), dílo **Panenství** nebo její první velký román **Náměstí republiky**.

Lyrizovaná próza.

Próza stoupenců moderny - **lyrizovaná (ornamentální)** próza - se vzdávala děje. Hledala vnitřní pravdu, opřenou o subjektivní prožitek a o živelné jednání vedené citem, vášní a intuicí. Nešlo jí o věrohodný obraz, ale o sugestivní tlumočení jedinečného prožitku či hodnocení světa a k tomu samozřejmě potřebovala prostředky běžně používané v lyrice - obrazná pojmenování, zvuková ladění vět, odstavců, promluvy jako celku. Tyto prostředky působí ornamentálně.

Tématem jsou **láska, přátelství, příroda** - zkrátka aspekty působící jako útočiště proti osamělosti. Lyrizovanou prózu psal z mladých autorů kolem roku 1900 kdekdo a bohatě se publikovala. Jmenujme **Jiřího Karáska ze Lvovic** a jeho **Stojaté vody** či **Ostrov vyhnanců**.

Také Antonín Sova přispěl svou špetkou do mlýna. Na počátku 20. století napsal trojici lyrizovaných románů, v nichž si klade otázky, jak žít v současných poměrech a co dělat pro jejich napravení. Ve dvou románech si jeho hrdinové libují v pozorování a přemítání o světě. Jsou to **Ivův román** (1902) a **Výpravy chudých** (1903). Výpravy chudých jsou románová kronika, která se u nás na přelomu 19. a 20. století velice pěstovala (Alois Mrštík - Rok na vsi, Alois Jirásek - U nás). Na rozdíl od kroniky hledá autor naději v tom, co přichází, co je potřeba vysnit, nikoli ve včerejších a vůbec minulých jistotách. Sovovým třetím románem je **Tóma Bojar** (1910), v němž ovšem hrdina konečně koná. Odhodlal se totiž změnit jihočeský venkov, ohrožený vyhladověním a bídou, a tak vstupuje do politického zápasu a agituje za práva rolníků. Rozsáhlé předvolební projevy svého hrdiny psal Sova se znalostí poslaneckých řečí, jejichž texty si opatřil.

Mezi další autory řadíme:

Vilém Mrštík - **Santa Lucia, Pohádka Máje**; **Josef Karel Šlejhar** - **Dojmy z přírody a společnosti**; **Růžena Svobodová** - **Na písčité půdě, Černí myslivci**; **Otakar Theer** - **Pod stromem lásky**.

Poezie v reakci na symbolismus.

Předválečná generace či generace buřičů. Taková označení se používají pro generaci s **minimální teoretickou** aktivitou, která neměla kritiky, kteří by zformulovali její východiska a cíle, pro generaci, která nepsala programové prohlášení a skupinové manifesty a ani **nezakládala skupinové časopisy**. Na začátcích autoři reagující na symbolismus prošli Moderní revue a Neumannovým Novým kultem → pak publikovali v anarchistických, sociálnědemokratických a národněsocialistických periodikách. **První vlnu těchto básníků reprezentuje: Šrámek, Toman, Dyk, Gellner**. Všichni prošli na začátku **vlivem symbolistně dekadentní poetiky**. V Moderní Revue byly vydány A porta inferi (Dyk), Pohádky krve (Toman) či Šrámkova poezie z gymnázia. Kolem **1900 odklon od dekadentní a symbolistické poetiky** a nástup nové poetiky. Mladí básníci se **spontánně zpovídali** ze svých lásek a nelásek, šokujících zážitků, dennodenních pocitů a příhod. **Tématem poezie** byl život ve své fyzické podstatě, nesnadný, drsný, těžko snesitelný, ale i tak milovaný spolu s **provokací, vzdorem a výsměchem**. **Lyrický hrdina je reálný člověk**, ztotožňující se s lidmi z okraje společnosti, s vyvrženými, se zběhlými studenty, tuláky, prostitutkami, posmívá se měšťákům, idealistům, i sobě samému. **Slovník poezie**: expresivní hovorové výrazy, vulgarismy, obraty současné žurnalistické hantýrky, **ironie, emocionalita, polarita světa**; zájem o všední život. Poezie se vrací **do konkrétního světa**, básník přestává být mluvčím kolektivu, ale vypovídá o své zkušenosti, své situaci, o sobě. Básník není oddělen od každodenního života, je jeho přirozenou součástí. **Tématem básní je konkrétní zážitek, který je bezprostředně citově vyjádřen**.

Básníci narození koncem 70. let 19. století (jejich ideovým vůdcem byl S. K. Neumann).

Fráňa Šrámek - Života bído, přec tě mám rád

Karel Toman - Pohádky krve, Torzo života, (hořká milostná poezie)

František Gellner - Po nás ať přijde potopa (1901), Radosti života (1903)

V. Dyk - Síla života, Marnosti, Satiry a sarkasmu

Hlavní linii **Gellnerovy sbírky Radosti života (1903)**, kterou vydal v nejbouřlivějším období svého studentského života, ve 22 letech, tvoří konkrétní situace z obyčejného života. Verše reagují na falešnou dobovou morálku a pokrytecké maloměstské ideály (autenticky a syrově). První báseň **Patnáct lahví koňaku** (vydána v září 1896 v časopise Švanda dudák) vyniká typickým gellnerovským pijáckým motivem a cynickým pojmáním úmrtí. Ve sbírce nacházíme též básně s erotickou tematikou (Noc byla touhou přesycená). Gellner usiloval o zrušení hranice mezi literaturou a skutečným životem autora a polemicky se tak vymezoval vůči silně stylizované tvorbě symbolistů a dekadentů. Už v názvu můžeme rozlišovat jednotlivé tematické celky - Radosti života = alkohol, sex, divoké flámy, chvilková erotická dobrodružství. Dějištěm jsou hospody, městské ulice či hodinové hotely. Verše vynikají jazykovými kontrasty, kdy jednou autor používá odborné termíny, poetické obraty a náhle přechází do městské mluvy plné vulgarismů a slangu. Některé básně zhudebnily kapely Visací zámek, Volant; dále písničkáři Jaromír Nohavica či Jan Burian.

Kolem roku 1910 nastává nové období tvorby tomanovské generace. Díla jejich příslušníků se odvracejí od buřičství k vnímání skutečnosti, přírody, člověka a země. Lidský osud je nahlížen v hlubších souvislostech. (**K. Toman - Sluneční hodiny, Neumann - Kniha lesů, vod a strání, Šrámek - Splav** → zvláště Neumann a Šrámek bývají přiřazováni k naturalismu či vitalismu.)

První impulsy expresionismu.

Pojem expresionismus se užívá v různém smyslu. Jednak je jím označováno komplexní umělecké hnutí, zahrnující vedle vlastního expresionismu směry jako byl novoklasicismus, kubismus, kuboexpresionismus, futurismus, kubofuturismus, rozvíjející se v evropských literaturách zhruba mezi léty 1905 - 1927, nebo ho lze postihnout jako jeden z několika uměleckých směrů, které v tomto období působily. Expresionisté chtějí dílem vyjádřit vnitřní podstatu skutečnosti. Uměleckého díla má vyjadřovat nesmyslnost a chaos moderního světa.

Pro formování českého literárního expresionismu před válkou bylo důležitých několik podnětů:

- ✓ pražská výstava norského malíře Edvarda Muncha, také úsilí domácích malířů z okruhu Osmy, kteří měli četné zahraniční kontakty
- ✓ překlad Estetiky Benedetto Croceho - zdůraznil význam intuice
- ✓ díla světové literatury - Dostojevský, Tolstoj, severští autoři

Přestože se u nás expresionismus deklaroval jako umělecký program až po první světové válce (brněnská Literární skupina soustředěná kolem časopisu Host), tendence s ním spojené se objevují již před válkou. K. M. Čapek Chod - **Patero novel, Nové patero, Patero třetí**. Viditelně se expresionistická poetika uplatnila také v oblasti divadelnictví. Viktor Dyk - **Zmoudření dona Quijota**. Nejsilněji se však první vlna expresionismu projevila v próze:

- ✓ **Jakub Deml - Hrad smrti, Moji přátelé, Tanec smrti**
- ✓ **Ladislav Klíma - Utrpení knížete Sternenhocha** (vydané po válce)

Do pozdější doby, první třetiny dvacátého století, řadíme české expresionistické autory jako **Richarda Weinera (Lítice), Jakuba Demla (Hrad smrti, Tanec smrti, Moji přátelé, Miriam), Ladislava Klímu (Utrpení knížete Sternenhocha)** a Jaroslava Haška. Eseje o těchto čtyřech expresionistech sepsal **Jindřich Chalupecký**, později vydáno v díle **Expresionisté**.

Almanach na rok 1914 a jeho autoři.

Almanach na rok 1914 byl sborník českých avantgardních výtvarníků a literátů vydaný roku 1913. Autory almanachu spojovalo osobní přátelství, **odpor k impresionismu, symbolismu a dekadenci, obrat k světu moderní civilizace**. Almanach byl ilustrován **kubistickými kresbami**.

Iniciátorem byl básník **Otokar Theer (Úzkosti a naděje, Všem navzdory)**, dobře informovaný o francouzské literatuře. Redigoval ho **Otokar Fischer** a přispěli do něj i bratři Čapkové, kteří ke spolupráci přivedli **S. K. Neumanna**. I když byl nejstarší z autorů, byly to právě jeho tři básně (**Dub, Střevlíci a Cirkus**), které nejlépe charakterizovaly nový směr. V letech 1911 - 1914 vznikaly Neumannovy **Nové zpěvy** → touto sbírkou vtrhl do české poezie motivy spojené s novodobou technikou (Zpěvy drátů, Chvála rotačky) i velkoměstským životem (Cirkus, Černoch) → dravá technická civilizace, kdy člověk je součástí sociálního kolektivu (volný verš, nepravidelný, rýmovaný i nerýmovaný). **Neumann** také napsal soubor fejetonů: **At' žije život**.

- ✓ **Almanach na rok 1914 nepřinesl ucelený a jasně formulovatelný teoretický program**, který by obsáhl estetiku nové literární tvorby.
- ✓ Nejcenějším výsledkem tehdejšího programového úsilí o moderní umění byly Čapkovy překlady shrnuté do knihy **Francouzská poezie nové doby**.

Bratři Čapkové napsali **Zářivé hlubiny**, kde líčí zkázu mohutné lodi Oceanic, určitě pod dojmem zkázy Titanicu (ten ztroskotal v dubnu 1912). Na několika stránkách se střídá perspektiva vidění: zpravodajství, báseň v próze o lásce, úvahy o smyslu života a světa... dynamické proměny zorného úhlu v jediném textu připomínají kubistický obraz.

Novoklasicismus.

Souběžně s expresionismem se u nás objevuje na počátku devadesátých let směr, jehož přínosem byl akcent na tvůrčí kázeň, na přesná pravidla a vnitřní řád uměleckého díla. Moderní směry i expresionismus usilovaly o maximální uvolnění tradičních forem, nyní se objevuje snaha vrátit se k formální kázni, znovuobjevit krásu v uměřenosti. Z Německa ho k nám uvedl **F. X. Šalda** - dílo **Novoklasicismus** (1912). Znamená pro něj puristické hnutí, kult formy a taky kult pozitivního životního programu. Novoklasicistní žánry: **lyrická poezie, novela a tragédie**.

F. X. Šalda - kniha esejů **Duše a dílo**; rozsáhlý román **Loutky a dělníci boží**

Antonín Sova - novela **Pankrác Budecius kantor**

K. M. Čapek Chod - novela **Vysoké C**

Viktor Dyk - revokace staré literární památky, drama **Zmoudření Dona Quijota**, novela **Krysař**

Josef a Karel Čapkové - **Krakonošova zahrada**

Německy psaná literatura daného období v českých zemích.

Německá literatura z Čech vznikala často v regionech, byla plná nejrozličnějších dialektů a nepronikla s výjimkou nejvýraznějších osobností do povědomí celoněmecké kultury. **Karel Klostermann** - své prvotiny psal německy, později se ale přiklonil k češtině a proslul svými romány jako **V ráji šumavském**, **Mlhy na Blatech** či **Ecce homo!** (Ecce homo znamená „Ejhle (Hleďte, tady je) člověk“ a podle Janova evangelia výraz pronesl Pilát k davu, kterému zmučeného Ježíše nechal ukázat.)

Mimořádný význam měla skupina spisovatelů, jejichž tvorba je vázána na pražské prostředí → označená Maxem Brodem jako **Pražský kruh** (Der Prager Kreis). Patřil sem již zmíněný Max Brod, dále Rainer Maria Rilke, Paul Leppin, Franz Kafka či Franz Werfel.

Řada německy píšících autorů měla zájem o dění v české literatuře, pořádali kulturní večery, kam zvali nejen domácí autory, ale i spisovatele z Německa, a překládali významná česká díla do němčiny a tím jim otvírala cestu k evropskému čtenáři.

Němečtí romantikové na přelomu století vytvořili skupinu **Mladá Praha**, jejíž členové měli kontakty s českou dekadencí a orientovali se i na evropské kulturní dění a spolupráci s ním. **Mladá Praha** vnímala Prahu jako magické město, kde stále žijí legendy a mýty, jako děsivou metropoli plnou děsivé atmosféry, násilí a sexu → **Paul Leppin - dílo: Severýnova cesta do tmy.**

Nejvýznamnějším autorem tohoto období byl **Rainer Maria Rilke** (sbírka **Oběti lárům** - vyznává se z lásky k rodnému městu i ze sympatií k Vrchlickému, Zeyerovi či Tylovi).

Okolo roku 1910 se objevuje nejslavnější a zároveň poslední generační vlna pražských autorů německého jazyka, většinou Židé, intelektuálové z vyšších společenských vrstev, vychovaní německy. Tvoří „užší pražský okruh“, k němuž patřili zejména **Max Brod (Tychona Brahe cesta k Bohu)**, **Franz Kafka (Popis jednoho zápasu, Proměna, Ortel, Venkovský lékař, Amerika, Proces, Zámek)**, **Franz Werfel (Čtyřicet dnů; Sjezd abiturientů - 1928)**, **Egon Ervin Kisch (Z pražských ulic a nocí, Pasák holek)**.

Vznik první republiky v roce 1918 neznamenal konec německé literatury v Čechách, nicméně její zlaté období končí roku 1924, kdy umírá Franz Kafka, její největší představitel.

F. Kafka (1883-1924) - Proces - německy psané dílo (důležitější však je, že byl Žid a žil v neklidné době v Praze → rozpadá se stabilní útvar Rakousko-Uhersko, a tak pro člověka citlivého, jako byl Kafka, je tato dobová neuróza nepříjemná; navíc měl špatný vztah s otcem → dílo: **Dopis otci**). Impulsem pro psaní **Procesu** mu byla událost, kdy zrušil zasnoubení se svou holkou. Začal psát první kapitolu a poslední kapitolu (**stavebnicový styl psaní**, Kafka byl mistr zkratky a náznaku, používal advokátštinu a protokolární zpravodajství) → jeho psaní je kombinací realismu a symbolismu.

Ústředním tématem jeho tvorby je **vina**. Povídka, která předcházela **Procesu**, se nazývá **Ortel**, v ní našel sám sebe, svůj styl, **napsal ji přes noc** a při předčítání plakal.

Dílo Franze Kafky upravoval Max Brod, nechtěl, aby obraz Kafky odpovídal skutečnosti.

19. PRÓZA V PRVNÍM DESETILETÍ ČSR

Vrcholná tvorba autorů starší generace. Čapek Chod, Benešová, Tilschová.

Karel Matěj Čapek Chod - připojil si přízvisko „Chod“, aby se odlišil od Karla Čapka. Byl to žurnalista a představitel českého naturalismu. Pražský román obohatil o pohled plný úsměšků, ironie a travestování. Jeho prvotinou byly **Povídky**, dále sepsal travestie na pražské romaneto Arbesovo nazvané **Nejzápadnější Slovan a Zpověď naturalistova**. Pražský román Čapka Choda představoval hlavní město jako labyrint, v němž zabloudí kdekdo, jako mlýn, který kdekdo a kdekoho semele. Vrcholné romány **Turbína** a **Antonín Vondřejc**.

Božena Benešová - patřila k přátelskému okruhu F. X. Šaldy. Od počátku tíhla k hutnému, věčnému výrazu, k promyšlené stavebnosti. Spatřovala **naději pro celý národ v mravním přerodu** jedince → dvoudílný román **Člověk**. Povídky a novely: **Nedobyta vítězství, Myšky** apod.

Tilschová - představitelka českého naturalismu (Emil Zola). Byla otřesena sebevraždou manžela. Ve svých dílech ukazuje úpadek bohatých rodin → **Fany, Stará rodina, Synové, Vykoupení**.

Zikmund Winter - **Mistr Kampanus** → konflikt jedince a doby; obsáhlý obraz poměrů na Karlově univerzitě kolem roku 1620

dále:

- ✓ Ladislav Klíma - Velký román, Utrpení knížete Sternenhocha
- ✓ Jakub Deml - Hrad smrti, Tanec smrti
- ✓ Ivan Olbracht - Žalář nejtemnější

Spisovatelé se za války stali mluvčími demokratické jednoty národa. Angažovali se i ve vlastní literární tvorbě. Nejširší ohlas získalo dílo **Aloise Jiráska - Temno** (1915, rozsáhlé obrazy české minulosti). Jmenujme taktéž **Antonína Sovu (Zpěvy domova)** či **Karla Čapka**, který přeložil šedesát moderních francouzských básníků od Baudelaira po Apollinaira (**Francouzská poezie nové doby, Pásmo**).

Literatura s tématem 1. světové války.

Díla vznikala za války (1914-1918) i po ní. Charakteristické jsou pocity, životní postoje a hrůzy či utrpení lidí za války.

próza

- ✓ **John - Večery na slamníku** - vojenský slang, nářečí - válka z pohledu nemocnic
- ✓ **Hašek - Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války** (4. díl dopsal Karel Vaněk).
- ✓ **Richard Weiner - Lítice**
- ✓ **Jan Weiss - Barák smrti** - soubor devíti expresivních povídek, ve kterých autor zachycuje ve fantazijně halucinačním stavu hrůzu člověka v zajateckém táboře zamořeném tyfovou nákazou
- ✓ **Karel Konrád - Rozchod!** (hrdiny knihy jsou studenti, kteří museli zanechat studia a jít na vojnu. Jediné, po čem tito mladí kluci touží, je slyšet „Rozchod!“); **Dinah** (muž, který se dostane do vězení, smí poslouchat gramofon → podle hlasu se zamiluje do černošské zpěvačky Dinah)
- ✓ **Jiří Kratochvíl - Medvědí román**

Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války - hlavní postava Josef Švejk, typ mazaného prostáčka (Enšpígl, Sancho Panza), v podobně satiricko-groteskním duchu napsal několik próz také Ivan Olbracht (například Historie Emanuela Umáčeného). Sám Hašek měl zkušenosti z války a revoluce, což se promítá pochopitelně i do jeho románu, který je komponován jako volný sled výjevů, rozhovorů a Švejkových vyprávění - začíná zprávou o sarajevském atentátu, odehrává se nejprve v Praze, potom v jižních Čechách a v Uhrách, nakonec v blízkosti fronty v Haliči. Jednotlivé epizody i Haškov jazyk se vyznačují improvizovaností. Četné dialogy těžší z mluvené češtiny a vulgarismů, uplatňuje se byrokratická a vojenská hantýrka, rakouská

němčina, maďarština či polština. Švejk si uchovává svůj úsměvný klid i ve chvíli obvinění ze špionáže, kdy mu hrozí smrt. Svou horlivostí přivádí úřady a nadřízené k zuřivosti. Ukazuje nesmyslnost válečné mašinérie. Švejk není nikde blíže popsán, neznáme jeho věk. Kniha je doplněna ilustracemi od Josefa Lady, které působí idylicky. Z divadelních a filmových přepisů Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války je pozoruhodný loutkový film Jiřího Trnky, v němž Haškův text čte Jan Werich.

poezie

Zkušenost vojáka na frontě se stává důležitým tématem **Fráni Šrámka**, který válku prožil v uniformě rakousko-uherského řadového vojáka. Jeho reflexe najdeme v básnickém díle **Splav**, v dramatech **Hagenbeck**, **Zvony** a **Soud** a v souboru povídek **Žasnoucí voják**.

Vrchol české občanské lyriky tvoří **Dykova „válečná tetralogie“ (1909-1918)**, a to básnické sbírky:

- ✓ **Lehké a těžké kroky**
- ✓ **Anebo**
- ✓ **Okno** (verše z vězení)
- ✓ **Poslední rok**

Legionářská literatura.

Legionáři byli čeští a slovenští vojáci, většinou zběhové či zajatci, kteří bojovali po boku Dohody proti Rakousku a Německu za svobodu vlasti. Vyznamenali se hlavně v Rusku v bitvě u Zborova a Bachmače. Měsíce a léta strávená v legiích poznamenala tvorbu několika umělců, jmenujme představitele oficiální vyzdvihované literatury → **Rudolf Medek, Josef Kopta a František Langer** → jejich prózy vyšly společně jako **Legionářské povídky (1928)**.

- ✓ **Rudolf Medek - Plukovník Švec** - jedna z nejúspěšnějších inscenací Národního divadla; **Lví srdce** (básně)
- ✓ **Josef Kopta** - trilogie **Třetí rota**, **Třetí rota na magistrále** a **Třetí rota doma** psychologická próza **Adolf čeká na smrt** či **Hlídač č. 47**.
- ✓ **František Langer** - za pobytu v legiích napsal hru **Vítězové**; vrcholem bylo drama **Jízdní hlídka**.
- ✓ **Jaroslav Kratochvíl** - **Řeka, Prameny**, či **Cesta revoluce. Československé legie v Rusku**

Josef Kopta po absolvování obchodní akademie narukoval na ruskou frontu, v zajetí vstoupil do legií (vojenské útvary, bojující proti Rakousku-Uhersku v armádách Dohody v Rusku, v Itálii a ve Francii), později pracoval jako redaktor. Jeho psychologický román **Hlídač č. 47** je tragédií a groteskou v jednom. Pojednává o osudu muže, který na čas přestává slyšet, ale pak z obavy před ztrátou podpory (nechce zklamat ženu) hluchotu předstírá → **v knize se hlavní hrdina Douša ani na smrtelné posteli nepřizná, že už slyší**. Paralelu k příběhu tvoří Olbrachtův **Žalář** nejtemnější, kde hrdina oslepne. Filmovou verzi **Hlídače č. 47** natočil Otakar Vávra, verzi z roku 2008 pak Filip Renč.

20. DVACÁTÁ LÉTA. PROLETÁŘSKÉ UMĚNÍ. POETISMUS. DISKUSE UVNITŘ AVANTGARDY

Mezinárodní souvislosti. Proletářské umění.

Roku 1918 skončila 1. světová válka, 28. října 1918 vzniklo Československo a zejména roku 1917 proběhla **Velká říjnová socialistická revoluce** → sen o revoluční přeměně světa mohl začít.

Rozhodující pro pochopení proletářské kultury jsou následující texty: **J. Wolker Proletářské umění** a **S. K. Neumann O proletářské poezii**. Základní dění proletářského umění se odehrávalo v časopisech **Kmen**, **Červen** a **Var**.

Teoretikem proletářského umění se stal **Antonín Matěj Píša (Souady, boje a výzvy** – statě k proletářské literatuře). Hlavní rysy proletářského umění:

- ✓ **kolektivnost** – jedinec nic neznamená, v centru zájmu je kolektiv dělníků
- ✓ **revolučnost** – revoluce vyřeší vše
- ✓ **optimismus** – optimistický pohled do budoucnosti
- ✓ **tendenčnost** – přiklání se k něčemu, autor není nestranný, ale obhajuje myšlenky revoluce
- ✓ **realismus** – pravdivé zobrazení skutečnosti

Autoři se zajímají o dělníka, sociální problémy, jednoduchost a srozumitelnost.

Jiří Wolker – *Host do domu, Svatý kopeček, Těžká hodina*

Jaroslav Seifert – *Město v slzách, Samá láska*

Josef Hora – *Pracující den*

Jindřich Hořejší – *Hudba na náměstí*

S. K. Neumann – *Rudé zpěvy, Nové zpěvy, České zpěvy* – vše jsou to patetické básně, jež se snaží burcovat proletariát pro komunistickou revoluci

Seifert pocházel z dělnické rodiny z pražského Žižkova (otec – zámečník – sociální demokrat). Studoval gymnázium, ale po sextě toho nechal a rozjel kariéru novináře a redaktora komunistického tisku. Začínal v Rudém právu jako redaktor. Roku 1984 dostal Nobelovu cenu za literaturu.

Důležitou knihou **proletářské poezie** zůstává Seifertova první sbírka **Město v slzách**. Ta je věnována „básníku z nejmilejších Stanislavu K. Neumannovi“. Sbíрка se vyznačuje **záměrnou jednoduchostí, křiklavými nadsázkami, naivní spontánností**, je **neintelektuální a výrazově citová. Verše jsou patetické a špatné**. Město v slzách je výzvou k uskutečnění revoluce, jaká proběhla roku 1917 v Rusku, o níž Seifert tehdy věřil, že uskutečnila sen o spravedlivém uspořádání světa. Ústřední obraz sbírky, město v slzách, je inspirován Neumannem (Sen o zástupu zoufajících – báseň Stráň chudých lásek), metaforika však často odkazuje na křesťanský mýtus. Autor se mnohde považuje za **mluvčího lidu**.

Báseň **Monolog bezrukeho vojáka** → vojákovi vzal granát ruce, ovšem nelituje toho, když jde kolem něj žena, představí si, jak by ji sice mohl obejmout, nicméně se tento chtíč dá překonat a vydržet to. Ovšem když vidí stávkující lidi v ulicích, chudý proletariát, kterým vládne bohaté vrstva a nakonec je zmlátí a rozeženou policisté, právě v tuto chvíli voják lituje, že nemá ruce. **Síla je v davu**. Báseň **Město v slzách** → chudí pláčou a jejich slzy by mohly zatopit továrny, banky, paláce... důvěra v Komunistický manifest. V závěru autor věští chudým slavný zítřek.

Devětsil. Poetismus v poezii a próze. Literární skupina a její program. Význační básníci a prozaici tohoto období.

Na počátku dvacátých let vznikla dvě umělecká sdružení mladé generace → **Literární skupina** a **Devětsil**.

Převážně brněnská **Literární skupina** byla založena v roce 1921 v Přerově a vydávala časopis **Host**. Mezi její představitele patřili Josef Chaloupka, Zdeněk Kalista či Lev Blatný (hra Kokoko-Dák). Skupina kladla důraz na mravní přerod, „revoluci srdcí“, nikoliv na násilný převrat. Většina autorů měla blízko k expresionismu.

Významnějším uměleckým svazem ovšem byl **Devětsil, který byl založen již na podzim 1920**. Hlavní základnu měl v Praze, pobočku v Brně. Členy Devětsilu byli absolventi

pražských gymnázií kolem Vladislava Vančury → Teige, Seifert (koncipovali revoluční sborník Devětsil), Nezval, Halas, také malíři Štýrský, Toyen či divadelníci Frejka, Voskovec či E. F. Burian. **Revoluční sborník Devětsil (redigovali Seifert a Teige) vydali roku 1922 v Praze** (odkazují k ruské revoluci, k marxismu či k názoru, že buď proletářské umění, anebo žádné!). Také **Jiří Weil** se během studií stává členem Devětsilu (inklinoval k sovětské literatuře, překládal Pasternaka, Majakovského či Lenina).

Mezi významné představitele tohoto období patří **Karel Schulz**:

- ✓ **Tegtmaierovy železárny** (podtitul Komunistický román) – sleduje život továrníka Tegtmaiera a skupiny levicových studentů – vražda továrníka – ta však není legitimizována ani z proletářské perspektivy, a také zůstává neomluvitelným aktem
- ✓ **Sever-Jih-Západ-Východ**

Josef Hora záhy po vydání Revolučního sborníku Devětsil se ve svém článku „Mladí z Devětsilu“ pozastavuje nad faktem, že teoretické kořeny poetiky a estetiky Devětsilu sice vyrůstají z marxismu a ruské revoluce, avšak umělecká praxe Devětsilu tenduje k moderním uměleckým směrům Západu.

Druhá fáze Devětsilu → Nezval společně s Teigem založili umělecký směr **poetismus** → vize komunistické společnosti, který však nepromlouval k současné bídě a k boji o spravedlivější svět, ale chtěl být předobrazem šťastného života. Inspiraci hledali jeho autoři zejména ve francouzském básníkovi Apollineirovi, ale rovněž v cirkuse, jazzu, filmu, exotismu či fotbalu. Používali volné asociace, metaforu i prolíná časových pásem. Hlavní znaky poetismu jsou tedy (pět A) **Apollinaire, apolitičnost, asonance** (rýmují se pouze samohlásky), **asociace a artisté**.

Jaroslav Seifert – Na vlnách TSF, Slavík zpívá špatně, Poštovní holub

Vladislav Vančura – proletářská literatura: Dlouhý, široký a bystrozraký, Pole orná a válečná; poetismus: Rozmarné léto

Karel Teige – Poetismus – teoretická stat

Vítězslav Nezval – Pantomima, Básně noci, Podivuhodný kouzelník, básně **Edison** a **Papoušek na motocyklu**

Konstantin Biebl – Nový Ikaros; Karel Schulz – Sever, Jih, Západ, Východ

Nezval se podílel i na vzniku surrealismu. Byl členem Devětsilu a do roku 1924 se angažoval v komunistické straně. Byl to básník (Podivuhodný kouzelník, Papoušek na motocyklu...), dramatik (Manon Lescaut, Milenci z kiosku...), překladatel (z angličtiny – Poe; z němčiny – Heine; z francouzštiny – Breton, Rimbaud) a publicista.

Nezval ve svém Edisonovi opěvuje vyspělou moderní civilizaci a technický pokrok. Pod tímto radostným opojením však prosvítá strach ze života a smrti.

Edison je lyrickoepická skladba (pásmo) o pěti zpěvech:

1. **zpěv** – zde se Nezval soustřeďuje na dialog básníka s jeho sebevražedným stínem; dialog reflektuje moderní společnost a dobu, v níž jedinec žije
2. **zpěv** – líčí Edisonovo mládí (*dozvíme se zde také, že jeho otec byl krejčí, švec a drvoštěp, který obchodoval s obilím*)
3. **zpěv** – zde ukazuje svět pokroku, techniky a moderní civilizace – odkazuje se na New York i Pensylvánii
4. **zpěv** – touha po vědeckém objevu, poznání a dobývání
– zajímavý odkaz k významným světovým osobnostem:

*Tisíc jablek spadlo na nos zeměkoule
a jen Newton dovedl těžít ze své boule
tisíc lidí mělo epilepsii
a jen svatý Pavel uzřel hostii
tisíc hluchých lidí bloudí beze jména
a jen v jednom z nich jsme našli Beethovena
tisíc šilenců již táhlo zámořím
a jen Nero dovedl zapáliti Řím
tisíc vynálezů jde k nám za sezónu
jenom jeden z nich však byl ten Edisonův*

Zmiňuje Ježíše Krista, Kryštofa Kolumba či známá místa jako Brazílii, Japonsko, Havanu či řeku Amazonku.

5. zpěv – básník vyjadřuje radost ze života a touhu po něm; vysvětluje, že „naše životy jsou jako noc a den“ (protiklad)

Absence interpunkce, a kromě toho Nezval uplatňuje i jiné poetické metody: **asociace, metaforu, prolínání časových rovin...**

Báseň v sobě skrývá mnoho protikladů – často se ve verších objevují motivy noci, proti níž stojí den; radost – smutek, světlo – stín; život – smrt... generální protipól pak představuje refrén, neustále se opakující v básni:

Bylo tu však něco těžkého co drtí
smutek stesk a úzkost z života i smrti
Bylo tu však něco krásného co drtí
odvaha a radost z života i smrti

Doslov básně se jmenuje **Signál času**.

- pesimisticky laděný text (Edison umírá)
- neklid světa, nikdo neví, co bude, nejistota, hrozba války, krize
- mění se pohled na život a na práci - má cenu žít?

Osvobozené divadlo.

Dramatická tvorba se rozběhla do dvou základních linií, z nichž první představovala klasický repertoár v tzv. kamenných divadlech (2 pražské scény – Národní divadlo a Městské divadlo na Vinohradech) a druhou linií byla divadla **avantgardní (= průkopnická, novátorská)**. Mezi avantgardní patřilo i **Osvobozené divadlo**, které oficiálně vzniklo v únoru 1926, založili ho režiséři Honzl a Frejka, a stalo se vlastně dramatickou sekcí uměleckého sdružení **Devětsil**. Zprvu se hrály jen představení futuristů, poetistů a dadaistů. Důležitým mezníkem se stal rok 1927, kdy v divadle se svými klavírními improvizacemi vystoupil **Jaroslav Ježek** a za pár měsíců téhož roku se zde objevila také dvojice **Jiří Voskovec** a **Jan Werich**. Ti zde představili hru **Vest Pocket Revue**, která zaznamenala nečekaný úspěch. Vlivem obou osob se tak Osvobozené divadlo stalo z experimentální scény profesionálním souborem. Zpočátku existence OD se hrály spíše dadaistické frašky **Golem**, **Sever proti Jihu**, posléze **hry politicko-satirické** jako **Caesar**, **Osel a stín**, **Kat a blázen**, **Balada z hadrů** nebo **Těžká Barbora**. Jedinečnost úspěchu V+W tkvěla především v tom, že se jim podařilo uskutečňovat humor, nad nímž se člověk skutečně bez zábran směje, což vzbudilo ohromný divácký úspěch. Aktuálnost, forby, improvizace, klaunství a odvaha komentovat politické a kulturní dění lákaly návštěvníky do Osvobozeného divadla.

Téměř všechny hry Osvobozeného divadla režíroval **Jindřich Honzl**.

Úloha K. Teiga při formování uměleckých programů.

Karel Teige působil v různých oblastech kultury. Řídil avantgardní časopisy, přinášel informace o moderním umění na Západě i v sovětském Rusku. Zabýval se literaturou, výtvarným uměním, filmem, estetikou a sociologií umění (**Jarmark umění**). Byl také knižním grafikem, autorem koláží a fotomontáží. V roce 1920 se stal spoluzakladatelem a vůdčí osobností Devětsilu, kde svoji činnost zahájil jako propagátor proletářského umění.

Roku 1934 se Teige stal členem a hlavním teoretikem Surrealistické skupiny. Novátorské postupy surrealismu, osvobozování imaginace a ducha chápal jako obdobu sociální revoluce. Na konci 30. let se ocitl – spolu s většinou členů Surrealistické skupiny – v konfliktu se stalinismem (esej **Surrealismus proti proudu**).

Redigoval řadu časopisů a sborníků jako *Orfeus*, *Stavba*, *Host*, *Pásmo*, *ReD*, *Země sovětů* či *Devětsil*.

Karel Teige byl programovým esejistou a kritikem avantgardy dvacátých a třicátých let. Podle Teigeho měl být poetismus, ta čistá básnická tvorba, doplněn konstruktivismem, metodou racionální přestavby světa. Tuto koncepci rozvíjí soubor jeho programových studií a úvah **Stavba a báseň**.

21. TŘICÁTÁ LÉTA. KRIZE AVANTGARDY A ROZVOJ ROMÁNU

Od poetismu k surrealismu. Mezinárodní kontakty a souvislosti.

Cesta od poetismu k surrealismu je usnadněna tím, že oba směry vycházely ze společných zdrojů. Z počátku šly každý svou cestou. Pro poetismus je charakteristická těsná vazba na funkcionalismus zejména architektonický (zejména vlivem Teigeho). První kontakty vznikly roku 1925, kdy Jindřich Štýrský a Toyen navštívili první výstavu surrealismu v pařížské galerii Pierre. Sbližování českých stoupenců poetismu s francouzskými surrealisty se datuje od konce 20. století, kdy se v některých devětsilovských časopisech objevují surrealistické texty včetně 2. Bretonova Manifestu surrealismu. Skupina českých surrealistů vystoupila na veřejnost s manifestem v květnu 1934, Nezval a Teige oznámili vyústění poetismu v surrealismus (vznikla tak oficiálně **Skupina surrealistů v ČSR**, běžněji označovaná jako **Surrealistická skupina**). Mezi signatáři byli spisovatelé Nezval, Teige, Biebl, malíři Štýrský, Toyen, režisér Honzl, skladatel Ježek či psycholog Brouk. Surrealistická skupina navazuje s francouzskými kolegy mimořádně úzké kontakty, například se skupinou Le Grand Jeu (Vysoká hra). Čeští surrealisté objevili jako svého předchůdce Karla Hynka Máchu.

Surrealismus se tedy zrodil již ve dvacátých letech 20. století ve Francii, a to jako poslední veliký -ismus. Za jeho první umělecký projev je pokládána próza **Magnetická pole** (1920) autorů P. Soupaulta a A. Bretona. Je to první kniha na světě, jež je napsána technikou psychického automatismu (tedy metodou náhodně se tvořících obrazů v podvědomí).

Nezvalova poezie surrealistického období, sbírky **Žena v množném čísle**, **Praha s prsty deště** a **Absolutní hrobař**, jsou pokusy uvést surrealistické teorie do básnické praxe. Nezval se zde inspiroval Daliho básnickými popisy vlastních obrazů, parafrázuje i básně Bretonovy a Soupaultovy. Další tvorba bývá poněkud zapominána: **Biebl** (sbírka **Zrcadlo noci**).

Nezval definoval surrealismus jako součet psychoanalýzy a marxismu – surrealisté na jedné straně usilovali o vyvážení se ze všech vazeb a o uvolnění lidské kreativity skryté v podvědomí. Na druhé straně ovšem svou aktivitu nevnímali jako čistě estetickou, ale silně se angažovali ve společenském dění své doby.

Básníci spirituální inspirace.

Ve třicátých letech dochází ke změně duchovního klimatu v Československu i v celé Evropě → Velká hospodářská krize, bída, sociální nepokoje, krize duchovních hodnot, vznikají fašistické a autoritativní režimy (v Německu od roku 1933 vládne jediná strana Adolfa Hitlera NSDAP, začínají být zřizovány první koncentrační tábory – Dachau). V roce 1933 vrcholí v ČSR krize, více než 1 milion lidí je bez práce. Roku 1939 byl zřízen Protektorát Čechy a Morava a v září nacistické Německo napadá Polsko. Začíná 2. světová válka (1939 – 1945).

V této době tvoří autoři jako **František Halas** – *poezie samoty a smrti* – pocházel z chudé rodiny, v 8 letech mu zemřela maminka, před tím také několik sourozenců. Stal se knihkupcem, byl členem brněnské pobočky Devětsilu. Napsal díla **Kohout plaší smrt** (život je nahlížen ze dna – „smrt“), **Mladé ženy**, **Staré ženy**.

Mladé ženy řadíme mezi českou erotickou poezii, která však nedosahuje básnické monumentality **Starých žen**. Mladé ženy vyšly až jako reakce na kladné i záporné názory na Staré ženy.

Staré ženy – nejslavnější báseň, o které Šalda ve svém Zápisníku řekl, že jde o „litanii (vytrvalou prosbu) hrůzy a lásky, růženec bolesti a křížové zastavení ticha před smrtí“. Pro Halase byla přebrazem babička, stará dělnice, která jej po smrti matky vychovala. Ve Starých ženách jsou krutě reálné, tragické rysy osamělé ženy na sklonku života → prosté líčení jednotlivých částí ženského těla (ruce, oči, klín...). **S. K. Neumann napsal veršovanou polemiku „Staří dělníci“, v níž kritizuje kňouravý pesimismus Starých žen a hlavně autorovo maloměšťáctví → Halas líčí ženu,**

starou, nepotřebnou, zapomíná na to, co prožila a čím vším si musela projít během svého života.

Čelním představitelem spirituální poezie byl Jan Zahradníček. Patřil ke skupině mladých, katolicky orientovaných literátů, sdružujících se kolem časopisu **Tvar**. Napsal **Jeřáby** (obrazy přesahující tělesnost, bezprostřední fyzickou existenci). Spirituální lyrika, založená na symbolické obraznosti a směřující k transcendentním, věčným hodnotám, se aktualizovala v době okupace a války. **F. Hrubín** po určitou dobu také patřil k tomuto směru – sbírky **Země po polednách** a **Včelí plást**.

Představiteli lyriky času a ticha se stávají **Hora** (**Struny ve větru**, **Dvě minuty ticha**, **Tvůj hlas** a vrchol české poezie třicátých let **Máchovské variace** → zde se Hora opřel o esej F. X. Šaldy Mácha snivec a buřič), **Seifert** (**Jablka z klína**) a **Hrubín** (**Zpíváno z dálky**).

Poslední etapa Horovy tvorby je spojena s tématem domova – v době ohrožení republiky (**Jan Houslista**). Také do Seifertovy tvorby přibýlo vědomí ohrožení národa. Přibývá aktuálních básní – cyklus **Osm dní** o smrti a pohřbu TGM.

Vrcholné období generace Devětsilu.

Tvorba členů Devětsilu dozrává a rozbíhá se různými směry. **Devětsil** (**Svaz moderní kultury Devětsil**) – název byl odvozen z malé, ale houževnaté rostlinky, který prý vymysleli bratři Čapkové. Umělecký svaz, později svaz moderní kultury, seskupení mladých českých umělců založen 5. října 1920 v kavárně Union v Praze, nepočetnou skupinou mladých umělců, který se však brzy rozrostl. Iniciátor V. Vančura, který se stal jeho prvním předsedou, dále hlavním organizátorem a teoretickým mluvčím byl Karel Teige.

Od proletářského umění se tvůrci později posunuli k moderně orientované tvorbě, jak je patrné ve sborníku **Život II. – Sborník nové krásy**. Tento sborník obsahoval články o estetice stroje, o reklamě, o architektuře transatlantických parníků, snímky z filmů, fotografie strojů, indiánské plastiky a jiné. **Ve své vrcholné éře razil Devětsil zásady dvou na první pohled protichůdných směrů, jakými byli konstruktivismus a poetismus** → Teige v letech 1927–1931 začíná redigovat časopis **Revue Devětsilu** (ReD), nicméně po dějinných událostech v naší zemi a po rozporech uvnitř skupiny se Devětsil v roce 1931 rozpadá.

Rozvoj románové prózy a její čelní představitelé.

Ve třicátých letech je posilována epičnost, autoři chtějí poznat minulost i přítomnost, analyzují existenciální problémy a snaží se být objektivní ve svých hodnoceních. Dochází k diferenciaci románu na nejrozličnější žánrové varianty jako **společenský román, regionální, ženský, studentský...**

Marie Majerová po experimentální **Přehradě** (1932) a řadě reportážních, pohádkových a propagačních knih se vrací k dějové próze. Vydala **Sirénu** (epos kladenských dolů a hutí, vyprávěný v rámci rodinné kroniky) a **Haviřskou baladu**, Ivan Olbracht po propagandistické **Anně proletářce** a po reportážně laděném **Zamřížovaném zrcadle** objevuje nové téma na Podkarpatské Rusi – vzniká jeho pravděpodobně nejlepší román **Nikola Šuhaj loupežník** a povídkový soubor **Golet v údolí**, kde se prolíná baladický a mytický svět se světem současnosti. K podkarpatské baladické látce sáhl také Karel Čapek v **Hordubalovi**. Baladická je ovšem jen první část románu, který sám je součástí noetické (noetický = poznávací) trilogie **Hordubal, Povětroň, Obyčejný život**.

Karel Čapek absolvoval FF UK, složil rigorózní práci z filosofie. Psal pro Lidové noviny. Byl také dramaturg (divadlo Na Vinohradech), kreslíř a vášnivý zahrádkář. Noetickou trilogii spojuje jistý problém – **možnost poznání druhého člověka**. **Hordubal – krvavá historie manželského trojúhelníku**. Hordubal je filosof, básník, citlivý (jedna z Čapkových masek). Tématem románu je **návrat**, jeho rodina pro něj byla jedinou jistotou. Šalda románu vytkl, že Čapek v něm stále řeší jenom manželku a její nevěru.

Čapek se ve svém psychologickém díle Hordubal inspiroval skutečným příběhem. Juraj Hordubal se po osmi letech vrací z Ameriky domů, ale žena se k němu nemá a dcera

ho nepoznává. Následně se od svých kamarádů dozvídá, že ho žena podváděla s čeledínem. Milostný trojúhelník končí tragédií (Hordubala zabijí ve spánku, nicméně byl stejně nemocný).

Utopická próza.

Tradice v evropském myšlení - Platón (ideální stát v Ústavě), Thomas Moore (Utopie), Campanella (Sluneční stát). U nás Marie Majerová - **Přehrada** - nenásilný převrat v Praze v budoucnosti. Karel Konrád - **Středozevní zrcadlo**.

Dům o tisících patrech (1929) **Jana Weisse** rozvíjí obraz podivného tisícipatrového domu-města. Ovládá je tajemný a zločinný Muller, který v něm vězní tisíce otroků a láká sem boháče, jímž slibuje výlet na cizí planety, ve skutečnosti je však olupuje a posílá na smrt.

Karel Čapek - Válka s mloky, Krakatit (1924) či **Bílá nemoc** se řadí mezi antiutopická díla, která kriticky nahlíží na přetechizovaný a společensky zmanipulovaný svět. Jde však stále o utopie. Podle Čapka je utopický žánr předpoklad k tomu, aby provedl určitý myšlenkový pokus, řešil něco, konstruoval nějakou ideovou stavbu, dovodil jakýsi program.

Psychologická próza.

Vedle společenského románu, který zobrazoval sociální problémy, se ve třicátých letech rozvíjela i próza zaměřená k lidskému nitru → **psychologický román** → odhaloval opomíjené vnitřní děje v člověku, nově zachycoval především síly podvědomí (hlubinnou psychologií se již za 1. světové války inspiroval Olbrachtův Žalář nejtemnější). Autoři psychologické prózy se tedy zaměřovali na nitro člověka, na osudovou determinaci a patologické jevy v životě hrdinů svých próz.

Jaroslav Havlíček - Petrolejové lampy - příběh nehezky, ovšem vitální a silně toužící Štěpky, která je v nešťastném manželství se svým bratrancem. Příběh, v němž najdeme stopy naturalismu a bizarní grotesknost hlavní hrdinky, zobrazuje rozpadající se svět.

Václav Řezáč - Černé světlo - výrazný psychologický román, kde vypravěčem je mravně narušená hlavní postava, člověk od dětství deformovaný morálně, pocitem méněcennosti hnáný ke zlu, které vždy nutně plodí další zlo.

Egon Hostovský - Žhář - tajemný detektivní příběh, který drží čtenářovu pozornost, přitom je prostý. Děj se odehrává v městečku Zbečnov, kde řádí žhář. Ústředním tématem však není řádění žháře, ale právě přerod z dětství u mladého člověka, rovněž psychologie rodiny a vůbec celé vesnice. Autor několikrát během vyprávění shrnuje poznatky o paličovi a logicky vysvětluje, kdo by jím mohl být, čtenář se tak stává součástí detektivního pátrání.

Jarmila Glazarová - Roky v kruhu - autobiografická próza o životě dvou lidí různých generací, domov je jako ostrov na možnosti bez možnosti úniku. Další romány: **Vlčí jáma**, **Advent** a **Chudá přadlena**

Ruralismus a regionální realismus.

Ruralisté jsou autoři, kteří se opírají o vztah k půdě, o tradici vesnické prózy s výrazným filosofickým podtextem, vycházejí z křesťanství a vnímají současnou vesnici jako jakýsi model světa. Spolupracovali s tiskem agrární strany a jejich teoretickým představitelem byl **Antonín Matula**, který prohlásil ruralismus za literární směr, který hodnotí kladně venkovského člověka i venkovské prostředí, za směr, jehož tvůrčí metodou je **realismus**, polemicky namířený proti avantgardě, kosmopolitické literatuře.

Venkovský život je pro ruralisty obranou hrází proti morální krizi soudobého světa. Na protikladu **zkažené město-ryzí venkov** se pokusili ukázat moderní krizi hodnot a zejména najít východisko z ní. Své názory prezentovali ve sbornících **Básníci selství** (uspořádal Josef Knap) a **Tváří k vesnici** (uspořádal Jan Čarek), jejich časopiseckou tribunu byl Sever a Východ. Jan Čarek ve své poezii čerpá náměty z rodného Písecka (**Chudá rodina z Heřmaně**).

Venkov byl vnímán jako jádro národa → vztah rolníka k půdě, vlastenectví, katolicství. Mezi další autory patří **Josef Knap - Réva na zdi** či jeho vrcholný román **Cizinec**; **František Křelina - Hubená léta** (hospodářská krize v Podještědí) a **Hlas na poušti**. Jmenujme také **Václava Prokúpa** a jeho romány **Zakryto slzami** a **Ztracená země**. Ruralisté byli po únoru 1948 většinou vyloučeni z literárního života a spolu s dalšími spisovateli odsouzeni v nezákonných procesech.

Společenský román.

Už některé z baladických próz na konci 20. a počátku 30. let mířily k zobrazení sociální problematiky, viz Nikola Šuhaj loupežník nebo A. M. Tilschová v díle **Haldy**, „kolektivní dějiny ostravského kraje“. Tento záběr rozvinul společenský román, jehož cílem bylo zachytit život dělníků, selského stavu, středních vrstev a velké buržoazie. V popředí je jak vývoj jedince v složitých společenských procesech, tak zobrazení prostředí a sociálních skupin.

Vančura - Rodina Horvatova; **Karel Poláček - Okresní město, Podzemní město, Vyprodáno** (díla z cyklu „okresního města“, předlohou mu byl Rychnov nad Kněžnou); **Zdeněk Němeček** - legionář a diplomat, vyznavač politického evropanství - dílo **New York: zamlženo** (o českých vystěhovalcích v USA); **Milada Součková - Odkaz a Zakladatelé** (dilogie).

22. ČTYŘICÁTÁ LÉTA

Poezie roku 1938/39. Jarní almanach básnický 1941 a jeho autoři. Program nahého člověka.

V září roku 1938 dochází k obsazení pohraničí Československa Němci (Mnichovský diktát), v březnu 1939 ČSR přestala existovat, české země byly prohlášeny za Protektorát Čechy a Morava a na Slovensku byl vyhlášen Samostatný Slovenský stát (fašistický stát prezidenta Josefa Tisa). Vše bylo podřízeno Němcům, němčina pronikla do rovin veřejného života. Byla zatčena řada představitelů české kultury → Čapek, Emil Filla, Peroutka a odvezeni do koncentračních táborů. Od roku 1941 dochází k deportacím Židů do táborů. Roku 1942 spáchán atentát na zastupujícího říšského protektora Heydricha (československá operace) → následovaly popravy celých rodin za schvalování atentátu (Vančura), došlo též k vyhlazení obcí Lidice a Ležáky.

Společenské klima období mezi zářím 1938 (uzavřením Mnichovské dohody) a březnem 1939 (vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava) bylo stísnující. Ke slovu se dostaly extrémní síly, k nimž se přidala i „kulturní pravice“ – řada publicistů a uznávaných autorů obviňovala z krachu republiky masarykovské liberály, ale i zednáře a komunisty, šířila antisemitismus a propagovala fašistické principy, zejména v časopisech Obroda a Vlajka. Pokusy čelit těmto výpadům nacházíme v časopise Hlas mladých (vydáváný mladými sociálními demokraty) a zejména v **Kritickém měsíčníku Václava Černého**.

Vzniká řada vynikajících básnických sbírek, vybroušených veršů, které reflektují úzkost o budoucnost národa. Spojuje je téma domova, tradic, které ožívají ve chvílích úzkosti a obav a které vytvářejí jakousi ochrannou bariéru v těžké době, kdy se hroutí vše, co tvořilo bezpečný rámec života: krajina dětství, rodinný život, postavy českých světců, velké osobnosti zejména 19. století (Mácha, Neruda, Němcová), velké dějinné události, ale i pohádkové bytosti. Jsou to obzvláště sbírky **Františka Halase (Torzo naděje, Naše paní Božena Němcová, Ladění), Jaroslava Seiferta (Zhasněte světla, Světlem oděná, Vějíř Boženy Němcové), Josefa Hory (Jan Houslista, Zahrada Popelčiny), Viléma Závady (Hradní věž), Vítězslava Nezvala (Pět minut za městem) a Vladimíra Holana (První testament).**

Na konci 30. let se formuje též v české poezii nová básnická generace, narozená mezi léty 1915 – 1920. Mladí básníci vycházejí z představy krize moderního umění, kterému vytýkají nedostatek „obecně lidského obsahu a významu“ (Chalupecký), příliš mnoho experimentu, nadměrný zájem o formu. Žádají, aby se umění vrátilo ke každodennosti. Vůdčí osobností byl Kamil Bednář (**Milenka modř, Kamenný pláč, Veliký mrtvý**).

První tribunou pro okruh Kamila Bednáře byl Studentský časopis, v němž se postupně objevují knížky básnických prvotin.

Jarní almanach básnický 1940 představoval 14 mladých autorů, mezi kterými byli Kamil Bednář, Ivan Blatný, Jiří Orten (Karel Jílek), Josef Kainar či Oldřich Mikulášek. **V úvodním slově charakterizoval jejich poezii Václav Černý jako lhostejnou k ideologiím a sociálním programům,** odvracející se od heslovité rétoriky a politické tendenčnosti. Ukázala se přímá souvislost s dílem starších básníků, zejména Horovým, Halasovým, Holanovým a Zahradníčkovým. Projevil se výrazně tragický životní pocit.

Krátce po tomto almanachu vyšla stať **Slovo k mladým (1940)**, v níž se **Kamil Bednář** pokusil charakterizovat základní životní postoj nové generace. Zdůraznil nedůvěru k ideologiím všeho druhu, skepsi k myšlenkám technického pokroku, strokové civilizaci a obrat k lidskému nitru. Proti vykořenění a dezintegraci touží nalézt nejhlubší vrstvy lidské podstatnosti – tzv. **nahého člověka**, neotřeseného vnějšími vzbami, který by se měl stát teprve východiskem k člověku společenskému.

V poezii se odráží vnitřní svět člověka, pocity radosti, štěstí, ale i zmaru, smutku a zklamání. Existenciální okruh kolem Kamila Bednáře tvořili **Jiří Vajl (Zbraně bezbranných – analýza lidské společnosti), Bohuslav Březovský (Člověk Bernard – mravní sebevýchova), Karel Dvořáček (Živ buď, neumírej – rysy křesťanství**

se zde mísí s naivním sociálním utopismem) a **Dušan Pala (Stromy a kamení - 5 povídek**, jejichž postavy jsou nuceni jednat, vybrat jednu z možností, která je pak poznamená na celý život). Nutno dodat, že nejvíce styčných bodů s existencialismem lze hledat u autorů **Mucha (Most)**, **Hostovský (Cizinec hledá byt)** a **Jiří Weil (Život s hvězdou)**.

Jiří Orten - Ohnice, Jeremiášův pláč, Elegie

Jiří Orten (vlastním jménem Jiří Ohrenstein, zemřel v září 1941) - Elegie - Pátá Ortenova básnická sbírka byla uspořádána těsně před básnickovou smrtí v krutých podmínkách okupované země, z cenzurních důvodů však mohla vyjít až po druhé světové válce (roku 1946). Orten byl básník, který začal knižně publikovat na počátku protektorátu - pod krycími jmény, skrývajícími jeho židovství (Karel Jílek, Jiří Jakub). Před svou tragickou smrtí pod koly německého sanitního auta připravil ještě cyklus **Elegie - 9 žalozpěvů**, které se vyznačují následujícími aspekty: **dialogičnost, dramatickost, podpořené shakespearovským blankversem, motiv milostného zklamání, lidské samoty apod.** Ortenovy verše byly v dobové recepci chápány jako živá hmota, jako nejčistší výraz společného pocitu generace, ovlivněné tíživou krizí doby. Připomínaly otřesnou válečnou zkušenost a genocidu Židů, znovu však obnovily i model básníka hlubinné meditace máchovského rodu. Ortenův verš se v Elegiích dramatizuje a epizuje.

1. elegie → odsouzení na smrt nežádají život, ale ubohou rozkoš jako večeři či víno. **5. elegie** → návrat po kalbě (to známe) - opilci, pozvracené chodníky, milenci se vrací od dívek. **7. elegie** → asi vrchol celé sbírky → vyjadřuje touhu po dialogu, po druhém člověku, byť už to není reálný člověk, ale vzdálená postava kohosi neznámého, oslovuje dánskou spisovatelku Karin Michaelisovou, jejíž román *Nebezpečný věk* ho hluboce zasáhl. **9. elegie** → závěr, v němž autor zjišťuje, že jediný zdroj svobody ve světě, který ještě existuje, je tvorba. Také děkuje za vše, co mu život dal.

Hanuš Bonn, zemřel v Mauthausenu

díla: **Tolik krajin (1936)** - poezie ovlivněná raným Wolkerem, plná důvěřivé lásky k lidem a k světu. Poezie z přelomu 30. a 40. let ztrácí optimistické ladění:

Daleký hlas - překlad písňových textů primitivních národů + další překlady

Ivan Blatný - syn spisovatele Lva Blatného, člena brněnské Literární skupiny

Orten a Blatný jsou svým způsobem protichůdci: Ortenova poezie je založena na **metonymickém myšlení** - Blatný pracuje s **metaforou**; Ortenova poezie **se brání opakováním, variacím, směřování různorodých prvků** - u Blatného je opakování stavebním prostředkem, stejně jako zkoumání možnosti výběru a variací

Skupina 42.

Skupina 42 představovala v letech 1942 - 1948 seskupení mladých literátů a výtvarníků (7 malířů, sochař Ladislav Zív, fotograf Miroslav Hák, **5 básníků** → **Ivan Blatný, Jiřina Hauková, Josef Kainar, Jiří Kolář**, po válce **Jan Hanč** a teoretici Jindřich Chalupecký a Jiří Kotalík). Vycházeli z tradice moderní meziválečné tvorby a ve svých dílech usilovali o existenciální mytologii všedního života městského člověka. Skupina se orientovala na problematiku města a jeho periferie, zachycení způsobu existence člověka v prostředí moderní civilizace, v jeho každodennosti. Důležitý je tedy **návrat k realitě**, od které se avantgarda vzdalovala, položit důraz na odpoetizování skutečnosti, na její **přímé pojmenování**. **Společné téma: nepoetický všední den**. Znovu ožil **zájem o epičnost** - básně zachycují banální, **každodenní situace** a příběhy bez jejich hierarchizace a hodnocení: krajina = městská krajina (periferie města), která je spíš smutná a ošklivá, než v tradičním smyslu poetická a na níž se odehrávají scény plné deziluze. Poetičnost poezie je postavena na konfrontaci tradičně nepoetického s tradičně poetickým.

- **Ivan Blatný** - spolu s Chalupeckým patřil k zakladatelům Skupiny 42 (díla: **Paní Jitřenka, Melancholické procházky, Tento večer**).

- Jindřich Chalupecký - *Svět, v němž žijeme* (koncepce civilismu, v níž říká, že potřebujeme tvorbu, která by se vymanila z literatury)
- Jiřina Hauková - manželka Chalupeckého (dílo: *Cizí pokoj*)
- Josef Kainar - *Nové mýty*, absurdní hra *Ubu se vrací aneb Dršťky nebudou*
- Jiří Kolář - *Ódy a variace* (válečná sbírka), *Prométheova játra*
- Jan Hanč - *Události*
- Jiří Kotalík - spolu s Kolářem překládali americkou poezii

Rozvoj životopisného románu.

Biografický román je specifický typ románu, který tematizuje životní osudy některé významné osobnosti. Autoři těchto románů vycházejí ze studia dobových dokumentů, ale rovněž z deníků, memoárů a jiných materiálů o pojednávané osobě. Tohoto faktografického materiálu se využívá dle autorova uvážení, buď je potlačena literárnost a důraz je položen na fakta (vzniká tak životopisná monografie), nebo převládne snaha vytvořit osobité beletristické zpracování životních osudů (biografický román).

Mezi klasické životopisné romány můžeme v období čtyřicátých let zařadit **Manžel slavné ženy** (o Boženě Němcové a jejím muži), **Stín přes paletu** (o malíři Gauguinovi) či **Král sloužím** (o Janu Lucemburském) od Jana Václava Rosůlka či **Největší z Pierotů** od Františka Kožíka.

Nesmíme ovšem zapomínat ani na ženy. Konvenční biografické romány o umělcích píše například také Sonja Špálová. Ve sledovaném období vychází její **Černý Honzík** (1939) o Janu Nerudovi a román **Mánesovi** (1940), podávající osudy celé malířské rodiny, především však Josefa a Amálie.

Vzápětí po **Sonje Špálové** přichází s biografickým románem o Mánesovi také Anna Maria Tilschová → zkušená autorka bohužel v **Orlím hnízdě** (1941) neosvědčuje dosavadní šikovnost, knize schází výstižný realismus stejně jako sociálně psychologická přesvědčivost. Obrazy ze života Josefa Mánesa (od dětství takřka po smrt) a celé jeho rodiny jsou více úsporným beletrizovaným životopisem než románem.

Mezi autory konvenčních biografických románů se zařadil i **Jaromír Hořejš** knihou *Pout' bez návratu* (1941), sledující J. K. Tyla od raného mládí po smrt.

Psychologická, historická a fantastická próza za okupace.

Do popředí se dostává linie psychologického románu a psychologické novely s mravním poselstvím. Uplatňují se v nich vlivy učení Sigmunda Freuda. Začínají se jim věnovat i autoři, kteří se do té doby spíše orientovali soudobým společenským tématům. Jmenujme například **Marii Pujmanovou** a její psychologickou novelu **Předtucha** (1942).

- ✓ **Václav Řezáč** - *Černé světlo, Rozhraní*
- ✓ **Karel Konrád** - *Postele bez nebes*
- ✓ **Vladimír Neff** - *Třináctá komnata* (rušné příběhy z pražské Kamy)
- ✓ **Jan Drda** - *Živá voda*

Historický román a tzv. próza génia (dílo o významné osobnosti) související s obrazem minulosti a tradicemi. Historické náměty souvisely se soudobým podobenstvím a měly odrazovat aktuální dění a oslovovat současnost. Úkolem historické prózy bylo poukazovat na mimořádně kladné i záporné okamžiky v českých dějinách, zdůrazňovat češství, vyzdvihovat významné osobnosti z českých dějin a tímto vším posilovat český národ v boji proti fašismu.

- ✓ **V. Vančura** - *Obrazy z dějin národa českého* (před dokončením Vančura zemřel)
- ✓ **K. Schulz** - *Kámen a bolest* - vrcholné dílo české historické prózy.

Mezi fantastickou prózu můžeme zařadit **Jana Weisse** a jeho **Nosiče nábytku** (próza s fantastickým a psychologickým zaměřením vznikla za 2. světové války).

Díla založena na tradici vypravěčství, díla, která tíhnou k elementárním hodnotám jako vyznání lásky k domovu a k českému člověku.

- ✓ **Jan Drda** - *Městečko na dlani*

Zapomínat bychom neměli ani na humoristické prózy typu **Cirkus Humberto** od **Eduarda Basse** či **Saturnin** od **Zdeňky Jirotky** (intelektuální humor – inspirace britským dílem *Tři muži ve člnu*; figura dokonalého a suverénního sluhy Saturnina osobitě navazuje na starou tradici komedií; román vyšel za okupace v roce 1943, o rok později pak román **Muž se psem**).

Literatura období 1945 – 1948. Literatura reagující na válku a osvobození.

Období mezi květnem 1945 a komunistickým převratem v únoru 1948 se vyznačuje tím, že těžiště literárního života se začalo zřetelně přesouvat z oblasti estetické do sféry politické. Literatura se musela vyrovnávat s centralizací, s regulací trhu a s plánováním výroby i spotřeby, tedy s nastavením principu řízení společnosti. Společnost tyto zásady přijímala poměrně souhlasně, neboť v nich viděla organizační a ekonomický předpoklad úspěšného budování poválečného života.

Atmosféra nadšení ze znovunabytí státní samostatnosti i pocity solidarity a sounáležitosti opětovně posílily sklony ke kolektivismu. I přes všechny dobové podmíněné trendy si literární život během let 45-48 uchoval relativně pluralitní a svobodný charakter.

21. června 1945 zemřel Josef Hora → zřízen po sovětském vzoru titul národního umělce, který sloužil ke zdůraznění významu umění – titul udělovala vláda (až do roku 1989).

Ferdinand Peroutka v roce 1946 v článku **Tvoř, umělče** ironicky poznamenal: „V literatuře nepanuje radostný vzruch... více se politizuje a reprezentuje, než tvoří.“

Poezie této doby:

Zahradníček – Stará země; La Saletta

Blatný – Tento večer; Hledání přítomného času

Kolář – Ódy a variace; Dny v roce

Kainar – Osudy; Nové mýty (s proslulým textem **Stříhali dohola malého chlapečka**)

Vladimír Holan – Dík Sovětskému svazu, Panychida či **Rudoarmějci**

V prvních měsících a letech po okupaci vycházely knihy „vězeňské“ literatury. Nejznámější a světoznámou se stala **Reportáž psaná na oprátce Julia Fučíka**, vzniklá v pankrácké věznici. Dramaticky a emotivně líčí protinacistický odboj, výslechy, postavy spoluvězňů a dozorců, stále věří v komunismus jako jedinou budoucnost lidstva. Vzdálené optimistickému patosu a rétorice jsou naopak verše **Josefa Čapka** **Básně z koncentračního tábora** (nutno připomenout, že Josef Čapek zemřel v koncentračním táboře). Dále verše **Seifertovy (Přilba hlíny)**, **Hrubinovy (Chléb s ocelí)**, **Halasovy (báseň Barikáda)**, **Kolářovy (Sedm kantát)** a další jako například **Drdův** soubor povídek a črt **Němá barikáda**, **Hrátky s čertem** (pohádková divadelní hra) či reportáže **Jiřího Muchy** **Oheň proti ohni**.

Hlavním reprezentantem prózy s tématem odboje se tedy stal **Jan Drda** a jeho kniha **Němá barikáda (1946)**. Jde o 11 epizod zachycujících český národní odboj počínaje demonstracemi v říjnu 1939 přes výjevy z heydrichiády (sugestivně evokované např. v povídce **Vyšší princip** → zfilmováno Otakarem Vávrou) a různé podoby aktivního odporu až k pohnutým scénám z pražských barikád. Autor uplatňuje většinou schematické typy postav (obyčejní lidé, jednoduché charaktery, jen několik málo výrazných rysů) i příběhů (navození situace, rozhodnutí k činu, čin). **Hrdinství** je elementární lidská hodnota, základní význam má přitom moment rozhodnutí k činu (velice dobře je motiv hrdinství vidět zejména v povídce **Hlídač dynamitu**). Další znaky:

- ✓ **vyhrocená konfliktní situace** = záruka emocionální působivosti a patetického vyznění jednotlivých povídek
- ✓ postavy se stávají hrdiny jakoby proti své vůli (čin má podobu splnění samozřejmé lidské povinnosti)
- ✓ reportážní styl psaní, odpsychologizovaný

Jako prozaickou polemiku s Němou barikádou lze vnímat i první verzi románu Josefa Škvoreckého **Zbabělci**, která vznikla na přelomu let 1948-1949.

František Hrubín už za války v době stalingradské bitvy napsal báseň **Stalingrad (1942)**, téma rozvíjela poéma **Jobova noc (1945)**. V pozdějších verších se František Hrubín vracel k existenciálnímu rozměru své poezie, zejména v poemě **Hirošima**.

Poválečné aktivity Skupiny 42, surrealistů a dalších literárních uskupení.

Po válce se ke Skupině 42 přidal **Jan Hanč (Události - civilní poezie a próza)**. **Kolář** vydal roku 1950 **Prométheova játra**.

Ve vlastní tvorbě surrealistů došlo oproti předválečné etapě k rezignaci na revoluční romantismus a soustředění spíše na básníkův individualismus, novými podněty se stala teorie kolektivního nevědomí Carla Gustava Junga, ale také oživení dadaistických postupů a černého humoru.

Pozoruhodným je permanentní kritický postoj surrealistů vůči existencialismu, s nímž jej ovšem spájí určité shodné aspekty v hodnocení situace člověka v moderní době.

Skupina Ra - mladí surrealisté, jejichž tvorba přímo navazovala na předchozí pohyby a proměny českého surrealismu

- ✓ **Václav Zykmund** - zakladatel edice Ra (1937) v Rakovníku a surrealistické Skupiny Ra v Brně
- ✓ poválečné stoupence surrealistického hnutí spojoval jeden společný zájem: **přehodnotit původní předválečná stanoviska, znovu formulovat programové cíle a nalézt nové inspirační oblasti a umělecké možnosti**
- ✓ z původní skupiny surrealistů v ČSR zůstalo po skončení války pouhé torzo
- ✓ V. Nezval, jeden z jejích zakladatelů, se s ostatními rozešel již v roce 1938 na základě konfliktu politické povahy (odmítal kritiku tehdejších stalinských procesů v SSSR)
- ✓ ke zformování skupiny došlo rovněž v průběhu války a styčnou osobností, sjednávající první kontakty, byl především Karel Teige, jenž pečlivě sledoval tehdejší nové surrealistické aktivity
- ✓ prvním společným projevem ještě nezformované skupiny byl sborník **Roztrhané panenky**, jenž neoficiálně vyšel v roce 1942
- ✓ skupina měla pražské a brněnské centrum a tvořili ji v době její nejintenzivnější činnosti literáti Ludvík Kundera a Zdeněk Lorenc, výtvarníci Josef Istler, Bohdan Lacina, Václav Tikal, Václav Zykmund a fotografové Miloš Koreček a Vilém Reichmann

K prvnímu oficiálnímu společnému projevu Skupiny Ra došlo v roce 1946 vydáním sborníku **A zatímco válka (1946)**. **Formulace programového vyhranění se objevily až v následujícím sborníku - v katalogu nazvaném Skupina Ra (1947)**

- ✓ autoři se sice podle něj hlásili k základnímu surrealistickému východisku, ostře se však stavěli proti jeho jednoznačnému zaměření
- ✓ odmítali především úzké pojetí surrealismu jako čistého psychického automatismu
- ✓ Skupina Ra neměla teoretického mluvčího a nedostatečná teoretická báze jí byla odpůrci vytýkána
- ✓ **Ludvík Kundera** se roku 1946 stal výkonným redaktorem brněnského revue Blok, která byla vedle Kvartu nejdůležitější časopiseckou platformou, na níž se představovali autoři surrealistické orientace
- ✓ v Kunderových prvních básnických dílech (**Živly v nás, Lavina**) se promítají obrazy válečného děsu - Kundera byl totálně nasazen u Berlína - střetávají se s obrazy prožívané lásky
- ✓ básnická tvorba **Zdeňka Lorence (Vodnář v blížencích, Plavba)**

Spořilovští surrealisté

Uskupení kolem vůdčí osobnosti Zbyňka Havlíčka. Svou činnost začali rozvíjet v roce 1942 → **Spořilovští surrealisté**
Zbyněk Havlíček napsal ve 40. letech řadu sbírek, zůstávajících v rukopisech Zem Zemřít (1945), Odvahu! (1946), či Robinson bez moře (1947) - dominuje v nich

tendence k sugestivní obraznosti a nesmiřitelný odpor proti jakékoliv moci vnějšího světa, omezující svobodné individuální prožívání čisté imaginace
- součástí jeho díla byly také překlady francouzských autorů, projevoval rovněž intenzivní zájem o problémy psychoanalýzy

Vývoj surrealismu po roce 1968

Srpnem 1968 skončila druhá etapa surrealismu v Československu. První období, kdy byla Praha po Paříži díky Karlu Teigovi, Vítězslavu Nezvalovi, Jindřichu Štyrskému a Toyen druhým hlavním městem surrealistického hnutí, ukončila známá roztržka mezi Vítězslavem Nezvalem a Karlem Teigem (**Karel Teige - Surrealismus proti proudu**, sumarizoval dění okolo Surrealistické skupiny a otevřeně se distancoval od řízeného uměleckého života v SSSR a negativních tendencí stalinismu, v kterém viděl nebezpečí diskreditace a deformace socialistických myšlenek; druhá část díla je polemikou s některými postoji a tvůrčími poklesky Vítězslava Nezvala).

V roce 1969 stačil ještě vyjít sborník Surrealistické východisko, který tvorbu tohoto druhého období souhrnně představil. Když sborník vyšel, byla už část členů Surrealistické skupiny v emigraci, další se připojili později a ostatní se ocitli v exilu vnitřním. Pařížská skupina zanikla, v Československu Surrealistická skupina pod vedením **Vratislava Effenbergera** sice pokračovala opět v ilegalitě, vydala ze sebe nepochybně pozoruhodná díla, uzavřela se však a její obecně inspirativní síla slábla. Po všech událostech konce šedesátých let se už na permanentní revoluce ducha (a společnosti atd.) a na modernitu přestalo věřit. Jak napsal v této souvislosti krásně a jemně Stanislav Dvorský: „I nesmrtelné ideje, spolu se světem, prostě stárnou.“

VRATISLAV EFFENBERGER - vůdčí teoretik Surrealistické skupiny, básník, výtvarný kritik, teatrolog a filmolog, založil časopis Analogon

- noční hlídač, od roku 1977 v invalidním důchodu

✓ SUROVOST ŽIVOTA A CYNISMUS FANTAZIE

- o filmové scénáře a pseudoscénáře psané od roku 1946 až do let osmdesátých
- o autor provádí negaci negace plnohodnotného života, k níž dochází v moderní společnosti založené na zmechanizovaných mezilidských vztazích a manipulovaných jedincích → snaží se osvobodit lidské individuum
- o úvodní esej knihy: *Negace negace není negativismus* (člověk byl lapen do sítě společnosti a není schopen prožívat a rozhodovat se; žije už pouze formálně, využívá technických prostředků, které jsou stále poruchovější; konzumní společnost produkuje svého masového snaživce **zbaveného individuality, ale toužícího po exkluzivitě** → jedinec je snadno manipulovatelný.
- o ve scénářích využívá pornografie, vulgarismů i fantasijských motivů

Poválečné diskuse o směřování naší literatury.

Prezident Beneš, uznávaný **Masarykův nástupce** a nejvyšší veřejná autorita, se orientoval na spojenectví se Sovětským svazem (věřil tehdy v jeho postupnou demokratizaci). Ohniskem sporů se stala otázka kulturní orientace - budeme více patřit k **Východu**, nebo k **Západu**?

Syndikát spisovatelů říká, že literatura není propagandou, stát do ní nemá zasahovat. **Václav Černý** zase tvrdil, že spisovatel má rezignovat na složité struktury.

Jen část mladých básníků navazovala na předválečnou avantgardní poetiku - k nim patřila surrealistická skupina Ra, která hledala inspiraci v moderní angloamerické kultuře (Ludvík Vaculík, Zdeněk Lorenc) a družina spořilovských surrealistů (Zbyněk Havlíček). Jiní se připojili k cestě k socialismu. Zvláštní skupinu tvořili spirituálně orientovaní básníci či poezie Jiřího Ortena.

Kritický měsíčník, V. Černý.

Revue pro literární a uměleckou kritiku, která vycházela v letech 1938 - 1942 a 1945 - 1948. Kritický měsíčník měl 14denní periodicitu, častá byla dvojčísla i trojčísla. Ambicí Václava Černého bylo již před válkou navázat na tradici Šaldova Zapisníku. Kritický měsíčník se zabýval následujícími tématy:

1. hrdá a sebestředná představa národní kultury, významné geopolitické postavení Čech
2. socialismus je vrchol a závěr tisíciletého civilizačního snažení o uspořádání společenských poměrů
3. spory o titul národního umělce - udělování žijícím osobám je špatně

Václav Černý v Kritickém měsíčníku propagoval náročnou existenciální literaturu (**První a druhý sešit o existencialismu**). Existencialistou pro něj byl Jiří Orten. Černý věnoval pozornost poezii (Halas, Hiršal, Hora, Hrubín, Baudelaire, Verlaine, Pasternak).

23. PADESÁTÁ LÉTA; SCHEMATISMUS V POEZII, PRÓZE, DRAMATU A LITERÁRNÍ KRITICE

Situace po únoru 1948 v literatuře a literární vědě;

Únorovým převratem roku 1948 komunistická strana úspěšně završila tříletou snahu o uchopení politické moci a nastolení své nadvlády nad celou československou společností. Činnost nakladatelství a vydávání časopisecké produkce byly po únoru 1948 ztíženy tvrdou cenzurou.

Práce na velkých kolektivních dílech typu Dějin české literatury či Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu naznačují, že literární věda působila v padesátých letech již v jiných podmínkách. V oblasti literární vědy zahájil 1. září 1948 činnost Ústav pro českou literaturu, působící v rámci České akademie věd a umění. Počet vysokých škol, a tím i počet profesně zdatných odborníků, se zvýšil zřízením Univerzity Palackého v Olomouci a celé řady pedagogických fakult, mezi nimiž v bohemistických oborech zaujala přední místo fakulta pražská, na které působil Felix Vodička.

Roku 1952 zahájila činnost Československá akademie věd (ČSAV), budovaná podle sovětského příkladu a sestávající z množství vědeckých ústavů. Historickými argumenty podpořil vznik nové instituce její první prezident Zdeněk Nejedlý. Součástí ČSAV, která měla být vrcholnou vědeckou institucí, se stal i Ústav pro českou literaturu. Jeho úkolem nyní bylo plánovitě provádět a koordinovat výzkum českého písemnictví, k čemuž byl postupně patřičně personálně vybavován. První ředitel Jan Mukařovský si na pracoviště postupně přivedl některé své nadané absolventy z pražské filozofické fakulty. Jedním z prvních zadání, které Ústav obdržel, byla příprava rozsáhlé expozice vývoje české literatury v nově založeném Památníku národního písemnictví.

V souvislosti s oficiálním proudem socialistického realismu vznikla velmi brzy po únoru 1948 v komunistickém stranickém nakladatelství Svoboda edice Světová četba a edice Klasikové, kde začala být vydávána klasická díla české a světové literatury. V září 1948 vedení KSČ zřídilo **Kulturní radu** s úkolem „projednávat všechny zásadní otázky v oboru ideologie a kultury“.

Za „buržoazní“ a „idealistické“ směry byly postupem času označeny veškeré metodologické přístupy, jež nevycházely z marxismu. Nejtvrdšího odsouzení se dostalo „reakčnímu kosmopolitovi“ a současně „nacionalistovi“ Arne Novákovi, jehož koncepce české literatury byla v mnohém protikladná oficiálnímu poúnorovému výkladu.

Uvolnění poměrů v polovině padesátých let se projevilo větší možností ideologicky nezaujatého bádání, což mimo jiné doložilo vydání knihy **Václava Černého Staročeský Mastičkář** (1955) či **Úvod do teorie verše** (1956) z pera Josefa Hrabáka. Nejvýraznějším českým literárním vědcem padesátých let byl nesporně **Felix Vodička** (**Počátky krásné prózy novočeské a Cesty a cíle obrozené literatury**), původně Mukařovského mladší strukturalistický soupeřník.

poetika tzv. socialistického realismu a její konkretizace v budovatelském románu a poezii;

Ustavující sjezd Svazu československých spisovatelů, nazvaný v tisku „sněmováním inženýrů lidských duší“, proběhl ve dnech 4. – 6. března 1949. Za jedinou a závaznou tvůrčí metodu byl prohlášen socialistický realismus, označený v projevu Jana Drdy za demokratický protiklad „teroru modernismu“. Oficiální proud **socialistického realismu** byl schematický a literárně konvenční.

Témata poezie: **reakce na válku** (vděčnost bojovníků na barikádách, oslava svobody, optimismus, patos, expresivita výrazu, oslava Rudé armády), **znepokojení a obavy o budoucnost, zklamání z poválečného vývoje, schematicismus, ódy na Stalina, Gottwalda** (tzv. frézistická poezie – politické, agitační verše, oslava pracujícího dělnictva, víra v světlé zítřky, lidovost výrazu, většinou literární primitivismus), **tematika rodné země, rodiny, všední reality**.

Frézistická poezie:

- ✓ Josef Kainar - Český sen (nejstalinističtější báseň **Políčko**)
- ✓ Pavel Kohout - Čas lásky a boje
- ✓ Stanislav Neumann - Píseň o Stalinu

Schematismus se vyznačuje dodržováním určitých pravidel, která potlačují autorovu vlastní uměleckou volnost (schéma, stereotyp, jazyková kliše, stroje, frézy, soustruhy) a též ideologicky zaměřeným obsahem (dogmata, idealizované postavy). Literatura schematismu je nekvalitní, bezduchá, nenávistná, oslavuje komunismus a pracující třídy. Patří sem **Vlastimil Školauda (Hlas doby)**, **Pavel Kohout (Verše a písně)**, **Stanislav Neumann (Písně o lásce a nenávisti)** a **Ivan Skála (Máj země)**.

Jako **budovatelská próza** je označována literatura, která se začíná vyvíjet v 50. letech 20. století. V souladu s koncepcí socialistického realismu tíhla k tradičním literárním prostředkům a k významové uzavřenosti. **Inspiraci** hledali její autoři v **romanopisectví 19. století**. Základním kamenem **budovatelské prózy** byla **přeměna člověka, respektive zrod kolektivů nových lidí**, kteří nacházejí sami sebe, své místo a uplatnění v budování nového a lepšího světa. Vzorem byla **postava dělníka - budovatele**. V budovatelské próze nacházíme i souhrn dobových mýtů:

- ✓ **mýtus kolektivity** - zárukou štěstí jedince je jeho identifikace se zájmy společnosti
- ✓ **mýtus mládí** - mladí nejsou zatíženi mentalitou starého světa a mohou tak jít příkladem nedůvěřivé starší generaci
- ✓ **mýtus utopický** - jedinec se nachází „ve šťastném věku“ (době), jehož symboly jsou Gottwald (schéma vůdce), továrny, zemědělská družstva a oslava práce

Jedním z klíčových pojmů budovatelského románu se stala **stranickost** a **typičnost** → **umění a literatura mají kráčet ruku v ruce s politikou**. Oblíbené bylo psaní **reportáží, povídek, črt** a základním rysem byl **vážný, monumentálně patetický tón** → **lehký, komický, humoristický pohled na skutečnost byl vyloučený!** Škála postav byla obširná a rozvržená na základě marxistického pojetí tříd: 1. typ - proletář; 2. typ - kapitalista (velkostatkář, bohatý sedlák), 3. typ - zástupce pracující inteligence (inženýr, vědec, student). Absolutní vzor kladného hrdiny pak představoval kritikou i politickou propagandou šířený kult Julia Fučíka, přesněji jeho obrazu z Reportáže, psané na oprátce. Symbolem míru a práce byl **traktor**.

- ✓ **Václav Řezáč - Nástup** - vzorové dílo českého socialistického realismu (Kadaňsko, národnostní konfrontace mezi civilizovanými Čechy a záškodnickými Němci ovládanými nacistickou myšlenkou, zároveň konfrontace na bázi třídně-politické → „starý“ kapitalistický řád × „nový“ socialistický řád)
- ✓ **Jan Otčenášek - Plným krokem** - motiv absolutní vlády společenského ideálu nad lidským soukromím, což byl ovšem běžný motiv; další dílo: **Občan Brych**

Kolektivizace vesnice byl proces změny individuálního soukromého zemědělství na kolektivní, který iniciovala a řídila KSČ v souladu s politickou praxí stalinismu (1948-1960). Představitelem literatury tohoto období byl scénarista, dramaturg a poradce prezidenta Antonína Novotného **Jan Procházka**, který pocházel z rodiny sedláka. Napsal baladickou novelu **Svatá noc**, která pojednává o střetu dvojí fanatické víry a dvojí vize života - náboženské a komunistické.

Autory divadelních her z padesátých let jsou: **Pavel Kohout (Záříjové noci)**, **Emil František Burian (Láska ze všech nejkrásnější)**, **Ilja Prachař (Hádají sa o rozumné, Zlatá srdce)** a kupříkladu **Ludvík Aškenazy (Dítě a bomba)**.

dogmatismus v literární kritice.

Komunističtí ideologové přikládali od počátku největší váhu **literární kritice**, a to pro její aktuálnost i schopnost ovlivňovat veřejné mínění. Literární kritika měla v jejich chápání především praktické a téměř didaktické úkoly: usměrňovat autory, vychovávat čtenáře a řídit literární komunikaci. Výstižně charakterizoval její poslání Zdeněk Nejedlý, podle jehož názoru musí být „vychovatelkou, učitelkou“.

Ladislav Štoll - Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (Výklad meziválečného písemnictví Štoll založil na osobnosti S. K. Neumanna, jehož dílo označil za „páteř vývoje české poezie za celé poslední půlstoletí“ a učinil z něj i

kritérium estetické). Komunistická literární kritika měla názor, že skutečně pokrokové umění se vyznačuje srozumitelností pro široké vrstvy, jednoduchostí a realistickým způsobem zpodobení skutečnosti.

- **diskuse o poezii**, která probíhala po několik let v Literárních novinách. Zúčastnili se jí především mladší kritici a básníci (František Buriánek, Antonín Jelínek, Miroslav Červenka, Jiří Hájek, Z. K. Slabý), ale také Marie Pujmanová. Do rozpoutané debaty zasáhla také kritická stať **Jana Trefulky (O verších Pavla Kohouta – polemicky)**, jenž se odvážil poukázat na frázovitost veršů svazáckého básníka Pavla Kohouta v čerstvě vydané sbírce Čas lásky a boje. Probíhající diskuse opětovně otevřely nejen klíčovou otázku vztahu individua a kolektivu, nýbrž i problém úlohy literární kritiky, jejíž funkce se po únoru 1948 zúžila na ideové a politické usměrňování a hodnocení autorů.

Jako polemiku s tímto chápáním literární kritiky lze vnímat příspěvek, který již předjímal nástup nové generace, nejvýrazněji reprezentované pozdějším okruhem časopisu Květen. Společná stať **Miroslava Červenky a Josefa Vohryzka Kritika literatury a kritika života** dokládá, že v polovině padesátých let byl jejich pohled na umění už méně dogmatický a že v něm již tak jednoznačně nedominovala politická a ideologická hlediska. Autoři článku se pokusili přehlédnout soudobou literární kritiku, s mladickou razancí zhodnotit její úroveň a zároveň stanovit vlastní východiska. Ještě výraznější vstup do debat o soudobém umění představovala rozsáhlá stať **Milana Kundery O sporech dědických** (zde vysvětluje, proč by lidé měli číst jeho **Poslední báseň** → prokomunistická báseň o Juliu Fučíkovi).

Proudy a autoři neoficiální literatury a literatura exilová.

Umělecká tvorba, která odmítala model socialistické společnosti a jeho umění, jakož i nezávislé tvůrčí myšlení byly po celá padesátá léta totalitním režimem zatlačeny do sféry neoficiální. Snahy o kontinuální rozvíjení literární tvorby v návaznosti na dosavadní vývoj moderní evropské literatury byly vytěsněny z veřejného kulturního prostoru. Někteří literáti odešli do **exilu**, kde se pokoušeli o založení nezávislých struktur českého literárního života. Doma se půdou těchto snah staly nepočetné literární a umělecké kroužky působící v soukromí, zbavené přístupu k masmédiím i kontaktu s publikem.

Mohutná emigrační vlna byla jedním z prvních důsledků komunistického převratu z února 1948. Jakkoli není možné přesně rekonstruovat její sociální skladbu, je nepochybné, že komunistická rétorika i dosavadní praktická politika přivedla k rozhodnutí odejít mnoho významných představitelů prakticky všech politických stran vyjma komunistické, žurnalistů, vědců, umělců a kulturních pracovníků. Podle oficiálních odhadů odešlo do roku 1950 z Československa přibližně 60 000 osob, do roku 1968 jejich počet již přesáhl čtvrt milionu.

Početem svazků nejvýznamnější exilovou edicí počátku padesátých let byla **Edice satiry**, kterou v letech 1952–54 v Londýně řídil a financoval Stanislav Brzobohatý. V červenci 1949 byla v Londýně založena **Cyrilometodějská liga akademická (CML)**, jedna z nejrozvětvenějších organizací československého poúnorového exilu s pobočkami v západní Evropě, Severní Americe i Austrálii. Téhož roku vyšlo první číslo jejího ústředního bulletinu Věstník. V roce 1951 zahájila pravidelné vysílání do Československa rozhlasová stanice Svobodná Evropa.

Robert Vlach – Tu zemi krásnou (vydáno ve Francii)

Určitá literární díla mohla být v Československu publikována až po pádu systému na počátku let devadesátých, jako například sbírka **Prometheova játra Jiřího Koláře**.

Holan – Noc s Hamletem vzdává hold Shakespeareovi. Jde o reflexivní báseň, která vznikala v letech 1949 až 1956. Situačním rámcem a časoprostorem básně je **samota a noc**, vyzývající lyrického mluvčího k meditacím a záhadným nočním rozhovorům s přízračným společníkem, princem Hamletem (noc má u Holana převážně tragický ráz (temné pozadí bytí, noc je ta, která všechny přežije). Kompozičně je Noc s Hamletem vystavěna jako mnohovýznamová reflexe přecházející ustavičně z reálné roviny do roviny symbolické a prostřednictvím nočního dialogu autora se sebou samým i s literární postavou Hamleta do jednoho sémantického celku svazuje velmi různorodé prvky tematické i tvarové. Propojenost (značně volná) lyrických, epických i dramatických složek básně → vytvářejí polytematické pásmo. Tematickou stránkou jsou

pocity samoty, lidské izolace - to vše spojeno s typicky holanovským motivem zdi, který se postupně během skladby transformuje do dalších motivů: kámen, balvan, ruiny hradu, dále také témata umění, dětství, lásky..

Klíčovým tématem je problematika umění a poezie v soudobém světě, reflexe smyslu a morálky básnického činu; své etické pojetí údělu básníka Holan programově artikuloval aluzí (odkazem, narážkou) na řadu velkých osobností minulosti i odkazy na literární postavy (mytologie, bible, faustovská legenda...).

Egon Bondy - Totální realismus

Jana „Honza“ Krejcarová - čistě pornografické verše **V zahradce otce mého** (sbírka měla šokovat a zároveň poukazovat na demoralizaci a ztrátu hodnot v poválečném životě vůbec).

Katoličtí autoři:

Jan Zahradníček - Znamení moci

Bohuslav Reynek - Sníh na zápraží

Josef Kostohryz - Jednorožec mizí

Zdeněk Rotrekl - Malachit

24. VÝVOJ ČESKÉ LITERATURY V LETECH 1956 - 1968

Literatura v období politického uvolnění po roce 1956.

Roku 1953 zemřel Stalin, následně i Klement Gottwald → vedoucí komunističtí představitelé cítili, že stávající stav je neudržitelný a že je potřeba systém reformovat.

Roku 1956 na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu se zapsal do historie svým vystoupením N. S. Chruščov, který v tajném zasedání přednesl projev o Stalinových zločinech a o deformacích všech oblastí sovětského života za diktátorovy vlády. Ve stejném roce se konal i sjezd československých spisovatelů, kde proti režimu vystoupil Seifert a Hrubín. Ladislav Štoll (hlavní ideolog v oblasti kultury - podílel se na zpolitizování literatury) se tehdy i v dalších letech pokoušel tento vývoj „uvolnění“ zastavit, jeho projev však nastalou situaci nezvrátil a uvolňování pokračovalo → vyvrcholilo roku 1968 - **Pražské jaro** → období politického uvolnění v Československu; prvním tajemníkem ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) se stal Alexander Dubček; v noci z 20. na 21. srpna téhož roku vojska Varšavské smlouvy v čele s armádou Sovětského svazu vstoupila do Československa, aby zastavila započaté reformy → **normalizace**.

V období (1956-1968) vznikla celá řada novin a časopisů (které byly po roce 1968 opět zakázány). Byly založeny **Literární noviny** (později Literární listy a ještě později Listy), tento časopis se stal význačným představitelem tzv. demokratizačního procesu.

Dále se objevila celá řada časopisů např. Nový život, Červený květ, ale i Tvář (zakázána v r. 1965), Sešity či Květen.

Kolem časopisu Květen vznikla po delší době (1955) konečně skupina autorů s nějakým programem. Autoři zde působící odmítli stranickost umění a snažili se zobrazovat „pravdivou zkušenost denního života“. Časopis byl zakázán roku 1959.

Časopis Květen, jeho představitelé, program.

Fenoménem druhé poloviny padesátých let se stal časopis **Květen** (1955-59). Začal vycházet jako měsíčník pro začínající autory.

Květen byla literární skupina (její členové byli nazýváni „Květnáci“), která se v 50. letech 20. století seskupila kolem časopisu **Květen** (stať Miroslava Holuba "Náš všední den" byla vnímána jako manifest). Jejich literatura byla tím zvláštní, že nebyla zpolitizovaná (většina literatury za komunismu sloužila režimu). Zabývali se **tzv. poezií všedního dne** - ve zcela běžných věcech nacházeli náměty a motivaci (díla však nebyla popisná, ale přemýšlivá), zpracovávali na první pohled nepatrné souvislosti, konkrétní skutečnosti viděné zdola. Navazují na Wolкера. Odmítali povrchní rétoriku poúnorové literatury. Program všedního dne byl blízký italskému neorealismu. Záměrně používali uvolněný verš, mnohdy přímo verš volný. Vyhýbali se často rýmům, používali více substantiva a slovesa.

Představitelé:

- ✓ **Miroslav Holub** (Achilles a želva) - jeden z nejpřekládanějších básníků (sbírka básní s tematikou nemocnic **Kam teče krev**)
- ✓ **Karel Šiktanc** (Artéska studna)
- ✓ **Jiří Šotola** (Venuše z Mélu)
- ✓ **Miroslav Florian** (Snubní prsten)

Na stránkách Května se věnovala značná pozornost otázkám umělecké kritiky, a to nejen v oblasti literatury (filmová tvorba, moderní hudba či výtvarná kritika).

Mezi přispěvateli převažovali sympatizanti skupinového programu. Prózu zde zveřejňovali Ivan Klíma, Arnošt Lustig, Josef Nesvadba a Karel Ptáčník.

Ladislav Štoll začátkem roku 1959 na konferenci Svazu spisovatelů podrobil Květen ostré kritice, po níž následovala cenzura Vohryzkovy stati pojednávající mimo jiné kladně o Škvoreckého Zbabělcích. Přestože se redakce snažila časopis udržet řadou taktických ústupků a sebekritiky, v červnu 1959 byl spolu s Novým životem

administrativně zastaven a místo obou těchto časopisů začal být vydáván nový časopis **Plamen** (1959–69).

Vznik divadel malých forem.

Inspirativní vliv na vznik divadel malých forem měla nepochybně tradice kabaretu, revuálních a satirických scén, spojovaná během padesátých let – a to i v době, kdy tyto formy těžko nacházely jeviště – především s odkazem Osvobozeného divadla. Divadelní život v 60. letech byl řízený národními výbory či armádou, a to, že vznikne malé divadlo (malý sál, komorní atmosféra) bylo vyloučené. Začalo to **Redutou** (sál na Národní třídě v Praze → chodily sem lehké děvy). Zde začaly malé scény (Suchý, Horníček, Vyskočil) a populární hudba. V 60. letech vznikalo velké množství divadel (v Praze jich bylo asi 20).

ABSURDNÍ DRAMA

Za první kontakt s absurdní evropskou dramatikou lze považovat uvedení **Ionescovy hry Nosorožec** **Divadlem E. F. Buriana**. Následovaly překlady jako **Čekání na Godota** od **Samuela Becketta** (přeložil Jiří Kolář v roce 1964) či **Plešatá zpěvačka** (**Eugén Ionesco**).

Divadlo Na zábradlí vzniklo v roce 1958 a jako první představení bylo uvedeno **Kdyby tisíc klarinetů** (Vyskočil). Divadlo bylo orientováno na absurdní dramatikou – jako domácí autor působil **Václav Havel** (**Zahradní slavnost**, **Vyrozumění**). V tomto divadle začínal i známý herec a dabér **Jan Přeučil** (**33 let zde působil**), jedna z jeho prvních her se jmenovala **Smutné Vánoce** (napsal Vyskočil, režie: Macháček), také absurdní drama.

- ✓ **Zahradní Slavnost (Václav Havel)**. Václav Havel se narodil v rodině stavebního inženýra (vybudoval Barrandov). Vyučil se chemickým laborantem, pak studoval střední školu a dramaturgii na AMU. Pracoval jako jevištní technik, dramaturg a spisovatel. Autor a mluvčí Charty 77. Pro své názory se několikrát ocitl ve vězení, po vypuknutí Sametové revoluce v listopadu 1989 se Václav Havel stal jedním ze spoluzakladatelů protikomunistického hnutí Občanské fórum a jako jeho kandidát byl 29. prosince 1989 zvolen prezidentem Československa. Napsal díla jako: **Žebrácká opera**, **Spiklenci** či právě **Zahradní slavnost**. Hra je o kariéře, o mravním rozkladu, který se neodehrává pouze v oblasti psychologie, ale též v oblasti fabule. Dílo je protknuto metaforou šachové partie → celou hrou prochází Hugo Pludek, z jehož hlediska je život a svět šachovou partií, z autorova hlediska je stavba hry šachovnicí – Hugo jakoby hrál šachy sám proti sobě (prohraje-li na jedné, na druhé straně musí vyhrát). **Hra je důmyslně konstruována jazykově, mluví se nesmysly o nesmyslech, autor využívá stupních přísloví, frází, pravidelně opakuje chudé a strnulé modely sdělení a rčení → jazyk tak plní opačnou funkci než je mu vlastní, funkci nedorozumění.** Svě schopnosti pohotově kombinovat dokáže využít při pronikání do zákonitostí a pravidel nesmyslných institucí → parodie jeho úřednické kariéry → domů se vrací za situace, kdy už ztratil sám sebe, tudíž ani neví, kam přichází. Hugova integrace s nesmyslným světem je vykoupěna ztrátou vlastní identity. Charakteristické pro **Zahradní slavnost** jsou absurdní scény (např. když ředitel v závěru třetího dějství leze do koše a tajemnice za ním) a dvojsmysly; ukázka z třetího dějství, kdy se ředitel ptá tajemnice, jak ta likvidace bude dlouho trvat:

- ✓ *Proč se ptáte?*
- ✓ *Vám se nechce do postele?*
- ✓ *Jak to myslíte?*
- ✓ *Nijak zle.*

Oldřich Nový měl také divadlo → **Nové**. V divadle **Semafor** se rehabilitovala populární hudba a prošly jím stovky celebrit (Zagorová, Anna K.,...). V 60. letech se soubor divadla **Rokoko** (ředitel Darek Vostřel) výrazněji orientoval na hudebně-dramatický žánr a konkuroval tehdy populárnímu Semaforu. Rokokem v té době prošly téměř všechny začínající hvězdy pop-music jako Marta Kubišová, Helena Vondráčková, Václav Neckář, Jitka Zelenková, Pavlína Filipovská či skupina Olympic.

V roce 1969 umírá Jiří Šlitr (jedna z jeho žen mu pustila plyn)

povídky: Šimek + Grossmann (Moje první jízda tramvají, Jak jsem se stal nezaměstnaným)

Po smrti Grossmanna už méně kvalitní humor. Povídka **Autostop** (některé scény napsal Havel).

C. K. státní ženich - Ludvík Aškenazy

Pražský činoherní klub, jediné divadlo na světě, kde mohou hrát hru **Dvě uši, dvě svatby** (Ptákovina) od **Milana Kundery**

60. léta ve znamení života kolem nás.

Život kolem nás byla edice nakladatelství Československý spisovatel → žádná omezení žánrová či formální, nýbrž pouze požadavek **aktuálnosti**. Převládaly novely a povídky s reportážním a empirickým základem spolu s autentickými zážitky:

- ✓ **Jan Procházka - Zelené obzory**
- ✓ **Ludvík Vaculík - Rušný dům**
- ✓ reportáže **Ivana Klímy**
- ✓ **Miroslav Holub - cestopis Anděl na kolečkách**

Nejvýznamnější v té době ovšem byla Malá řada života kolem nás, kterou od velké řady odlišoval rozsah textů. Řadu zahájil svazek Kunderových povídek **Směšné lásky**. Publikovali zde taktéž Bohumil Hrabal či Josef Škvorecký.

Osobnosti a významná díla české prózy a poezie 60. let 20. století.

S literaturou let šedesátých úzce souvisel film. Mladí filmaři (Forman, Menzel, Chytilová, Jakubisko) tvořili spolu s literáty. Jednou z nejznámějších spoluprací je **Hrabal-Menzel**. Podle literárních předloh vznikly v šedesátých letech:

- ✓ **Perlička na dně**
- ✓ **Ostře sledované vlaky**
- ✓ **Skřivánci na niti**

Nejvýznamnější díla 60. let - Ludvík Vaculík (Sekyra) a Milan Kundera (Žert).

próza:

- ✓ Páral - Veletrh splněných přání, Milenci a vrazi
- ✓ Škvorecký - Legenda Emöke, Bassaxofon
- ✓ Fuks - Spalovač mrtvol
- ✓ Švandrlík - Černí baroni (vyšlo až po normalizaci)

poezie:

- ✓ Josef Hanzlík - Lampa
- ✓ Ivan Wernisch - Kam letí nebe
- ✓ Václav Hrabě - Stoptime

Druhá vlna válečné prózy a prózy z vězeňského prostředí

- ✓ Ludvík Aškenazy - Černá bedýnka
- ✓ Jiří Mucha - Pravděpodobná tvář, Studené slunce

Jiří Mucha - syn slavného malíře Alfonse Muchy. Narodil se roku 1915 v Praze. Za 2. světové války působil jako zpravodaj BBC pro Československo. Roku 1951 byl Jiří zatčen a na základě falešného obvinění ze špionáže odsouzen na šest let vězení a práce v dolech. Zemřel 5. 4. 1991.

Studené slunce (1968) = vrchol lágrové prózy u nás - deník dvanácti měsíců. Autobiografický román, v němž se autor vrací k formě deníku a scény z pobytu v trestním pracovním táboře střídá s úvahami o lidském údělu a o umění. Kniha patří spolu s díly K. Pecky či V. Havla k nejvýznamnějším dílům tzv. vězeňské literatury. „Prolínání vzpomínek z různých časových vrstev a jejich usouvztažňování do času textu narušuje temporální posloupnost i kauzalitu vyprávěného: vzniklý prostor bezčasí přitom zpětně zvýrazňuje prostředí svého vzniku. Opravdovost píšícího „Já“ utváří svět mnohem autentičtější, než je svět lágru, který se v románu jeví jako

pouhá ozvěna. Psaní, a tedy potvrzování sebe sama, je pro hrdinu jedinou možností přežití a současně možností redefinování vlastního bytí a příležitostí ke kladení složitých otázek." Prof. PhDr. Pavel Janoušek, CSc.

„Být synem Alfonse Muchy – to není věru špatný úděl.“ Miloš Kopecký

„Mucha vždycky uváděl, že je pro něj jako pro autora důležitý vlastní prožitek, proto lze nalézt reminiscence na dětství i v jeho románech či povídkách. První návraty se objevují v knize Studené slunce.“ (Jolana Šoprovová)

Karel Pecka – Na co umírají muži (monotematické povídky)

Ladislav Fuks – Pan Theodor Mundstock, Spalovač mrtvol

Arnošt Lustig – knihy povídek **Noc a naděje** či **Démanty noci**, v šedesátých letech pak **Dita Saxová**, **Transport z ráje**, **Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou**.

Lustig se narodil 21. prosince 1926 v **Praze**. Jako šestnáctiletý byl odtransportován do Terezína a dále do Osvětimi, odkud byl následně přesunut do Buchenwaldu. Na jaře roku 1945 se mu podařilo uprchnout z transportu smrti. Ukrýval se v Praze, kde dočkal až do konce války. V poválečném období se dvacetiletý mladík rozhodl pro kariéru **novináře**. Po sovětské okupaci emigroval a zakotvil v USA. Zde působil na několika univerzitách a od roku 1973 se usadil na Americké univerzitě ve **Washingtonu**. V roce 1995 se stal šéfredaktorem české verze časopisu **Playboy**. Byl čestným předsedou neziskové organizace, Společnosti Franze Kafky, kterou sám v roce 1990 zakládal. Ve věku nedožitých pětadesáti let prohrál boj s rakovinou a 26. února 2011 zemřel.

MODLITBA PRO KATEŘINU HOROVITZOVOU (1964) – novela o židovské krasavici, které se ujme a zachrání ji před selekcí jeden ze skupiny bohatých amerických židů zajatých v Itálii, kteří se chtěli štedrým výkupným vymanit ze spárů rasistického režimu. Nakonec, když byli finančně vyčerpáni, stejně neunikli svému osudu a jsou posláni i s dívkou do plynu. V poslední chvíli se dívka vzbouří, vytrhne jednomu ze strážců pistoli a zastřelí ho, čímž urychlí svou vlastní smrt.

- ✓ rafinovaná stavba textu, baladické ladění textu
- ✓ nejzajímavější moment → motiv vzdoru, byť zoufalého a tragického, ovšem právě tím oživuje Lustig bojujícího hrdinu, který byl zahrán na dno lidského ponížení
- ✓ charakter má prioritu před příběhem
- ✓ čtenář se stává svědkem cynického podvodu, klamu, jehož obětí je skupina amerických židů → „Proti objektivní, neúprosné logice nacistického vydírání, která nemůže skončit jinak než smrtí zajatců, stojí jejich subjektivní iluze a naděje, podporované inscenovaným divadlem připraveným nacisty k oklamání obětí,“ konstatuje Aleš Haman.
- ✓ Zajímavou postavu vytvořil Dajem – krejčí a rabín. Bral Kateřině a Cohenovi míru na šaty, jeho zpěvy a modlitby doprovázely jejich svatbu, ale Dajem také pomáhal Němcům při potlačení vzpoury a spaloval mrtvá těla. Nakonec i tělo Kateřiny Horovitzové.
- ✓ Elegantní a chytré proslovy gestapáka Brenského, je to ďábel v nacistické uniformě.

Václav Havel je také výrazným představitelem **konkrétní, experimentální poezie**. Roku 1964 napsal **Antikódy** (typogramy, poetické slovní hříčky, rébusy, agitační básně). Jedním z hlavních výrazových prostředků konkrétní poezie bylo písmo psané na psacím stroji → jeho vizuální i sémantickou stránku uplatnil právě Havel → **protest proti byrokratickému znehodnocování jazyka** (ve zcela přeházeném pořadí vyšly Antikódy jako součást knihy Protokoly).

dalšími autory konkrétní poezie byli:

- ✓ Josef Hiršal společně s Bohumilou Grögerovou – **JOB-BOJ**
- ✓ Emil Juliš – **Pohledná poezie**
- ✓ Jiří Kolář – **Básně ticha**

Neexistuje umělecké dílo s větším rozsahem než **Jára Cimrman** (Divadlo Jára Cimrmana) – dílo, které zasáhlo českou identitu.

Významnou kulturní scénou bylo **Kladivadlo**, komediální divadlo Petra Fialy, které

původně vzniklo v Kadani. Na těchto prknech začínal herec Josef Dvořák.

60. léta se vyznačovala značnou revolucí nejen u nás, ale třeba i v Německu, USA či Francii (rozpadla se Sorbonna) → také sexuální revoluce, drogy, marihuana, Woodstock.

70. léta se naopak vyznačují konzervatismem, objevuje se AIDS, volná láska je tak problematická. Nastupuje punk, ostříhané vlasy. Proto se říká „zlatá šedesátá“.

Časopis Tvář a jeho autoři.

Zastřešujícím časopisem mladé generace měla být **literární revue Tvář**, vycházející pod patronací Svazu československých spisovatelů od roku 1964. Ta se však záhy profilovala jako vyhraněná teoretická a kritická tribuna, jejíž vydávání bylo v roce 1965 ukončeno. Objevovaly se v něm překlady textů nemarxistických filosofů (Heidegger) či kritické články Jana Lopatky. Mezi autory patřili: Aleš Haman, Dobrava Moldanová, Rudolf Matys apod, již sestavili sborníky **Podoby** a **Podoby II.** (redigoval Havel).

- ✓ **Haman - Člověk a mýtus** - zde srovnával romány Jana Otčenáška a Josefa Škvoreckého
- ✓ **Jan Lopatka - O kritice pokorné** (kritická stať)
- ✓ **Jiří Pištora - Hodiny v řece** (básně)
- ✓ **Jiří Gruša - Torna** (básně)

Vladimír Holan - Noc s Hamletem (reflexivní báseň - meditace, záhadné rozhovory s přízračným společníkem, princem Hamletem; **pocit samoty, lidské izolace, to vše spojeno s typicky holanovským motivem zdi**, která se postupně transformuje do dalších motivů: kámen, balvan, ruina hradu; klíčovým tématem je problematika umění a poezie v soudobém světě, reflexe smyslu a morálky básnického činu).

Nejmladší autory představovala výběrem prózy a poezie s akcentováním jejich individuality (Jiří Gruša, Václav Hrabě, Ivan Wernisch aj.). Těžištěm časopisu byly odborné stati a kritiky (zvláště Jan Lopatka a Bohumil Doležal, dále Aleš Haman, Václav Havel, Emanuel Mandler, Dobrava Moldanová, Josef Vohryzek). Náhradou za zaniklou Tvář měly být od roku 1966 vydávané **SEŠITY PRO MLADOU LITERATURU**.

Historie a geneze Hrabalových próz byly širšímu čtenářskému okruhu zprvu skryty. V roce 1965 je poodkryl časopis Tvář, když uveřejnil ukázky z dosud nepublikovaného eposu Bambino di Praga.

25. OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE; LITERATURA OFICIÁLNÍ, LITERATURA DISENTU A LITERATURA EXILOVÁ

Normalizaci můžeme definovat jako znovuupevnění totalitní moci po sovětské okupaci, masové emigraci a nástupu Gustáva Husáka do čela Komunistické strany Československa. Pojem normalizace byl poprvé použit v tzv. moskevském protokolu (26. 8. 1968). Umělci měli respektovat socialistický realismus a cílem normalizace bylo též podříditi společnost nové stranické linii, vymazat veřejnosti vzpomínky na demokratické tendence let šedesátých a izolovat ty, kteří se nechtěli nové situaci přizpůsobit. **Normalizací** se označuje jak „zavádění pořádků“ na přelomu 60. a 70. let, tak i celých dvacet let vlády neostalinismu až do roku 1989. Ještě před konečným vítězstvím normalizace v literatuře, vyšlo několik pozoruhodných děl (**Vladimír Páral – Profesionální žena**, **Vilém Závada – Na prahu** či **Ladislav Fuks – Příběh kriminálního rady**).

Vladimír Páral bydlel 40 let v Ústí nad Labem (dílo **Katapult**: hlavní hrdina Jacek Jošt navázal lehkomyšlně sedm známosti s ženami na trati Ústí nad Labem – Brno, přestože má doma manželku Lenku a dceru Leničku), poté se odstěhoval do Mariánských lázní. Většina lidí ho vnímá jako regionálního autora, ovšem není tomu tak. Znaky jeho tvorby: racionálnost, propracovaná forma, strohá stylizace, inženýrské analýzy (studoval VŠCHT, byl výborný šachista), vše připomíná úřední sdělení. Nejlepším dílem jsou **Milenci a vrazi**.

Oficiální literatura, časopisy, organizace,

Česká literatura se štěpí na 3 části:

1. domácí „veřejnou“ (oficiální)
2. domácí ineditní (samizdatovou – zakázanou)
3. zahraniční (exilovou)

Oficiální domácí „veřejná“ literatura procházela dvojím systémem, a to cenzurou a autocenzurou. Nicméně ve srovnání s tvrdými normami padesátých let přece jen došlo k uvolnění → v próze bylo možné upustit od neosobního vševědoucího vypravěče, větší zájem je o osobní život, intimitu, soukromí, rodinné problémy, erotiku (v televizi byly populární seriály **Jaroslava Dietla – Nemocnice na kraji města**).

Kritici s režimem: **Jaromír Pelc – Potřeba generace**, **Josef Peterka – Principy a tendence**, **Jiří Hájek – Mýtus a realita ledna 1968**.

Hlavní pohyb ve veřejné literatuře ke konci 80. let se odehrával v „šedé zóně“ – nástup mladých básníků. Významným střediskem, kde se poezie generace osmdesátých let formovala, byl pravidelný cyklus **Zelené peří**, který připravoval Mirek Kovařík a zajížděl s ním i na venkov (šlo o recitační a diskusní pořad) – Zelené peří byl i název sborníku mladých autorů. K předním folkovým autorům osmdesátých let patřili Wabi Daněk, k písničkářům Jaromír Nohavica či Dagmar Voňková.

časopisy

Během roku 1969 byla zastavena většina kulturních časopisů. Fungovala jen komunisty řízená periodika: **Tvorba** (kulturněpolitická a umělecká problematika), **Tribuna** (oblast veřejného života) a **Literární měsíčník** (kritiky). Nakladatelství Československý spisovatel, Albatros, Odeon, Mladá fronta... všechny dostala „stranicky spolehlivé vedení“. Rozšířilo se ovzduší nekritičnosti národních i zasloužilých umělců.

organizace

Socialistický svaz mládeže (SSM) sdružoval lidi ve věku 15 až 35 let. Hlavním úkolem bylo ovládnout střední a vysoké školy, cenzurovat názory mladých lidí a posilovat v nich vědomí mocenského, neměnného postavení KSČ. SSM byl předstupněm KSČ → svaz byl ale v 70. a 80. letech pouze formální a vnitřně vyprázdněný – jeho činovníci proklamovali oddanost režimu, na druhé straně v jeho rámci vznikaly skupiny divadelníků, muzikantů...

- ✓ v 80. letech - znovuzaložení PEN-klubu v Praze (předseda Jiří Mucha)
- ✓ zanikl Svaz českých spisovatelů s nesmyslným heslem „socialistického realismu“ a roku 1989 byla založena Obec spisovatelů (sdružovala spisovatele bez rozdílu ideového přesvědčení a uměleckého zaměření)

represivní opatření.

Docházelo k mediálnímu zpochybňování tzv. Pražského jara, jeho osobností a organizací; postupně byly uzavřeny hranice země a obnovena cenzura periodického tisku. Roku 1968 byl zřízen Úřad pro tisk a informace, který uděloval časopisům důtky a pokuty. Cenzura úřadů jakoby kopírovala některé praktiky z Orwellova románu 1984 („ministerstvo pravdy“). **Jiří Hájek** psal denunciační texty v knize **Mýtus a realita ledna 1968**. Lidé procházeli prověrkami u KSČ - o členství přišlo zhruba půl milionu lidí. Proběhl soud s členy ostravského divadla Waterloo a v březnu 1976 byli uvězněni členové kapely The Plastic People of Universe → vznikla občanská iniciativa, vyslovující se k plnění mezinárodních právních závazků vyplývajících z Helsinských dohod = **Charta 77** (mluvčím Charty se stal **Jiří Hájek**, Václav Havel a Jan Patočka) → tisk, rozhlas a televize zahájily propagandistickou kampaň, v níž Chartu označovaly jako antisocialistický pamflet - členové Charty byli podrobováni sériím výslechů Státní bezpečnosti (Jan Patočka zemřel po vyčerpávajících výsleších).

V době normalizace byla přetržena také práce literárněhistorická (**zákaz IV. dílu Dějin české literatury** - Zdeněk Pešat a Eva Strohsová - dílo vyšlo až roku 1995).

Pokud byl určitý spisovatel zařazen mezi zakázané, mohl tento verdikt zvrátit pouze pokáním → veřejným odmítnutím šedesátých let a svých názorů → postupná procedura, kterou podstoupili např. **Miroslav Holub** či **Bohumil Hrabal**. Pravidla platila v celém období (1969-1989).

Celkově během let 1968 až 1989 odešlo na Západ zhruba 300 000 lidí (za hranicemi zůstávali Škvorecký, Lustig, Aškenazy, Kundera, Kolář, Kohout, Gruša...)

Literatura šedé zóny.

Esej **Šedá zóna** uveřejnila v roce 1989 socioložka Jiřina Šiklová v zahraničí → struktura české společnosti, pokleslá tvorba „reálného socialismu“ → pojem **šedá zóna** přešel ústním podáním do obecného jazyka a začala se jím označovat **vrstva obyvatel, která nepatří k vládoucí KSČ, ale ani mezi aktivní disidenty**. Šedá zóna je skupina, která si zachovala kvalifikaci, sociální kapitál a kontakty se zahraničím (Valtr Komárek, Václav Klaus...). Samozřejmě sem patří i známí autoři našeho literárního prostředí:

- ✓ **Jaroslav Seifert** (**Morový sloup**)
- ✓ **Petr Musílek** (**Věci našeho života**)
- ✓ **Jiří Šotola** (**Kuře na rožni**)
- ✓ **Bohumil Hrabal**, který vyjádřil loajalitu režimu v časopise **Tvorba** (**Postřižiny; Příliš hlučná samota** - vyšlo v úplnosti až v roce 1989 → gigantický lis postupně pohltí celou Prahu → motiv podobný potopě, který se objevuje v samizdatových prózách, např. u Egona Bondyho - Invalidní sourozenci)
- ✓ **Ota Pavel** (**Smrt krásných srnců**)
- ✓ **Oldřich Mikulášek** (**Agogh**)
- ✓ drama **Dobové tance** od Karla Steigerwalda

Roku 1984 získává Jaroslav Seifert Nobelovu cenu za literaturu a Jiřina Šiklová je soudně stíhána za to, že poslala podklady pro Nobelovu cenu do zahraničí.

Domácí ineditní, samizdatová literatura.

První kroky domácí ineditní (samizdatové) literatury → edice **Petlice** (řídil ji **Ludvík Vaculík**) → původní název byl **Vzdor** („Výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu“), Petlice se objevila až později jako žertovná narážka na oficiální edici **Klíč**. Svědectví o Petlici vydal sám Vaculík v deníkovém románu **Český snář** (1981).

V Petlici také vydal **Morčata**. Jeho nejslavnějším dílem je **Sekyra (1966)**, která je spolu s Kunderovým **Žertem (1967)** považována za jeden z nejlepších románů šedesátých let dvacátého století.

Václav Havel založil edici **Expedice**, Jan Vladislav založil edici **Kvart**.

Časopisy:

Divoké víno, Tvar, **Host** (brněnský samizdatový časopis), Akord, Živel (sci-fi), Labyrint, **Vokno** (Ivan „Magor“ Jirous – propojení undergroundu a někdejších autorů šedesátých let), Ječmínek (soustředil se na polskou literaturu a moderní hudbu). Roku 1988 byly opět založeny Lidové noviny. Další samizdatové časopisy: **Revolver revue** (původně název *Jednou nohou* – Lamper, Karlík, Topol, Vondra) či **Doutník** (bohémský surrealismus (Arthur Cravan)).

Rozmach samizdatu nastal na konci 70. let v souvislosti s Chartou 77 (po zveřejnění v zahraničních médiích, že v Československu nejsou dodržována základní lidská práva), kdy režim rozpoutal ostrou kampaň → vznikla Anticharta → za této situace vzniká myšlenka „paralelní polis“, paralelní obce, jak ji naznačil **Ladislav Hejdáněk (Dopisy příteli)** → rozšířit model samizdatu i na ostatní složky kultury.

Mezi osobnostmi katolických literátů vynikal brněnský básník a esejista **Zdeněk Rotrekl** (patřil k válečné generaci Ortenovů) – po celou dobu komunistického režimu (1948–1989) mu nevyšla jediná kniha (**Skrytá tvář české literatury, Barokní fenomén v současnosti**).

další autoři:

- ✓ **Václav Černý (Paměti)** – memoáry, kde vášnivě obžalovává nemravnosti komunistického systému a všechny, kteří mu napomáhají)
- ✓ **Jaroslav Seifert (Všecky krásy světa)** – kruté životní události za komunismu na rozdíl od Černého přechází s úsměvem a smířlivostí)
- ✓ **Eva Kantůrková (Přítelkyně z domu smutku)** – vlastní zkušenost z ruzyňské věznice → pozoruhodné portréty spoluvězeňkyň, jejich chování i vnitřní svět)
- ✓ **Ladislav Fuks – Obraz Martina Blaskowitze** či **Vévodkyně a kuchařka**
- ✓ **Jiří Kratochvíl** – napsal v osmdesátých letech vrcholná díla novější prózy: **Medvědí román, Uprostřed nocí zpěv, Avion** → jeho díla se blíží magickému realismu (zejména dílům Argentince Borgese)

Jedním z významných proudů českého kulturního disentu byl **underground** (anglické slovo znamenající **podzemí**), jehož tvorba souvisela především s rockovou skupinou The Plastic People of the Universe, autobiografičností a autentičností výpovědi. Nejvýznamnější místo v undergroundové próze let 70. a 80. zaujímal **Egon Bondy** (antiutopie **Invazní sourozenci**, deníková zpověď **Sklepní práce**). Ivan „Magor“ Jirous napsal **Pravdivý příběh Plastic People** a Jáchym Topol zase povídku **Popiš si ksicht!**. Nejproslulejším dílem undergroundové literatury jsou **Magorovy labutí písňe Ivana Jirouse (1985)** → drastická každodennost se prostupuje vzpomínkami na rodinu a přátele a překvapivě také s dialogem s Bohem (**vězeňská lyrika**). Syrovost faktů se promítal i do prózy:

- ✓ **Ivan Klíma – Soudce z milosti**
- ✓ **Pavel Kohout – Katyně**
- ✓ **Ludvík Vaculík – Český snář**

Velké dílo české poezie: Karel Šiktanc – Český orloj

Zapomenout bychom také neměli na experimentální tvorbu hudební skupiny **Aktual Milana Knížáka**. Kapely se nechávali inspirovat americkými interprety jako **The Doors, The Velvet Underground, Jim Morrison, Lou Reed** či **Frank Zappa**. A nesmíme na závěr opominout ani největší rockovou kapelu Rolling Stones (přátelství s Václavem Havlem, vystoupili v Praze roku 1990).

Samizdatová próza se soustředila, na rozdíl od oficiální literatury, dosti úspěšně ke společenskému románu a k zobrazení jedince ve společnosti.

- ✓ Eva Kantůrková – Černá hvězda
- ✓ Jan Trefulka – O bláznech jen dobré
- ✓ Ivan Klíma – Soudce z milosti
- ✓ Jiří Gruša – Dotazník aneb Modlitba za jedno město a přítele

Exil: autoři, edice, časopisy, významná díla.

Zázemí českému literárnímu exilu poskytly Rádio Svobodná Evropa, ale především v hojném počtu zakládaná česká exilová nakladatelství. Nejstarší z nich se jmenovalo **Czechoslovak cultural committee book (CCC Books)**. Nejznámějším bylo **Sixty-Eight Publishers** Josefa Škvoreckého a jeho manželky Zdeny Salivarové v Torontu. Vydávalo hlavně prózu, poezii jen příležitostně. Prvním dílem **Škvoreckého Tankový prapor** či Kunderovy romány (od Směšných lásek po Nesmrtelnost). Dalšími nakladatelstvími byly **Index** (Kolín nad Rýnem) či **Rozmluvy** (Londýn). Exilová, zahraniční literatura měla problém → málo čtenářů → např. právě největší a nejznámější exilové nakladatelství Sixty Eight Publishers v Torontu vydávalo prózy v průměrném nákladu 1500-2000 výtisků → rekordem byl **Škvoreckého** humoristický román **Tankový prapor**, který v 5 vydáních celkově dosáhl nákladu 9000 výtisků (když pak vyšel v roce 1990 v Praze v nakladatelství Galaxie, jeho náklad překročil 150 tisíc). Jaký román je podobný Tankovému praporu? No, přeci **Černí baroni** od **Miroslava Švandrlíka**.

Odchod do exilu pociťoval každý z autorů jinak - Škvorecký jako ulehčení a přínos (stěžejní exilový román **Příběh inženýra lidských duší** - podle Stalina, který řekl, že spisovatel má být inženýrem...), Kundera jako nové tvůrčí obrození (velký román napsaný v cizině **Nesnesitelná lehkost bytí** → bestseller v Evropě i v Americe); Jiřímu Kolářovi a Pavlu Kohoutovi však československé orgány protiprávně znemožnily návrat domů a udělaly z nich exulanty proti jejich vůli. Přední exilový publicista Ferdinand Peroutka vydal až ve věku 80 let svůj první román **Oblak a valčík**.

Josef Škvorecký anglicky publikoval i překlady svých starších próz **Bassaxofon** a **Legenda Emöke**. Problematikou českých krajanů v USA se věnuje v knize **Nevěsta z Texasu**.

Ivan Blatný (člen Skupiny 42) zůstal v březnu 1948 v Británii → kvůli strachu a úzkosti před komunistickými agenty u něj vznikla duševní nemoc → psal verše, britští zřízeníci je však považovali za bláboly a vyhazovali je do koše → česká ošetřovatelka je ovšem shromažďovala a zaslala do Sixty-Eight Publishers (**Pomocná škola v Bixley, Stará bydlíště**).

Viktor Fischl se roku 1949 vystěhoval do Izraele, působil jako izraelský diplomat v mnoha zemích: napsal **Jeruzalémské povídky**, **Píseň lítosti**, **Kuropětí** či novelu o holocaustu **Dvorní šašci**.

Ivan Diviš - u něj spatřujeme nenávistnou lásku k Čechám (básnická sbírka **Odchod z Čech**). Vrcholem Divišova díla se staly deníkové záznamy a úvahy → **Teorie spolehlivosti** → působivé pasáže o smrti.

V exilu své desky vydával také písničkář **Karel Kryl** (LP deska **Rakovina**, LP deska **Maškary**).

Drama a divadlo (70. a 80. léta)

- ✓ žánr historické hry: Jiří Šotola a Oldřich Daněk (Vévodkyně valdštejských vojsk)
- ✓ starší díla Topolova, Havlova, Uhdeova, Kohoutova, Kunderova či Klímova nesměla být uváděna → i přesto dokázali zvláště **Havel** a **Kohout** napsat hry, které doma zakázané, slavily úspěchy v cizině (**Havel** - Audience, Vernisáž, Protest; **Kohout** - Atest, Marast), dokonce i Jiří Dienstbier napsal **Příjem**
- ✓ oproti tradičnímu dramatu a velkým divadlům se v letech sedmdesátých a osmdesátých dostávaly do popředí **malé scény**
 - o květen 1977 - Lucerna - večer k 50. výročí premiéry Vest Pocket Revue
 - o Ivan Vyskočil - tzv. koncepce „nedivadla“, tj. divadlo ve stálém zrodu (**Haprdáns neboli Hamlet, princ dánský** - klasické postavy mluví jako současníci)

- o Semafor připravil v sedmdesátých letech svou nejúspěšnější hru **Kytice**, kterou na motivy Erbenových balad napsal **Jiří Suchý** a v které vynikl **Josef Dvořák**. Bez Šlitra a Grossmanna ovšem divadlo ztrácelo své jedinečné postavení z 60. let → oživení znamenala Suchého spolupráce se zpěvačkou a klaunskou herečkou **Jitkou Molavcovou** (hra Jonáš, dejme tomu v úterý)
- o nejproduktivnějším autorem osobitých úprav klasických próz a dramat v sedmdesátých letech byl **Pavel Kohout** (**Revizor**, **Ubohý vrah**, **Ruleta**).
- o vyvrcholila činnost Ypsilonky, Divadla Járy Cimrmana, brněnské Husy na provázku (B. Polívka) či divadla Sklep

Divadlo Husa na provázku bylo pojmenováno podle stejnojmenné Mahenovy knížky filmových libret (1925); po nástupu Gustáva Husáka byl název shledán nevhodným, soubor se stal Divadlem na provázku. Husa na provázku se vyznačovala především groteskním klaunstvím (B. Polívka - Trosečník) či úpravou starších her, např. muzikál Balada pro banditu (motivy Olbrachtova Nikola Šuhaje loupežníka).

26. LITERÁRNÍ ŽIVOT NA PŘELOMU 20. A 21. STOLETÍ. POSTMODERNISMUS

Návrat zakázaných autorů na počátku 90. let 20. století.

V březnu 1988 proběhl tvrdý zásah proti pokojnému shromáždění věřících v Bratislavě → po bok Charty přibývalo dalších občanských sdružení → v srpnu a v říjnu 1988 se konaly masové demonstrace v Praze → **v lednu 1989 Palachův týden** (Jan Palach byl student, který se 19. ledna 1969 upálil na protest proti sovětské okupaci) → **všechny tyto akce vyvrcholily mohutnou, studentskou demonstrací** k výročí 17. listopadu 1939 (17. 11. 1939 nacisté brutálně zakročili proti vysokoškolským studentům) → **17. listopadu 1989 začala Sametová revoluce** (ve čtyři hodiny odpoledne se u sídla lékařské fakulty na Albertově sešly skupinky studentů, aby si připomněly tragické události před padesáti lety. Původně klidná manifestace se brzy změnila ve stávkou za svobodu, demokracii a politické reformy → jednotky ministerstva vnitra nelítostně zasáhly → tvrdý zásah Veřejné bezpečnosti proti mladým lidem probudil celou společnost, která se definitivně rozhodla vzepřít totalitnímu režimu → **vítězství demokracie**).

Libri prohibiti (= zakázané knihy) - V devadesátých letech se všechny tři lineární proudy, veřejný, samizdatový a exilový slévají v jednu řeku. Nakladatelství zahrnují čtenáře lavinou dosud zakázaných titulů (Vaculík, Havel, Škvorecký, Lustig, Fischl, přes mrtvé klasiky Demla, Durycha, Peroutku či Hostovského až k dobrodružným prózám Foglarovým) rozkvétá široká oblast populární, konzumní literatury a bulváru, kam se řadí například i **Páral → Milenci a vrazi**).

✓ vychází **kritické vydání Hrabala (19 svazků) → Obsluhoval jsem anglického krále** (mohl vyjít až 1989), **Příliš hlučná samota...**

✓ díla Milana Kundery vychází jen velmi zvolna a dokonce některé jeho česky psané knihy jsou k dispozici stále pouze v exilové edici → **Nesmrtelnost**

Vycházejí úplná vydání básnických děl Jana Zahradníčka, **Richarda Weinera (Rozcestí)**, Jiřího Ortena, Jana Skácela, Ludvíka Kundery a Karla Šiktance (**Hrad Kost, Šarlat**). Na přelomu století se profilují dvě výrazné básničky meditativní linie české poezie: **Věra Rosí (Holý bílý kmen)** a **Kateřina Rodčenkova (Není nutné, abyste mě navštěvoval)**.

Nastala sice svoboda, ale také určitý kulturní chaos → Pavel Janoušek toto bezvládí vyjádřil slovy: „stará kritéria už neplatí a nová ještě nejsou.“ Hodnotné knihy se prodávají jen v několika (stovky) exemplářích a putují často do výprodeje, náročné umění zajímá jen menšinové publikum a mnohem větší ohlas má populární a masová kultura; nastupují nová média. Vytrácí se tradice soustředěného, pomalého čtení, která byla po celá staletí nezbytnou součástí evropské kultury → nová média jako počítače a internet jsou založena na vizuálně-auditivním vjemu. Internet dal lidem nástroj prezentace, propagace a komunikace, každý se může stát vydavatelem, aniž má vydavatelství a tiskárnu - internet zitrka nebude prostorem demokracie, ale nové, vysoce sofistikované totality.

✓ Roku 1995 schválila Rada ČT Kodex České televize

✓ Roku 1998 přijala valná hromada Syndikátů novinářů ČR Etický kodex novináře

Patrné rysy **postmodernismu** (předním teoretikem postmodernismu byl Jean Lyotard; postmodernisté vidí svět multikulturně, zdůrazňují pluralismus a inspiraci hledají ve Wittgensteinovi; autoři postmodernismu s oblibou líčí bizarní situace, násilí a sexuální úchytky) najdeme už v díle z let 80. - Ladislav Fuks **Obraz Martina Blaskowitze** či **Vévodkyně a kuchařka**.

Česká próza 90. let zdůrazňuje reflexi a autoreflexi, je nezřídka artistní, rubem této exkluzivnosti je ovšem literatura zaměřená na čtenáře (součástí bývá humor a erotika):

✓ **Miloslav Švandrlík** - řada knih navazujících na **Černé barony**

✓ **Petr Šabach - Šakalí léta; Hovno hoří** (filmy Jana Hřebejka)

✓ **Michal Viewegh - Názory na vraždu** (debut, detektivka), **Báječná léta pod psa**, **Výchova dívek v Čechách**, **Účastníci zájezdu**, **Román pro ženy**, **Román pro muže**

- ✓ **Roman Ludva** - kriminální román **Jezdci pod slunečníkem** využívá poetiku akčního filmu, jednu linii prózy tvoří pátrání po vrahovi, druhou monolog vraha samého.
- ✓ **Ludvík Vaculík** - **Milí spolužáci!** a **Jak se dělá chlapec**
- ✓ **Eva Kantůrková** - **Památník** (osobní svědectví v disidentském prostředí před listopadem 1989)
- ✓ **Ivan Landsmann** - **Perské vrstvy** - drsný život horníka na Ostravsku a pak emigranta v Nizozemí → Perské vrstvy je označení geologického prostředí, jež může být horníkům nebezpečné
- ✓ **Josef Škvorecký** - **Nevysvětlitelný příběh, Nevěsta z Texasu, Tankový prapor**
- ✓ **Pekárková** - **Dej mi ty prachy** (román z prostředí newyorských taxikářů)
- ✓ **Jan Křesadlo** - psycholog, který se zabýval sexuálními deviacemi - **Mrchopěvci**
- ✓ **Jáchym Topol** - věty jeho próz se někdy blíží rytmu rockové hudby (novela **Anděl**, próza **Noční práce**; soubor poezie **Miluju tě k zbláznění** či rozsáhlá próza **Sestra**).

Literární časopisy tohoto období a jejich autorské okruhy.

Literární časopisy jsou významnou součástí každé národní literatury. Přinášejí odborné stati a recenze, ukázky z nové tvorby, rozhovory, medailony, jubilejní články a nekrology, zprávy, glosy či polemiky.

Svůj význam neztrácejí ani v dnešní době, kdy se zároveň těší větší pozornosti literárních vědců. Svědčí o tom různé konference, dále slovníky (Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945-2000, 2002), monografické a přehledové práce i speciální bibliografie.

Rok 1989 totiž znamenal zlom i v této sféře - některé časopisy **zanikly** (**Literární měsíčník**, **Tvorba**), některé se **transformovaly** (například z **Kmene**, někdejší přílohy **Tvorby**, se stal **Tvar**), ale hlavně vznikla řada nových titulů, jež zčásti navazovaly na stejnojmenné časopisy exilové či samizdatové.

Zanikly také:

- ✓ Liehmova mezinárodní revue **Lettre Internationale**
- ✓ pražské časopisy **Kvašňák**, **Kavárna A. F. F. A.**, **Obratník** a undergroundové **Vokno**
- ✓ **mostecký Okruh**
- ✓ **Časopis Moderní analfabet (1990 - 1993)**, jehož autoři píší prózy založené už ne na dokumentárnosti, ale na osobní pravdě vypravěčova „já“ → **Václav Kahuda (Houština)** a **Emil Hakl (O rodičích a dětech)**.

Současným časopisům s kratší periodicitou vévodí zmíněný **Tvar**. V letech 1990-1993 byl týdeníkem, od roku 1994 je „literárním obtýdeníkem“. V jeho vedení se vystřídali Michael Třeštík, Lubor Kasal a Ondřej Horák. Dlouho mu sekundovaly **Literární noviny** navazující na stejnojmenný titul z padesátých a šedesátých let. Jejich šéfredaktorem byl v letech 1990-1999 Vladimír Karfík, po němž tuto funkci převzal Jakub Patočka. Pod jeho vedením se prostor věnovaný literatuře stále zmenšoval, až takřka zmizel. Od druhé poloviny roku 2005 má tento „kulturně-politický týdeník“ dvojí redakci (v Praze a Brně).

Ve spojitosti s **Literárními novinami** je nutno uvést, že v letech 1993-1995 poskytovaly místo příspěvatelům dočasně zastavené **Přítomnosti** vycházející v letech 1990-1992 pod vedením Martina Jana Stránského, pravnuka zakladatele Lidových novin Adolfa Stránského. Od roku 1995 byl tento časopis, který se hlásí k slavnému stejnojmennému listu Ferdinanda Peroutky, vydáván jako „nezávislý měsíčník“ **Nová Přítomnost**. Dnes opět nese název **Přítomnost** a jeho periodicitu i obsahové zaměření specifikuje podtitul „politický a kulturní čtvrtletník“.

Návaznost na staré tradice charakterizuje i **Akord** orientovaný - stejně jako jeho stejnojmenný předchůdce z meziválečných let - na katolickou literaturu. S různými přetržkami vychází od roku 1990; zprvu jej řídil **Zdeněk Rotrekl** (básnická sbírka **Kamenný erb** - zemřel v červnu 2013), který se tam seznámil s **Janem Zahradníčkem**.

Svou prehistorii má rovněž brněnský „měsíčník pro literaturu a čtenáře“ **Host** navazující na samizdatový občasník z let 1985 -1989. Za řízení Miroslava Balaštíka se stal jedním z nejkvalitnějších literárních časopisů. Pravidelně otiskuje obsáhlé rozhovory, eseje, studie, ukázky z nové tvorby a četné recenze, přičemž systematicky sleduje i současnou světovou literaturu.

Od roku 1997 vychází také **zlínský „časopis pro současnou poezii“ Psí víno** řízený Jaroslavem Kovandou; literatura se objevuje i v dalším zlínském časopise, jímž je výtvarně zaměřený **Prostor** vzniklý v roce 1993.

Novějšími regionálními periodiky jsou **Pandora** spjatá s Univerzitou J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (vychází již sedm let, avšak teprve svým jedenáctým číslem se v roce 2005 osamostatnila) nebo **PLŽ** (Plzeňský literární život), který je vydáván - stejně jako pražský časopis **Intelektuál** - od roku 2002.

Samostatnou skupinu představují časopisy se samizdatovou či exilovou minulostí. Jde o široce koncipovanou **Revolver Revue** vydávanou od roku 1990 (o pět let později vznikla její samostatná Kritická příloha, jež však zanikla roku 2004 svým třicátým číslem), a pak o **Listy**, které u nás vycházejí od roku 1990. Tento „dvoměsíčník pro politickou kulturu a občanský dialog“ se ovšem literaturou zabývá jen okrajově. Dále jmenujme surrealistický **Analogon** a měsíčník **Ikarie**, adresovaný příznivcům science fiction, fantasy a hororu.

odborné časopisy:

- ✓ **Česká literatura, Slovo a slovesnost** (časopis pro otázky teorie a kultury jazyka založený v roce 1935 Pražským lingvistickým kroužkem), **Estetika, Slavia**

Další skupinu vytvářejí periodika, jež vydávají společnosti hájící odkazy význačných spisovatelů. Jde například o Zpravodaj Společnosti bratří Čapků, Bulletin Společnosti Otokara Březiny, Zápisník o Šaldovi (Společnost F. X. Šaldy), Miliř (Společnost Jiřího Mahena), Jarmark umění (Společnost Karla Teiga) či o Dannyho, který je orgánem Společnosti Josefa Škvoreckého. Tyto časopisy často přinášejí velmi kvalitní příspěvky a je škoda, že mají poměrně malý dosah; měly by být dostupné alespoň ve větších knihovnách.

Novým, leč dnes již neopominutelným jevem jsou internetové literární časopisy (ostatně mnohá uvedená periodika mají i webové stránky). Vedle Českého literárního portálu, orgánu Ministerstva kultury ČR, lze uvést tituly *Dobrá adresa*, *Písmák*, *Divoké víno*, *Postmoderní revue* nebo *Čítárna*.

Významní představitelé současné prózy a poezie, současného dramatu.

- ✓ **Ludvík Vaculík** - *Jak se dělá chlapec*
- ✓ **Vladimír Binar** - *Playback (2001)* - hospodská historka (jako Švejk)
- ✓ **Jan Balabán** - povídky *Možná, že odcházíme*
- ✓ **Miloš Urban** - *Sedmikostelí, Poslední tečka za Rukopisy, Hadrman*
- ✓ **Zuzana Brabcová** - román *Stropy*
- ✓ **Jakub Řehák** - poezie *Past na Brigitu*
- ✓ **Jiří Hájiček** - venkovský román *Rybí krev* (ocenění **Magnesia Litera 2013 – Kniha roku**)
- ✓ **Martin Fibiger** - *Anděl odešel*
- ✓ **Ivo Harák** - *Meziřečí* (prozaický debut)

Petra Procházková - reportérka Lidových novin; dílo: **Aluminiová královna** - rusko-čečenská válka očima 6 žen formou rozhovorů (5 se odehrává přímo v Čečensku v bombardovaných ulicích, v úkrytech či ve sklepeních, šestý je z uprchlického tábora ve Stráži pod Ralskem) → ženy na prahu nejhorší, existenciální situace (zde se projevuje, že udělají cokoli, včetně totálního ponížení, jen aby tím zachránily své děti). Cíl knihy: aby se rozhovory přenesly i za hranice knihy, a byly vyslyšeny - proto byla kniha přeložena i do angličtiny. Její první román: **Fřišta**.

současné drama

Snahu zachytit život současné společnosti, nicméně v rámci tradičního dramatu, reprezentují autoři nejstarší generace. V posledním desetiletí se o slovo přihlásily opory domácí dramatiky předrevolučního období – Pavel Kohout, Václav Havel a **Milan Uhde** (mezi jeho nejznámější díla patří **Balada pro banditu**, kterou napsal pro Divadlo na provázku či **Zázrak v černém domě**).

Všichni tři zůstali stylově věrní svému psaní, máme tedy co do činění s hrami poněkud staršího střihu. Konzistentnost a hutnost textů posledních dvou nicméně z jejich her udělala divadelní trháky. Pavel Kohout ve svých **Nulách** (2002) rekapituluje tragikomiku polistopadového vývoje a hru se společenskokritickým hrotem situuje na veřejný záchodek jako metaforické místo toho, kde jsme se ocitli. Volná struktura připomínající jakési retrospektivní, vzpomínkové pásmo, upomíná na malé formy šedesátých let. Zcizující prvky – ovšem jiného typu – ve svém **Odcházení** (2008) využívá i Václav Havel. Hra o konci jedné politické kariéry (kterou lze z roviny individuální převést na celospolečenské měřítko) intertextuálně navazuje na piliře světové dramatiky dvacátého století – Shakespeara a Čechova. Tato hra byla ve světě ze všech současných českých her vůbec nejúspěšnější – kromě všech hlavních světových jazyků byla přeložena do lotyštiny, katalánštiny, turečtiny, nizozemštiny, bulharštiny... Uvedena byla mj. ve Spojených státech a Velké Británii a v roce 2011 byla autorem zfilmovaná.

Karel Steigerwald. Studoval dramaturgii na FAMU. Od osmdesátých let spolupracoval s Činoherním studiem v Ústí nad Labem, v té době vznikly jeho hry **Dobové tance** (1980), **Foxtrot** (1982), **Neapolská choroba** (1984)

Na venkově se často odehrávají texty **Lenky Lagronové**, jedné z nejvýraznějších a nejuváděnějších autorek současnosti. Lagronová píše téměř výhradně o ženách. Její postavy jsou silně zakotveny ve svém rodinném prostředí, z něhož se snaží vymanit – navzdory útěku se však vrací, jako by nedokázaly žít ani tam, ani tady (**Pláč**, 2009). Vztahy mezi matkou a dcerou jsou obvykle nesmírně traumatické, drásavé, na hranici sebezničení – anebo vraždy. Postavy se často vydávají na pouť, jež má metaforický význam, jde jak o přesun v prostoru, tak i o cestu k vlastnímu nitru a mnohdy i k odpuštění.

Problematika populární literatury.

Populární literatura (triviální, oddychová) oproti umělecké „vysoké“ literatuře vyniká vyšším stupněm užitekivosti a zábavnosti. V roce 1919 knihovnický zákon zakázal nákupy **masové (populární) literatury** do veřejných knihoven. Zábavnou četbu začali v meziválečných letech sledovat i literární historikové, například Arne Novák. Zavržení populární literatury po druhé světové válce se projevilo opětovným úpadkem a absencí kritických soudů. Pozvolný návrat k nim nastal až v sedmdesátých letech. V časopisech byly publikovány odborné studie o konzumních dílech a postupně také začaly vycházet knihy, které se touto problematikou zabývaly. **Často ji srovnávají s uměleckou literaturou a z tohoto hodnocení pak masová literatura vychází jako brak.**

Někteří spisovatelé triviální literaturu různě parodovali, ironizovali a zesměšňovali (například **Jiří Brdečka – Limonádový Joe**). Po roce 1989 došlo opět k velkému rozmachu zábavné četby a vzniklo spoustu nových nakladatelství a edičních řad. Svého boomu se dočkal kriminální žánr, sci-fi, romány pro ženy a v devadesátých letech hlavně literatura s (alespoň částečně) erotickou tematikou.

K jednomu z nejdůležitějších aspektů masové kultury patří jednoduchost. Díla jsou snadno pochopitelná a konzument nepotřebuje speciální znalosti či vzdělání, aby jim správně porozuměl. Aktuální informace o současnosti se dostávají i do té části obyvatelstva, která je dříve neměla vůbec. Zároveň dochází k rozšiřování kulturního a uměleckého povědomí konzumentů, jelikož masová kultura dává statky vysoké kultury k dispozici všem.

Dalším hlavním znakem populární kultury je krátkodobý efekt. Díla jsou plná emocí (jako je vášeň, láska, dojetí, smutek), jež jsou předem namíchány tak, aby v člověku vyvolaly žádoucí účinek. Místo aby pocity pouze napověděla, předávají je už

hotové. Tím, že je vlastně vůbec nepředkládá k úvaze, podporuje další dva negativní aspekty masové kultury. Prvním je **konzumovatelnost** předmětu. Ten totiž dává čtenáři či divákovi jasný odkaz, návod, co cítit a co si myslet. Divák (čtenář) už nemá co dekodovat, objevovat, o čem přemýšlet, na co přicházet. Vše už ví, vše bylo jasné řečeno, vše zjistil. Dílo se prostě opotřebovalo a je zkonzumováno. Druhým negativem vyvolaným předem určenými pocity je **pasivita**. Konzument se nemusí „namáhat“ vlastními myšlenkami, ani rozvíjet svůj kritický pohled na dílo, je ochuzen o možnost vlastní interpretace.

Podle Rogera Scrutona, který na masovou kulturu nahlíží z velice kritického úhlu pohledu, **člověku populární kultura jako součást nízkého umění nic nepřináší, nedává. Setkání s dílem z řad vysoké kultury zvětšuje člověku všeobecný rozhled, vnímání vysokého umění ovlivňuje pohled člověka na svět. Nízké umění ale tento účinek nemá. Nijak se nás nedotkne.**

Rovněž důležitým aspektem masové kultury je komerčnost. Výrobci populárních produktů jde především o zisk, který bývá často nadřazen kvalitě. Autoři se proto uchylují k používání známých a rozšířených témat, osvědčených postupů a vyzkoušených forem. Netroufají si přijít s něčím novým. Na druhou stranu ale někdy i neoriginálními náměty mají stále co říci.

Masová kultura také někdy funguje jako nástroj propagace a manipulace.

Umberto Eco (Skeptikové a těšitelé): „Kulturní průmysl při tom, jak předkládá publiku implicitní a laciné vidění světa, přebírá prostředky obchodního manipulování a reklamy, jenže místo aby veřejnosti poskytl to, co chce, radí jí, co chtít má nebo o čem si má myslet, že to chce.“

V umělecké literatuře je důležitá především estetická funkce. V populární literatuře, které bývá právě slabá estetická stránka vytýkána, jde ale o funkci sociologickou, psychologickou, informační, poznávací a především zábavnou a relaxační. Populárním dílům se dostává mnohem většího ohlasu než těm uměleckým hlavně proto, že autoři konzumní literatury se snaží čtenářům zalíbit a získat co největší úspěch u publika.

Vliv TV a filmu.

Filmové dokumentaristky (převažují sociální témata):

- ✓ Silvie Dymáková – **Šmejdi**
- ✓ David Vondráček – **Láska v hrobě**
- ✓ Helena Třeštíková – **René, Katka**
- ✓ Olga Sommerová (dokumenty o Horáčkovi, Šiklové, Čáslavské)

Filmového Oscara dostali:

- ✓ **Obchod na korze (podle novely Ladislava Grosmana)**
- ✓ **Ostře sledované vlaky (Menzel)**
- ✓ **Kolja (Svěrák)**
- ✓ **Miloš Forman za filmy Přelet nad kukaččím hnízdem, Amadeus**

BIBLIOGRAFIE

- ✓ CULLER, Jonathan: Krátký úvod do literární teorie.
- ✓ GALÍK, MACHALA, PETRŮ: Panorama české literatury.
- ✓ HAMAN, Aleš: Arnošt Lustig.
- ✓ HAVRÁNEK, HRABÁK: Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu.
- ✓ JANOUŠEK, Pavel: Dějiny české literatury 1945-1989, I., II., III. a IV.
- ✓ LAURENCE, Charles: Láska a žal za železnou oponou - intriky, sex, špioni.
- ✓ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava: Průvodce literárním dílem.
- ✓ LEHÁR, Jan: Česká literatura od počátků k dnešku.
- ✓ MOLDANOVÁ, Dobrava: Česká literatura 1890 - 1948.
- ✓ OTRUBA, Mojmír: Tvůrčí cesta Josefa Kajetána Tyla.
- ✓ PETRŮ: Úvod do studia literární vědy.
- ✓ PROKOP, Vladimír: Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století.
- ✓ PROKOP, Vladimír: Literatura 19. a počátku 20. století.
- ✓ ŠOPOVOVÁ, Jolana. Jiří Mucha.
- ✓ VEČERKA, Radoslav. Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků.
- ✓ VEČERKA, Radoslav: Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků.

2013

Domorodci

www.domorodci.cz